

SOÚ

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva

Josef Bernard (ed.)

Tuto práci recenzovali:
Ing. Jan Čopík, Ph.D.
RNDr. Radim Perlín

Tato studie vznikla s podporou grantu GA ČR „Samospráva malých obcí a jejich endogenní rozvojový potenciál“, reg. č. 403/09/1779. Publikace byla vydána za podpory výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstrakt	9
Úvod	11
1. Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a lokální vládnutí – teoretický rámec	13
1.1. Pojetí lokálního rozvoje	17
1.2. Lokální rozvoj pod zorným úhlem teorie rozvoje komunit	20
1.3. Lokální samospráva jako aktér komunitního leadershipu	23
1.4. Závěry	26
2. Statistická analýza rozvinutosti malých obcí a jejích faktorů	27
2.1. Analýza kvantitativních ukazatelů rozvoje na úrovni obcí	29
2.1.1. Indikátory rozvinutosti malých obcí	29
2.1.2. Metodologická poznámka	36
2.1.3. Výsledky analýzy	37
2.2. Analýza kvantitativních ukazatelů rozvoje na úrovni částí obcí	45
2.2.1. Části obcí a jejich vymezení	45
2.2.2. Struktura a typologie částí obcí	46
2.2.3. Analýza rozvinutosti částí obcí různého typu	52
2.3. Závěry	63
3. Vnitřní potenciály rozvoje tří menších obcí: Verměřovice, Vražkov, Roztoky	65
3.1. Verměřovice	66
3.1.1. Poloha a dostupnost obce	66
3.1.2. Urbanistický charakter, infrastruktura a životní prostředí obce	66
3.1.3. Správní postavení obce a její samospráva	67
3.1.4. Obyvatelstvo obce	68
3.1.5. Místní ekonomika, zaměstnanost a služby	68
3.1.6. Lokální společnost a lokální kultura	69
3.1.7. Lokální vládnutí a témata lokální politiky	69
3.1.8. Vnitřní potenciály obce Verměřovice	74

3.2. Vražkov	75
3.2.1. Poloha a dostupnost obce	75
3.2.2. Urbanistický charakter, infrastruktura a životní prostředí obce	76
3.2.3. Správní postavení obce a její samospráva	76
3.2.4. Obyvatelstvo	77
3.2.5. Místní ekonomika, zaměstnanost a služby	78
3.2.6. Lokální společnost, lokální kultura a občanská participace	79
3.2.7. Lokální vládnutí, témata lokální politiky a politická orientace obyvatel	80
3.2.8. Vnitřní potenciály obce Vražkov	82
3.3. Roztoky	83
3.3.1. Poloha a dostupnost obce	83
3.3.2. Urbanistický charakter, infrastruktura a životní prostředí obce	83
3.3.3. Správní postavení obce a její samospráva	85
3.3.4. Obyvatelstvo	85
3.3.5. Místní ekonomika, zaměstnanost a služby	86
3.3.6. Lokální společnost a lokální kultura	86
3.3.7. Lokální vládnutí a témata lokální politiky	87
3.3.8. Vnitřní potenciály obce Roztoky	90
3.4. Kam až sahá endogenní rozvojový potenciál malých obcí, aneb co mají námi sledované obce společného?	90
4. Způsob využití GIS při analýzách rozvojových potenciálů malých obcí	93
4.1. GIS – základní popis	93
4.2. Analýza dostupnosti obcí	97
4.2.1. Model dostupnosti individuální automobilovou dopravou	97
4.2.2. Řešení analýzy dostupností v GIS	100
4.3. Rozdělení samosprávných a nesamosprávných sídel	103
4.3.1. Identifikace samosprávných a nesamosprávných sídel pomocí GIS	104
5. Vnitřní potenciály rozvoje menších obcí: shrnutí a závěry	106
Literatura	111
Shrnutí	115
Summary	118
Zusammenfassung	121
O autorech	125

Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva

Josef Bernard (ed.)

Abstrakt

Předkládané Sociologické studie jsou věnovány problematice rozvoje malých venkovských obcí, jejich endogenním rozvojovým potenciálům a roli lokální samosprávy při stanovování rozvojových cílů a jejich dosahování. Při zkoumání problematiky lokálního rozvoje je aplikován komplexní přístup. Vzhledem k tomu, že malé venkovské obce plní především rezidenční a též rekreační funkci, řadíme k pojmu lokální rozvoj především takové sociální změny v lokalitě, které pozitivně ovlivňují kvalitu života a bydlení jejích obyvatel. Problematika rozvoje a jeho faktorů je mimo jiné představena především ze zorného úhlu teorie rozvoje komunit (community development). Obec je zde chápána jako lokální komunita, jež disponuje vnitřními potenciály, které je schopna aktivizovat a aplikovat pro dosažení svých rozvojových cílů. Při analýzách rozvojových možností a limitů malých obcí jsou využity jednak analýza dostupných statistických dat o obcích v České republice, jednak kvalitativní případové studie založené na rozhovorech s důležitými rozvojovými aktéry a zúčastněném pozorování. Statistická analýza využívá postupy hierarchického lineárního modelování pro porovnání síly endogenních a strukturních či polohových rozvojových faktorů. V závěrečné kapitole pak jsou výsledky statistických analýz a případových studií navzájem konfrontovány. Ukazuje se, že místní samospráva, zejména osoba starosty, představuje významného aktéra lokálního rozvoje malých obcí, nicméně souvislost mezi strukturními aspekty lokálních samospráv a různými způsoby vládnutí na lokální úrovni na jedné straně a rozvojovými procesy, které v obcích probíhají, na straně druhé není snadné prokázat statisticky.

Klíčová slova

lokální rozvoj, venkovská obec, rozvoj komunit, venkov, endogenní rozvoj, místní samospráva, endogenní rozvojové potenciály, veřejná správa

The Endogenous Developmental Potential of Small Municipalities and Local Authorities

Josef Bernard (ed.)

Abstract

This volume of *Sociological Studies* focuses on the development of small rural municipalities, their endogenous developmental potential, and the role of the local authority in setting and achieving development goals. The authors apply a complex approach to examine the issue of local development. Given that small rural municipalities above all fulfil a residential and recreational function, the concept of local development here also encompasses social changes in the municipality that positively affect its population's quality of life and housing. Development and factors of development are presented mainly from the perspective of the theory of community development. A municipality is here defined as a local community that possesses internal resources that it can activate and apply to achieve its development goals. To analyse the development potential and limits of small municipalities the authors draw both on statistical data on the municipalities of the Czech Republic and on qualitative case studies based on interviews with important actors in development and participant observation. Hierarchical linear modelling is used in the statistical analysis to compare the strength of endogenous and structural or spatial factors of development. The results of the statistical analyses and the case studies are contrasted in the final chapter. The results indicate that the local authority and particularly the local mayor are important actors in the local development of small municipalities, but it is difficult statistically to demonstrate the connection between the structural aspects of local authorities and the different approaches to local government on the one hand and the development processes under way in the municipalities.

Keywords

local development, rural community, community development, countryside, endogenous development, local authorities, endogenous developmental potential, public administration

Endogene Entwicklungspotentiale kleiner Gemeinden und lokale Selbstverwandlung

Josef Bernard (Hrsg.)

Abstrakt

Die vorliegenden soziologischen Studien sind der Problematik der Entwicklung kleiner ländlicher Gemeinden, ihren endogenen Entwicklungspotentialen und der Rolle der örtlichen Selbstverwaltung bei der Festlegung und Erreichung von Entwicklungszielen gewidmet. Bei der Untersuchung der Problematik der lokalen Entwicklung wurde ein komplexer Ansatz gewählt. Da kleine ländliche Gemeinden vor allem Wohn- und Erholungsfunktionen wahrnehmen, ordnen wir dem Begriff der lokalen Entwicklung insbesondere solche soziale Veränderungen zu, die die Wohn- und Lebensqualität der Bewohner positiv beeinflussen. Die Problematik der Entwicklung und deren Faktoren wird u.a. vom Standpunkt der kommunalen Entwicklung (Community Development) vorgestellt. Die Gemeinde wird hier als lokales Gemeinwesen aufgefasst, das über innere Potentiale verfügt, die sie aktivieren und zwecks Erreichung ihrer Entwicklungsziele anwenden kann. Bei der Analyse der Entwicklungsmöglichkeiten und -grenzen kleiner Gemeinden werden zum einen die verfügbaren statistischen Daten über tschechische Gemeinden, zum anderen qualitative Fallstudien verwendet, die auf Gesprächen mit wichtigen Akteuren der Entwicklung sowie auf aktiver Beobachtung gründen. Die statistische Analyse nutzt das Verfahren des hierarchischen linearen Modellierens zum Vergleich der Stärke der endogenen und strukturellen bzw. der lagespezifischen Entwicklungsfaktoren. Im Schlusskapitel werden die Ergebnisse der statistischen Analyse und der Fallstudien miteinander konfrontiert. Es zeigt sich, dass die örtliche Selbstverwaltung, insbesondere die Person des Bürgermeisters, einen wichtigen Akteur der lokalen Entwicklung kleiner Gemeinden darstellt, nichtsdestotrotz kann der Zusammenhang zwischen strukturellen Aspekten lokaler Selbstverwaltung und lokalen Regierungsformen auf der einen und den in den Gemeinden verlaufenden Entwicklungsprozessen auf der anderen Seite nicht statistisch nachgewiesen werden.

Schlüsselwörter:

lokale Entwicklung, ländliche Gemeinde, kommunale Entwicklung, ländlicher Raum, endogene Entwicklung, örtliche Selbstverwaltung, endogenes Entwicklungspotential, öffentliche Verwaltung

Úvod

V České republice existuje několik tisíc malých venkovských obcí. V obcích s méně než 2000 obyvateli žije téměř 2,7 milionu obyvatel. Pokud z tohoto souboru obcí vyloučíme ty, které leží v bezprostředním zázemí větších měst, zbývá stále přes 4600 obcí, v nichž bydlí přes 2,1 milionu lidí, tedy o něco více než pětina české populace. Venkovské obce jsou pro své obyvatele zpravidla prostorem bydlení a trávení volného času, ale také místem spotřeby každodenních služeb a ohniskem sociálních sítí. Části svých obyvatel nabízejí malé venkovské obce rovněž pracovní příležitosti. Jsou tak živým prostorem s řadou funkcí. Prostředí venkovských obcí prochází postupnými proměnami, které se života jejich obyvatel dotýkají různým způsobem. Může docházet k rozvoji jednotlivých funkcí, které obec plní, ale rovněž k jejich stagnaci či úpadku. Ač by se na první pohled mohlo zdát, že i laickým pohledem je možné vytipovat obce, které se dobře rozvíjejí, nabízejí svým obyvatelům solidní příležitosti ke kvalitnímu bydlení v příjemném prostředí, mají dostatek rozvojových impulzů a jsou celkově atraktivní, a naopak též obce, které jsou postiženy spíše úpadkem a svou atraktivitu ztrácejí, při bližším pohledu je otázka rozvoje obcí dosti komplikovaná. K prvním obtížím patří již to, jak vůbec definovat pojem lokálního, resp. místního rozvoje. Žádoucí směry rozvoje jsou nutně závislé na mnoha odlišnostech v místních podmínkách a každá obec tak může svou vizi rozvoje definovat poněkud odlišně. Změny vnímané pozitivně jednou částí obyvatel mohou být ostatními naopak hodnoceny negativně, jednotlivé dimenze rozvoje si mohou výrazně konkurovat.

Malé venkovské obce jsou součástí větších geografických celků a jejich rozvojové možnosti přirozeně do značné míry závisejí na regionálních charakteristikách. Od malých obcí ležících v regionech s koncentrovanými hospodářskými problémy například nelze jednoduše očekávat, že se vlastním úsilím stanou centry nabízejícími dostatek kvalitních pracovních příležitostí. Další silnou determinantou rozvojových možností malých obcí jsou politické priority na národní i regionální úrovni rozhodující o územní distribuci dotačních prostředků a rozpočtovém určení daní. I přes to, že malé obce jsou vystaveny silnému působení vnějších rozvojových determinant, nejsou pasivními objekty. Disponují vlastní samosprávou, k jejímž podstatným úkolům patří dbát o všestranný místní rozvoj, jsou vybaveny rozpočtem, s nímž hospodaří v samostatné působnosti, ale zejména disponují různě rozvinutými vnitřními rozvojovými potenciály, které mohou spočívat v jejich sociálním i přírodním prostředí. Vyhledávání a aktivizace těchto potenciálů se může stát důležitým rozvojovým faktorem. Právě členové obecní samosprávy přitom zpravidla patří k nejdůležitějším místním aktérům, kteří vnitřní potenciály obce mohou mobilizovat.

Cílem těchto Sociologických studií je v první řadě nabídnout vhled do problematiky lokálního rozvoje malých venkovských obcí, včetně vnitřních rozporů, které jsou s pojmem místní rozvoj spojeny. Zabýváme se zejména pojetím endogenního rozvoje, který klade důraz na vnitřní rozvojové potenciály jednotlivých lokalit. Snažíme se vnitřní rozvojové potenciály malých obcí empiricky zachytit

a analyzovat jejich vliv. Přitom využíváme různorodé metodologické postupy: od statistické analýzy cenzových a dalších „tvrdých“ dat týkajících se situace v jednotlivých obcích až po kvalitativní případové studie.

Pojem „malá obec“ není v odborné literatuře přesně specifikován zejména proto, že velikostní struktura obcí se v jednotlivých zemích výrazně odlišuje. Pro naše účely používáme tento pojem pro takové obce, které mají méně než 2000 obyvatel a neleží v bezprostředním okolí velkých měst. Běžně používané označení venkovské obce pro všechny obce s méně než 2000, resp. 3000 obyvatel považujeme částečně za matoucí, protože pak jsou k obcím venkovským řazena i sídla ležící v suburbánních zónách měst, které lze jen těžko označit jako venkov.

Text je členěn následovně. První kapitola je věnována teoretické konceptualizaci místního rozvoje a rozvojových potenciálů. Ve druhé kapitole se Josef Bernard a Tomáš Kostecký zabývají možnostmi operacionalizace rozvoje obcí a jeho faktorů pomocí statistických dat. Rozvoj poté analyzují na úrovni jednotlivých obcí a rovněž na úrovni teritoriálně samostatných sídel, která mohou, ale nemusí být vybavena vlastní samosprávou. Třetí kapitola (Vobecká, Illner, Bernard) je věnována podrobné analýze tří sledovaných obcí včetně zhodnocení jejich celkového vnitřního rozvojového potenciálu a role samosprávy v něm.

Poslední kapitola (Štych, Hudeček, Bernard) tvoří metodologický doplněk. Autoři zde popisují možnosti využití geoinformačních systémů (GIS) při analýzách lokálního rozvoje a představují konkrétní způsob využití GIS při statistických analýzách obsažených ve druhé kapitole.

Celý text je průběžným výstupem výzkumného projektu „Samospráva malých obcí a jejich endogenní rozvojový potenciál“, financovaného GA ČR, reg. č. 403/09/1779. Cílem celého projektu je identifikace souvislostí mezi endogenními rozvojovými potenciály malých obcí a jejich samosprávou. Předložená publikace představuje výsledky dosavadní práce na řešení tohoto úkolu.

1. Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a lokální vládnutí – teoretický rámec

Josef Bernard

V současné diskusi o možnostech lokálního a regionálního rozvoje se objevuje silný důraz na endogenní rozvojové potenciály lokalit, regionů a sociálních uskupení jejich obyvatel. Přesvědčení o klíčovém významu endogenních potenciálů, spočívajících zejména v lidských zdrojích a lidské iniciativě, považují Blažek a Uhlíř [2002] za ohnisko současných pluralitních přístupů k regionálnímu rozvoji. Koncept endogenních rozvojových zdrojů se promítá rovněž do diskusí o rozvojových možnostech venkovských oblastí. Debata o endogenních rozvojových potenciálech venkovských lokalit a obecně problematika endogenního rozvoje malých venkovských obcí se rozvíjí v Evropě i v USA, na obou kontinentech má však poněkud odlišné zabarvení.

Do současné americké debaty se promítá znovuobjevování konceptu komunity a jejího vlivu na lokální dění [Luloff, Bridger 2003], které má kořeny především v 90. letech 20. století. Zatímco převážná část druhé poloviny dvacátého století je obvykle charakterizována diskurzem o postupném rozpouštění lokálních komunit v masové národní společnosti, přičemž lokální komunity se jeví být stále marginálnější oblastí sociologického zájmu [Wilkinson 1991], poslední dekáda století znamenala určitý obrat. Ten je v americké sociologii spojen především s konceptem komunity jako pole interakcí, který je aplikovatelný na lokální úroveň i ve vysoce modernizovaných společnostech [Wilkinson 1991; Kaufman 1959], a samozřejmě s Putnamovou koncepcí sociálního kapitálu jako charakteristického rysu fungujících komunit [Putnam 1993]. Obě tyto koncepce přitom staví na pojetí komunity jako sociální kolektivity, jejíž členové jsou schopni identifikovat společné problémy a cíle, organizovat se a kolektivně jednat. Rozvoj komunity znamená budování příležitostí pro interakci a komunikaci uvnitř komunity, rozvíjení schopností mobilizace zdrojů a jejich společného racionálního uplatňování pro dosažení sdílených cílů. Rozvíjení a aplikování endogenních rozvojových potenciálů lze v této tradici popsat jako budování „vnitřní kapacity komunit“ [Beckley et al. 2008], která sestává z existujících rozvojových zdrojů (kapitálů) a schopnosti jejich mobilizace. Rozvoj komunity (development of community) se tak může stát důležitým faktorem rozvoje v komunitě (development in community), tedy ekonomického a demografického rozvoje, rozvoje služeb a kvality života [Summers 1986]. Rozvoj lokálních komunit je tak považován za klíčovou komponentu opatření pro rozvoj venkova [Luloff, Bridger 2003]. Vlna zájmu o lokální rozvojové projekty a obecně možnosti lokálních komunit ovlivnit vlastní vývoj souvisí i s ekonomickou a sociální restrukturalizací, která vzniká jako

následek globalizačních tendencí [Deweese, Lobao, Swanson 2003]. V důsledku makrostrukturálních změn čelí řada lokalit odlivu ekonomického kapitálu, a je tedy vystavena nutnosti najít vhodné adaptační mechanismy.

Převážná část evropské diskuse má své kořeny v úvahách o vhodných formách rozvojové podpory venkovských oblastí, a to zejména v rámci dotačních programů a cílů Evropské unie, souvisí tedy s hledáním optimální intervence ve prospěch rozvoje venkova. Již od 80. let 20. století lze v politice rozvoje venkova v EU sledovat přesun důrazu od exogenní sektorové rozvojové pomoci, která se zaměřuje především na podporu zemědělství, ke komplexněji chápanému rozvoji, jenž je založen především na vnitřních, endogenních zdrojích a vyjednávání a veden lokálními aktéry. Za významné milníky lze považovat rok 1991, kdy byla spuštěna pilotní iniciativa LEADER I jakožto program pro integrovanou podporu rozvoje venkovských oblastí s výrazně decentralizovanou strukturou využívající lokálních uskupení rozvojových aktérů (místní akční skupiny) při rozhodování o alokaci rozvojových prostředků, a dále rok 1996, kdy byla přijata Corkská deklarace, jež zdůrazňuje potřebu integrovaného rozvoje venkova, tedy rozvoje, který není založen jen na podpoře intenzivního zemědělství, ale klade si za cíl dlouhodobě udržitelný rozvoj a diverzifikaci ekonomické činnosti s podporou malých a středních podniků. Zároveň toto ujednání propaguje princip silné decentralizace a subsidiarity s využitím potenciálů lokálních komunit. V roce 2000 se pak integrovaný rozvoj venkova stává druhým pilířem společné zemědělské politiky EU, od roku 2007 je program LEADER zařazen do tohoto pilíře a stává se součástí rozvojových programů v celé EU.

Právě program LEADER je nejčastějším objektem analýz, které si kladou za cíl v evropském prostředí identifikovat a popsat prvky endogenního rozvoje venkova [např. Ray 1999, 2000; Shortall, Shucksmith 1998; Shucksmith 2000; Kováč 2000]. Hlavní principy, které se v souvislosti s endogenním rozvojem a s iniciativou LEADER pojí, jsou: přístup bottom up, participace, partnerství lokálních aktérů z veřejného, soukromého i občanského sektoru, subsidiarita, teritoriální pohled na rozvoj, lokální zdroje. Ray [2000] identifikuje čtyři hlavní směry sociologického zájmu o problematiku endogenního rozvoje venkova a programu LEADER: 1) LEADER jako kvazimarketizace rozvoje venkova – oslabování hierarchického a byrokratického řízení rozvojových programů a zapojení lokálních aktérů s jejich ekonomickými zájmy do problematiky lokálního rozvoje; 2) LEADER jako politizace/demokratizace rozvoje venkova – analýza střetávání zájmů jednotlivých lokálních aktérů a idea participativní demokracie; 3) LEADER jako diskurz – analýza legitimizačních strategií jednotlivých rozvojových aktérů, 4) LEADER jako potenciál pro humanistický a personální rozvoj – analýza měkkých a obtížně měřitelných dopadů endogenního rozvoje, jako je lokální identita, solidarita nebo osobnostní růst.

Společným rysem evropské i americké diskuse o endogenním venkovském rozvoji je především důraz na schopnost lokálních aktérů ovlivnit podstatným způsobem podmínky života v lokalitě, kde žijí. Oba přístupy přitom zdůrazňují význam komunikačních kanálů a existence sociálních sítí mezi lokálními aktéry a zapojení obyvatel do plánování a vyjednávání rozvojových aktivit a kladou velký důraz na procesy, jejichž pomocí je rozvoje dosahováno. I samy procesy, v nichž jsou plánovány a realizovány jednotlivé rozvojové projekty, totiž mají přispívat k rozvoji a usnadňování komunikace a odstraňování bariér mezi jednotlivými lokálními aktéry a jejich zájmy, stát se součástí budování kapacity místní komunity. V evropském kontextu se ovšem klade větší důraz na činnost aktérů z lokální veřejné správy a jejich spolupráci s vyššími úrovněmi správy, protože endogenní rozvoj je analyzován především jako součást rozvojových programů EU.

Americký ani evropský přístup k endogennímu rozvoji neřeší explicitně otázku velikosti území, resp. populační velikosti komunit, které se dokáží endogenním způsobem rozvíjet. Komunity sdružené do jednotlivých místních akčních skupin (MAS) v programu LEADER mají zpravidla do 50 000 obyvatel, což v českých podmínkách obvykle znamená, že sdružují několik desítek venkovských obcí. Program LEADER je určen explicitně pro venkovské prostředí s nižší hustotou osídlení, nedochází tedy k tomu, že by MAS byla tvořena jednotlivými středně velkými městy. V převážně americké diskusi o rozvoji komunit rovněž jejich velikost není explicitně tematizována. Předmětem analýz se stávají i lokální uskupení čítající několik stovek obyvatel, typičtější ovšem je zaměření na uskupení s tisíci až několika desítkami tisíc obyvatel. I když tedy není jasně formulovaná velikostní hranice lokálních komunit, zpravidla uvažují teoretikové a analytici lokálního endogenního rozvoje s většími jednotkami, než jsou typické české venkovské obce. Struktura českých obcí je totiž mimořádně roztržštěná, mediánová velikost obce nedosahuje ani 400 obyvatel (tabulka 1.1) a 90 % obcí má méně než 2000 obyvatel.

Tabulka 1.1. Velikostní struktura obcí, 2001

Počet obyvatel	Počet obcí	Podíl obcí
0–100	558	8,9 %
101–300	2015	32,2 %
301–600	1557	24,9 %
601–1000	852	13,6 %
1001–2000	652	10,4 %
2001–10000	493	7,9 %
10001–50000	109	1,7 %
50001 +	22	0,4 %

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Populační velikost ovšem není jediné podstatné velikostní měřítko. Z hlediska počtu pracovních příležitostí jsou obce v ČR ještě podstatně roztržštěnější, protože pracovní místa se koncentrují zejména do větších měst (tabulka 1.2)

Tabulka 1.2. Počet pracovních příležitostí v obcích, 2001

Počet pracovních příležitostí	Počet obcí	Podíl obcí
0–50	2249	36,0 %
51–150	1905	30,5 %
151–300	860	13,8 %
301–600	518	8,3 %
601–2000	434	6,9 %
2001–50000	274	4,4 %
50 001 +	9	0,1 %

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Medián počtu pracovních míst v jedné obci dosahuje pouze hodnoty 83. Většina obcí v ČR tedy nenabízí na svém území ani 100 pracovních příležitostí. Malé obce tak plní převážně obytnou, resp. rekreační funkci, jejich ekonomická funkce je výrazně potlačena. Velká část obyvatel malých obcí vyjíždí denně za prací mimo hranice obce, s klesající velikostí obce podíl vyjíždějících rychle roste. Rovněž nedostatečné vybavení malých obcí základními službami vede k nutnosti uspokojovat důležité potřeby mimo obec. Obyvatelé nejmenších obcí tak z velké části tráví svůj čas mimo obec, navazují důležité vztahy mimo obec a rovněž důležité problémy řeší mimo hranice obce. Absenci důležitých institucí pro naplňování každodenních potřeb považuje Wilkinson [1991] za důležitou překážku venkovských oblastí pro rozvoj komunit. Důležitým předpokladem úspěšného rozvoje komunity je pro něj existence „komplexní lokální společnosti“, tedy institucí zajišťujících každodenní potřeby včetně zaměstnání a neformálního i formálního sdružování. Lokalitám, kde lokální společnost není rozvinutá komplexním způsobem, chybí podle Wilkinsona důležitý předpoklad pro rozvoj místních sociálních interakcí, a tedy i pro budování komunity. Paradoxně tak Wilkinson venkovské oblasti prezentuje jako lokality, kde je rozvoj komunit ohrožený a obtížný, což kontrastuje s každodenním chápáním venkova jako tradiční oblasti, kde lokální komunity fungují lépe a jsou živější a soudržnější než v urbanizovaných územích. Z tohoto pohledu se nezdá, že by malé obce v ČR byly vhodnými objekty pro zkoumání lokálního rozvoje pod zorným úhlem rozvoje komunit a endogenních rozvojových zdrojů. Jejich populační velikost je příliš malá a jejich funkce nedostatečně komplexní, navíc na jejich území působí jen velmi omezený počet potenciálních rozvojových aktérů. Zdá se, že by bylo možno zvolit pro analýzu větší jednotky, jejichž lokální společnost je komplexnější. Existují ovšem i důvody, které hovoří pro to, aby se právě jednotlivé obce staly základními jednotkami analýzy. I přes nedostatečně rozvinutou komplexitu místních institucí totiž disponují podstatnou institucí místní samosprávy, která nejenže poskytuje obyvatelům některé specifické administrativní služby, ale má také za úkol pečovat o komplexní místní rozvoj a je k tomu vybavena pravidelnými finančními příjmy. Instituce samosprávy navíc nabízí legitimní možnost participace obyvatel na veřejném dění v obci, a to nejen v pravidelných intervalech volební účasti, ale rovněž dlouhodobě prací v zastupitelstvu či jeho výborech. Podobná instituce větším prostorovým jednotkám chybí. Existují sice lokální instituce sdružující vždy několik obcí (již zmíněné MAS, dobrovolné svazky obcí či mikroregiony), nicméně jejich finanční možnosti jsou zpravidla výrazně nižší než možnosti jednotlivých obcí, navíc jejich hlavní aktéři se zpravidla rekrutují právě z řad stávajících starostů. Takovými institucemi nejsou ani obecní úřady obcí s rozšířenou působností či s pověřeným obecním úřadem, protože ty zajišťují pro obyvatele spádového regionu jen přenesené části státní správy a nejsou v podstatě aktéry rozvoje. Kromě vlastní institucionálně podchycené samosprávy navíc jednotlivé obce zřejmě vykazují podstatně vyšší míru vnitřní solidarity než větší území. Tato solidarita vyplývá historicky z husté sítě vzájemných vztahů mezi obyvateli vesnice. Vzájemná solidarita představuje podle Wilkinsona [1991] důležitý faktor pro rozvoj kolektivního jednání pro dosažení společných cílů. Rozvoj této formy kolektivního jednání si tedy lze snáze představit v rámci jednotlivých obcí než v rámci větších geografických celků.

I přes nekomplexnost lokálních společností v jednotlivých malých obcích v ČR je tedy považují za relativně vhodné objekty, na kterých lze zkoumat možnosti endogenního rozvoje a rozvoje komunity. Vzhledem k omezenému množství funkcí, které obce poskytují, je ovšem třeba přesněji specifikovat pojem rozvoj obce a nalézt takové teoretické vymezení rozvoje, které bude odpovídat velikostnímu měřítku jednotlivých obcí.

1.1. Pojetí lokálního rozvoje

Pojem rozvoj má výrazně hodnotící zabarvení. Dosahování či zajišťování rozvoje je považováno za žádoucí, zatímco stagnace, či dokonce úpadek jsou nežádoucími stavy. Nejtypičtěji se pod pojmem rozvoj rozumí pohyb žádoucím směrem, pozitivní vzestup či růst, obecně pozitivní sociální změna. Poměrně časté rozlišování kvantitativního rozvoje (kvantitativní růst, např. ekonomický, demografický) a rozvoje kvalitativního (dosažení nové kvality jevu) je při důsledném pohledu sporné, neboť kvantitativní nárůst určitého jevu zpravidla mění i jeho kvalitu.¹ Sousedství místní (lokální) rozvoj – nebo širěji územní rozvoj – jsou často používána ve veřejné správě a pojem sám je v podstatě institucionalizován, objevuje se mimo jiné v názvech celostátních veřejných institucí (Ministerstvo pro místní rozvoj, Ústav územního rozvoje). Přesto zůstává vnitřně rozporný a lze uvažovat o tom, jestli neplní především legitimizační funkci pro nejrůznější nejen investiční projekty, které zasahují do situace v konkrétních lokalitách a mění životní podmínky jejich obyvatel. Jednoznačně pozitivní konotace spojené s pojmem rozvoj by usnadňovaly akceptování těchto změn. Je totiž třeba vážně položit otázku, jestli pojem „lokální rozvoj“ má věcné opodstatnění. Zcela obecně jsme rozvoj definovali jako pozitivní sociální změnu. Pak je ovšem třeba ptát se, jestli existují v lokalitách možnosti takových změn, které by bylo možné vnímat jako jednoznačně pozitivní, resp. které by byly jako pozitivní vnímány jejich obyvateli. Je stavba obchodního centra pozitivní sociální změnou? Je pozitivní změnou výstavba nových rodinných domů a s ní spojené přistěhovalectví? Je pozitivní změnou růst cen nemovitostí? Pro koho jsou uvedené změny přínosem, pro koho naopak ztrátou? Podobné otázky problematiku lokálního rozvoje značně komplikují. Rozvoj rovněž není možné hodnotit lineárně, tedy považovat velké změny za lepší než malé. Velká míra změn v lokalitě sama patří k rizikovým faktorům a bývá obyvateli hodnocena negativně. Na rizika plynoucí z příliš velkých změn, resp. z překotného, nepřiměřeného rozvoje, upozorňuje rovněž celosvětová diskuse na téma udržitelného rozvoje.

Významným přístupem k lokálnímu (a obecněji též regionálnímu) rozvoji je přístup ekonomický. Rozvoj pak znamená především zvyšování konkurenceschopnosti a výkonnosti regionální či lokální ekonomiky. Existuje řada studií popisujících regionální ekonomickou diferenciaci v ČR, jak na úrovni krajů, tak okresů [Blažek 1996; Hampel 2007; Blažek, Csank 2007]. Mezi základní využívané ukazatele ekonomického rozvoje v těchto studiích patří míra nezaměstnanosti, HDP na hlavu, ekonomický agregát (součin průměrné výše mezd a počtu pracovních míst), výše mezd. Základní zjištění, k nimž autoři článků o horizontální ekonomické diferenciaci dospívají, se týkají výrazného nárůstu meziregionálních rozdílů v devadesátých letech, výrazné dominance ekonomické výkonnosti Prahy, resp. i dalších metropolitních regionů, problematické transformace ekonomiky v pánevních regionech, ekonomického zaostávání některých periferních zemědělských okresů. Podobným způsobem, na základě agregátního indexu ekonomických charakteristik, jsou rovněž vymezeny „regiony se soustředěnou podporou státu“, určené pro cílenou podporu v rámci národní regionální politiky [MMR 2006]. Ekonomický rozvoj ovšem podle některých autorů indikuje i komplexněji chápaný sociální rozvoj, protože jeho indikátory „do určité míry odrážejí také sociální a jiné podmínky v regionech“

1 To lze dobře ukázat na příkladu demografického nárůstu počtu obyvatel v obci. Ten má sice sám o sobě charakter jasně kvantitativního rozvoje, nicméně velmi často přináší kvalitativní změnu sociálního prostředí v obci, která může být navíc z pohledu různých skupin obyvatel hodnocena různě. Ještě komplikovanější situace by nastala při hodnocení rozvoje abstraktnějších charakteristik, jako je lidský kapitál. Jeho kvantitativní rozvoj je vždy zároveň rozvojem kvalitativním, vnáší do prostředí novou kvalitu.

[Blažek, Csank 2007: 949], nebo v případě ekonomického agregátu ho „je možno hodnotit jako syntetickou charakteristiku stavu nejen ekonomické, nýbrž i sociální úrovně regionů a příslušných územních komunit“ [Hampel 2007: 891]. Provázanosti ekonomického rozvoje s komplexním sociálním rozvojem a především teoretickému vymezení komplexního rozvoje ovšem není věnována příliš velká pozornost.

Jakkoliv analýzy lokálního ekonomického rozvoje přispívají k pochopení horizontální diferenciace společnosti, pro postižení problematiky lokálního rozvoje jsou příliš redukcionistické. Chápání lokálního rozvoje jen jako rozvoje ekonomického vede nutně k zanedbání jiných důležitých sociálních charakteristik lokalit. Navíc je vhodné uvažovat o ekonomickém rozvoji a jeho podmínkách především ve větších prostorových jednotkách, než jsou jednotlivé malé obce, protože jak jsme ukázali, malé obce jsou funkčně nekomplexní a zejména jejich ekonomická funkce je výrazně oslabená.

Někteří autoři se snaží vymezit regionální či lokální rozvoj komplexnějším způsobem. Snaha o komplexní postižení problematiky je v českých textech nejtypičtější v pracích věnovaných analýze periferních území [např. Marada 2001; Havlíček et al. 2005; Musil, Müller 2006].² Havlíček et al. [2005] hovoří o různých aspektech perifernosti, které se v lokalitách mohou, ale nemusejí překrývat (aspekty fyzickogeografické, geometrické, ekonomické, sociálnědemografické, ekologické, kulturní, náboženské, politické). Rozvinutost, resp. perifernost území by pak byla nutně vícedimenzionálním pojmem a jednotlivé regiony, resp. lokality by mohly vykazovat různou míru perifernosti, resp. rozvinutosti v závislosti na konkrétním zaměření studie. Autoři empirických analýz periferií v ČR volí značně různorodé indikátory perifernosti. Marada [2001] využívá kromě ekonomických indikátorů (průměrná mzda, sektorové rozdělení zaměstnanosti) také indikátor hustoty osídlení a podílu obyvatel v malých obcích. Periferní území v tomto pohledu jsou území „mimo ekonomicky intenzivně využívané oblasti, vyznačující se vysokým podílem venkovského osídlení a malou hustotou zalidnění“ [Marada 2001: 13]. Jednotlivé indikátory v Maradově studii navzájem dobře korelují, takže z nich extrahuje pouze jeden komplexní faktor. Na subregionální úrovni, která je pro zaměření této studie primární, analyzovali komplexním způsobem periferní území v ČR Musil a Müller [2006]. Periferie vymezují pomocí charakteristik demografických, vzdělanostních, ekonomických a charakteristik bytového fondu. V jejich komplexním pohledu jsou periferie takovým územím, jehož obyvatelé jsou potenciálně ohroženi sociální exkluzí, neboť „nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují“ [Musil, Müller 2006: 8]. Periferní území lokalizují převážně na hranicích administrativních jednotek, zejména krajů, ale také některých okresů. Musilova a Müllerova studie je ojedinělá svým specifickým pojetím perifernosti, které je teoreticky odvozeno od problematiky sociální exkluze. Není ovšem vždy snadné interpretovat jejich empirické poznatky v souladu s původním teoretickým záměrem. Pro lepší doložení sociální exkluze obyvatel periferních území např. v analýze chybí indikátory sociálně problémových jevů nebo dostupnosti služeb. Implicitní analýzy komplexní rozvinutosti lokalit (v tomto případě venkovského území) jsou obsaženy rovněž v Perlínových [Perlín, Kuldová 2008; Perlín, Kučera, Kučerová 2010] typologiích venkovského prostoru a ve studii celkové „úspěšnosti“ obcí vybraného regionu [Perlín, Šimčíková 2008].

² Ovšem nejen v nich. Viz též např. [Jeřábek 2001; Kostelecký 2002]. Z hlediska rozvoje venkova také zejména [Majerová 2005, 2008].

Vícerozměrné pojetí lokálního, resp. regionálního rozvoje využívají rovněž některé aplikované projekty určené pro využití ve veřejné správě. Hřebík a Třebický [2007] tak definují sadu indikátorů z ekonomické, sociální a environmentální oblasti a z oblasti kvality veřejné správy, které mají sloužit pro benchmarkingové porovnání situace jednotlivých obcí. Podobným způsobem mohou být využívány Společné evropské indikátory udržitelného rozvoje využívané v rámci iniciativy Agenda 21.

Empirické výsledky studií založených na analýze komplexního lokálního či regionálního rozvoje závisí na tom, jaké dimenze rozvoje (resp. zaostávání) jsou v analýze použity. Macháček [2008] navrhuje do vymezení mnohostranného místního rozvoje zahrnout kromě ekonomického rozvoje ještě následující dimenze: populační vývoj; bydlení; vybavenost obytného území; infrastruktura; doprava; rekreace, sociálně-ekonomické a psychologické podmínky; kulturněhistorické dědictví; tvorba a ochrana prostředí včetně urbanismu. Upozorňuje nicméně, že rozvojové procesy v rámci jednotlivých dimenzí si mohou navzájem konkurovat. V analytické praxi je obvykle volba dimenzí a jejich indikátorů silně ovlivněna dostupností dat. Pro menší jednotky než okresy jsou zpravidla využívána především cenzová data, za okresy je dostupných dat větší množství. Pro rozvoj na úrovni malých obcí mohou mít relevanci v podstatě všechny Macháčkovy dimenze, je ale třeba prozkoumat je podrobněji. V dimenzi ekonomické hraje důležitou roli zaměstnanost, mnohem méně podstatnou roli má počet pracovních míst v jednotlivých obcích. Populační vývoj a kvalita bydlení hrají důležitou roli. Vybavenost obytného území rovněž, ovšem především takovými službami a zařízeními, které občané využívají každodenně a pravidelná dojíždka za nimi je pro ně tedy komplikovaná (např. obchod s potravinami, základní škola, restaurační zařízení, dětské hřiště). Z hlediska infrastruktury je v malých obcích možné zaměřit se především na existenci a kvalitu základních inženýrských sítí a kvalitu silnic. Dimenze dopravy se v podmínkách malých vesnic netýká tolik situace dopravy uvnitř obce jako spíše kvality jejího dopravního napojení na okolní sídla a střediska, a to jak veřejnou, tak soukromou dopravou. Dimenze rekreace se týká především možností volnočasového vyžití obyvatel, je tedy spojena s nabídkou služeb v tomto sektoru, ale také s existencí potřebného vybavení, stejně jako s kvalitou životního prostředí a obecně s krajinnými prvky. Dimenze sociálně-ekonomických a psychologických podmínek je silně heterogenní, patří do ní prvky týkající se lidského a sociálního kapitálu a rovněž kulturní vlivy. Kulturněhistorické dědictví a tvorba či ochrana krajiny jsou rovněž důležitými rozvojovými dimenzemi i v malých obcích, neboť mohou výrazně ovlivňovat kvalitu života obyvatel.

Kvalita života je v problematice lokálního rozvoje důležitým pojmem. Vzhledem k dominantní obytné funkci u většiny malých obcí je jejich rozvoj, pokud ho chápeme dostatečně široce, spojen především s takovými prvky, které zvyšují kvalitu života místních obyvatel. Lokální rozvoj jako proces, v němž dochází ke zvyšování kvality života místních obyvatel v různých oblastech, označují Cook et al. [2009] pojmem „community vitality“. Pojem zahrnuje ekonomické podmínky obce, kvalitu bydlení v obci a celkovou atraktivitu obce pro její obyvatele. Jednak tedy zdůrazňuje obytné funkce lokality, jednak zahrnuje i subjektivní hodnocení charakteristik obce. Ještě dále v tomto ohledu jdou přístupy, které namísto více či méně objektivně měřitelného rozvoje v obcích zkoumají jako základní aspekt situace v obcích kvalitu života jejich obyvatel [Athiyaman, Walzer 2008; Árnason, Lee, Shucksmith 2004; Wismer 1999] nebo spokojenost obyvatel s obcí – „community satisfaction“ [Filkins, Allen, Cordes 2000]. Důraz je zde kladen na co nejvšestrannější pojetí různých aspektů života v obci včetně kvality mezilidských vztahů a rovněž na významné zapojení subjektivních indikátorů.

Do českého výzkumného prostředí se výrazněji nepromítlo alternativní pojetí lokálního rozvoje vycházející z teorie rozvoje komunit (viz výše). Lokální rozvoj v tomto pojetí spočívá v rozvoji lokální komunity, tedy ve „zvyšování kvality interakcí mezi lidmi obývajícími určitou lokalitu“ [Flora, Flora, Fey 2004: 327]. Interakce mezi obyvateli lokality pak v tomto přístupu přispívají ke zvýšení kvality života zejména díky schopnosti identifikovat společné problémy a nalézat jejich řešení. Jsou jednak samy o sobě cílem rozvoje, jednak předpokladem úspěšné realizace rozvojových aktivit zaměřených na zlepšení životních podmínek v lokalitě. Rozvinuté komunity jsou lépe schopny adaptovat se na měnící se strukturální podmínky (zejména ekonomické a demografické tlaky) a přizpůsobit se jim. Teorie rozvoje komunit jsou zpravidla úzce spjaty s teorií sociálního kapitálu, nicméně do problematiky lokálního rozvoje zahrnují i další faktory. V české literatuře se tomuto konceptu teoreticky věnuje Hladík [2005], ovšem bez empirické aplikace. Přitom právě teorie rozvoje komunit nabízí možnost analýzy endogenních rozvojových potenciálů a jejich vlivu.

1.2. Lokální rozvoj pod zorným úhlem teorie rozvoje komunit

Na začátku této kapitoly byla stručně představena koncepce rozvoje komunit. Vzhledem k tomu, že předpokládáme její značnou relevanci a využitelnost při studiu rozvoje malých obcí v ČR, věnujeme jí zde ještě o něco více prostoru.

Pojem komunita nabývá v sociálních vědách různorodých významů. Moravanská [2009] referuje o desítkách definic pojmu komunita, nicméně zdůrazňuje zejména tři následující složky pojmu: společné území, interpersonální vztahy, sociální interakce. Definice komunity na teritoriální bázi, tedy jakožto obyvatel společného území, a definice komunity jako interakčního pole [Kaufman 1959] můžeme nicméně vnímat jako do jisté míry konkurenční. Předpoklad, že interakční pole se překrývají s konkrétními lokalitami, totiž v moderní společnosti v mnoha případech neplatí. Wilkinson [1991] nicméně připomíná, že i přes značnou míru horizontální mobility a existenci kontaktů mezi lidmi z různých lokalit stále platí, že většina lidí tráví většinu svého života v lokalitě, kde bydlí a přirozeně zde vstupuje do interakcí s ostatními. Sdílená lokalita tedy nabízí důležitou podmínku pro rozvoj komunity jakožto interakčního pole. To ovšem neznamená, že v každé lokalitě musí nutně komunita vzniknout. Wilkinson zastává induktivní přístup ke zkoumání lokálních komunit. Sdílení společné lokality je pro něj základním výchozím bodem, od něž se odvíjí analýza sociálních interakcí obyvatel, která teprve dokáže určit, do jaké míry je v lokalitě komunita rozvinutá a jak se zde projevuje. Wilkinson předpokládá, že uvnitř komunity existuje celá řada interakčních polí. Interakční pole je dynamická struktura vzájemných interakcí, značně proměnlivá a s nejasnými hranicemi. Jednotlivá interakční pole se od sebe odlišují podle toho, jaké hlavní zájmy zastávají jejich aktéři. Lze tak rozlišit např. ekonomické interakční pole, náboženské interakční pole apod. Komunita je tvořena souhrou jednotlivých interakčních polí. Mezi nimi zdůrazňuje Wilkinson specifický význam komunitního interakčního pole, které se od ostatních odlišuje tím, že jeho aktéři zastávají obecnější skupinové zájmy celé komunity a snaží se propojit ostatní interakční pole do jednotného celku. Plní tím důležitou integrační roli. Rozvoj komunity pak Wilkinson vysvětluje v podstatě jako rozvoj komunitního interakčního pole, jehož aktéři jsou schopni aktivizovat i aktéry ostatních interakčních polí pro mobilizaci zdrojů a dosažení společných zájmů. Rozvoj komunity sleduje především strukturální cíle, tedy spojování jednotlivých aktérů a koordinaci jejich aktivit, hledání zobecňujících cílů, které propojí jednotlivé zájmové skupiny. Wilkinson se vymezuje oproti romantizujícím pojetím komunity, jejíž členové jsou přirozeně spojeni společnými zájmy. Zdůrazňuje naopak rozmanitost dílčích zájmů v jednotli-

vých interakčních polích. Předpokládá ovšem, že tyto dílčí zájmy je možno generalizovat a sjednocovat, ovšem stojí to úsilí. Záměrnou tvorbu komunitního pole nazývá Wilkinson komunitním leadershipem. Pomocí komunitního leadershipu narůstá schopnost komunity společně jednat, dosahovat rozvoje a adaptovat se na vnější podmínky. Kolektivní jednání za účelem dosažení společných cílů – „community agency“ [Brennan, Flint, Luloff 2009] se v podstatě stává cílem rozvoje komunity. Toto pojetí lokálního rozvoje tedy vychází z úvahy, že komunity disponují kapacitou svých členů k dosažení společných cílů a zvyšování společné kvality života. Předpokládá pozitivní odpověď na Tillyho [1973] otázku „Do communities act?“, analyzuje tedy kolektivní jednání na bázi lokálních komunit, resp. na teritoriální bázi. Důraz na tvorbu komunikačních kanálů a generalizaci jednotlivých dílčích cílů přibližuje Wilkinsonovo pojetí velmi blízko k principům evropské iniciativy LEADER, pro kterou je rovněž vytváření partnerských struktur mezi relevantními rozvojovými aktéry důležitým dlouhodobým cílem, který stojí v pozadí jednotlivých rozvojových projektů. Wilkinsonův důraz na propojování různorodých zájmů ho vede k úvaze, že právě ve venkovském prostředí, které je obtížnější propojit informačně než prostředí městské, je tvorba komunit obtížná. Automaticky tedy neplatí zdánlivý předpoklad o fungujících vesnických komunitách oproti dysfunkčním komunitám městským. V roztržité sídelní a obecní struktuře Česka s velmi malými sídly navíc lze vyslovit hypotézu, že v případě velmi malých obcí nebo jednotlivých sídel je obtížné dosáhnout alespoň základní úrovně aktivity jednotlivých obyvatelů a uživatelů lokality a formulovat a hájit jakékoliv skupinové zájmy.

Důraz na kolektivní jednání a schopnost mobilizace zdrojů je v rozvoji komunit centrální. Důležitou roli hraje nicméně i klasifikace zdrojů, které může komunita pro svůj rozvoj využívat. Bližší analýzu těchto zdrojů nabízí Beckley et al. [2008] a Flora, Flora, Fey [2004]. Beckley et al. [2008] se snaží utřídit a dále rozvinout koncepce, které používají pojem „community capacity“ pro označení vnitřních rozvojových zdrojů komunit. Kapacitu komunit definují jako: „kolektivní schopnost skupiny (komunity) kombinovat různé formy kapitálů v rámci institucionálních a vztahových kontextů pro dosažení žádoucích výsledků“ [Beckley et al. 2008: 60]. Kapacita tedy zahrnuje jednak podmínky pro kolektivní jednání, jednak existující vnitřní zdroje, ať už hmotné (ekonomický kapitál, přírodní kapitál), nebo nehmotné (lidský kapitál, sociální kapitál). Vyšší míru kapacity mají komunity, které jsou dobře vybaveny potřebnými kapitály a dokáží je aktivizovat v reakci na vnější podmínky. Jednotlivé typy kapitálů se mohou aktivizovat v rámci tržních vztahů, byrokratických vztahů, asociativních vztahů či vztahů založených na sdílené identitě. Přínosem Beckleyho studie je rovněž návrh způsobu indikování jednotlivých zdrojů využitelný i při porovnávání komunit mezi sebou. Flora, Flora, Fey [2004] ke kapitálům, o nichž hovoří Beckley et al., řadí ještě kulturní kapitál, spočívající zejména v hodnotových postojích, politický kapitál (schopnost ovlivnit distribuci zdrojů uvnitř sociální jednotky) a infrastrukturní kapitál. Stojí za připomenutí, že podobnou klasifikaci vnitřních rozvojových potenciálů českých obcí nabízí rovněž Binek et al. [2007], kteří rozlišují ve venkovském prostoru lidský potenciál, ekologický, resp. krajinný potenciál, zemědělský potenciál, potenciál cestovního ruchu a ekonomický potenciál jakožto syntetický prvek ostatních potenciálů.

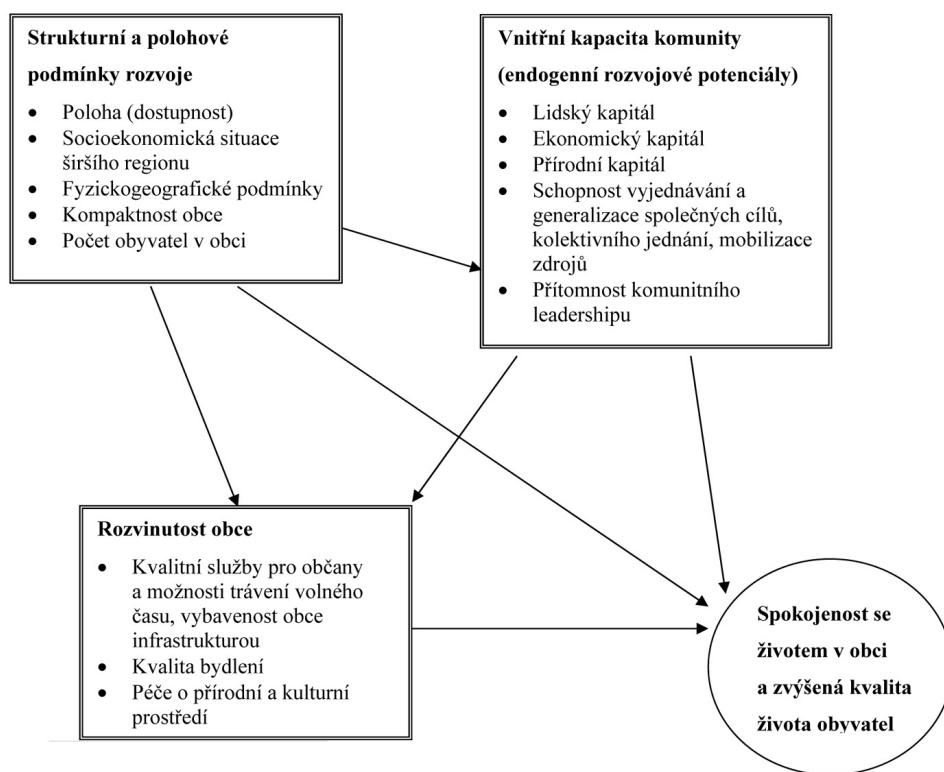
Společným prvkem těchto koncepcí je jejich důraz na vnitřní potenciály rozvoje. Nelze přehlédnout, že tyto koncepce se nezabývají konkrétními rozvojovými cíli, resp. neobsahují normativní určení, jakým směrem by kolektivní úsilí komunity mělo být napřeno. Rozvoj komunit je zde spíše rozvojem vnitřních podmínek žádoucího vývoje, který může mít v různých komunitách různou podobu a směr. Obecně lze říci, že rozvoj komunit je zaměřen na zachování či zvyšování kvality života jejich členů. Tím se dostává do blízkosti koncepcí „community vitality“, popsanych v předchozím oddíle.

Navíc ovšem rozvoj komunit představuje cíl sám o sobě, protože samotná existence vztahů v komunitě a rozvoj důvěry mezi členy komunity mají vést ke zvýšení celkové spokojenosti s životem v obci [Filkins 2000].

Na situaci v komunitách ovšem působí i vnější vlivy. Uvažujeme-li o komunitách na lokální bázi, jedná se zejména o polohové faktory (situace v regionu, dostupnost do center, fyzickogeografické podmínky), které mají z pohledu komunity charakter vnějších, strukturních rozvojových podmínek.

Východiska úvah o rozvoji lokálních komunit lze znázornit v následujícím teoretickém modelu (obr. 1.1).³ Strukturní a polohové podmínky rozvoje jsou zde považovány za nezávislé faktory, které mohou působit na jednotlivé dimenze vnitřní kapacity komunity (endogenní rozvojové potenciály), ale také na jednotlivé dimenze rozvinutosti obce, vymezené komplexně s využitím konceptu „community vitality“. Ty jsou ovlivňovány i vnitřní kapacitou komunity. Výslednou závislou proměnnou je pak zvýšená kvalita života obyvatel a jejich spokojenost se životem v obci.

Obrázek 1.1. Teoretický model rozvoje malých obcí z pohledu teorie rozvoje komunit

Zdroj: autor.

3 Model byl ve velmi podobné verzi prezentován v teoretickém příspěvku ve sborníku [Bernard 2010].

Takto představený model je ovšem v podstatě statický, tedy jen částečně vhodný pro analýzu tak bytostně dynamického jevu, jakým je rozvoj. Zatímco strukturální a polohové charakteristiky jsou v krátko- a střednědobém pohledu ovlivnitelné jen slabě nebo vůbec (s určitou výjimkou počtu obyvatel, který obec částečně ovlivnit může), jednotlivé komponenty vnitřní kapacity se mohou průběžně měnit. Rovněž rozvinutost obce a spokojenost obyvatel jsou dynamické koncepty. Lze vyslovit hypotézu, že v modelu fungují i zpětné vazby, které vedou od rozvinutosti obce ke vnitřním kapacitám (např. existence infrastruktury potřebné pro spolkovou činnost může výrazně přispět k rozvoji kolektivního jednání), zároveň lze očekávat, že zvýšená spokojenost se životem v obci se může stát katalyzátorem tvorby komunity. (Lze si ovšem představit i situaci, kdy takovým katalyzátorem může být právě pokles spokojenosti.)

Možnosti operacionalizace jednotlivých složek modelu a jeho empirické využití jsou součástí další kapitoly knihy.

1.3. Lokální samospráva jako aktér komunitního leadershipu

Každá lokální komunita tvořící malou obec disponuje v České republice vlastní zvolenou samosprávou. Členové samosprávy mají jakožto legitimní představitelé veřejného dění v obci výhodné podmínky k tomu, aby se stali hlavními představiteli komunitního leadershipu, o němž hovoří Wilkinson. Znamenalo by to, že samospráva se stává důležitým uzlem v komunikační síti jednotlivých aktérů v lokalitě, snaží se generalizovat jejich zájmy a budovat konsenzus pro kolektivní cíle komunity. Jednoznačně dominantní figurou samosprávy bývá starosta, právě u něj lze tedy předpokládat dobré podmínky pro rozvoj této role. Role v samosprávě lze ovšem vykonávat různým způsobem. Pro rozbor možností pojmání role starosty a zastupitelů a jejich vystupování v roli komunitních leaderů je třeba krátce odkázat na pojetí leadershipu v komunitě.

V návaznosti na klasické americké studie formální a neformální moci v lokálních komunitách (community power) formulovali Bonjean a Olson [1964] dva různé ideální typy struktury lokálního vůdcovství. Lokálními vůdci jsou pro ně ti aktéři v komunitě, u kterých se koncentruje největší moc. V prvním typu moc drží v rukou malá monolitická uzavřená skupina neformálních vůdců, kteří představují místní elity. V druhém typu je naopak moc v rukou politiků, kteří jsou ovlivňováni velkým množstvím voličů, moc je v podstatě decentralizovaná a fragmentovaná. V reálně existujících komunitách zpravidla má struktura vůdců smíšenou povahu a pouze se přibližuje jednomu z ideálních typů. V návaznosti na tuto klasifikaci můžeme rozlišit dva hlavní směry rozvoje úvah o vůdcovství v komunitách – pluralismus a teorii elit. Analýza pozice představitelů lokální samosprávy ve struktuře lokální moci nemůže tuto klasickou dichotomii dost dobře obejít. V perspektivě teorie elit je samospráva buď přirozeným spojencem ekonomicky silných lokálních aktérů, nebo je v podstatě zástěrkou pro jejich aktivity. Lokální elity jsou výrazně prorůstově orientované, neboť ekonomický růst lokality je předpokladem pro jejich zisky. Rovněž političtí představitelé lokality jsou alespoň částečně odkázáni na finanční zdroje od místních elit, což je důležitý faktor jejich spojení [Harding 1998].⁴ Naopak v perspektivě pluralismu je samospráva důležitým aktérem, který je ovšem ve svém rozhodování ovlivňován nejrůznějšími zájmovými skupinami v lokalitě a voličskými zájmy. Výkon moci je pak výsledkem interakce jednotlivých zájmů a schopnosti jednotlivých aktérů prosadit

⁴ Tento předpoklad však odpovídá spíše realitě USA, kde lokální daně tvoří podstatnou část příjmů místních vlád. Financování obcí v ČR je nastaveno zcela odlišně.

svou vizi. Pluralistické pojetí lokální moci odpovídá Wilkinsonově pojmu komunitního leadershipu mnohem lépe než elitistické. Komunitní leaderi podle Wilkinsona aktivně budují komunikační kanály mezi jednotlivými dílčími zájmy a tyto zájmy sjednocují. Wilkinson ovšem nepředpokládá, že by komunitními leadery museli být oficiální představitelé místní samosprávy vybavení politickou mocí. Spíše uvažuje o neformálních lokálních aktérech zakořeněných v občanské společnosti, kteří si tvorbu komunity kladou za cíl. Jak ovšem ukazují např. Swindell [2000] a Purdue [2001], neformální vůdci jako zástupci občanské společnosti zapojení do rozhodování na komunální úrovni se zpravidla potýkají s problémem nedostatečné legitimacy a reprezentativity. Naopak zvolení představitelé samosprávy jsou alespoň z formálního hlediska vybaveni dostatečnou legitimitou, což zřejmě zvyšuje jejich vliv. Pluralitní struktura lokálních držitelů moci se tedy zdá být jedním z důležitých kritérií pro budování interakční komunity.

Základní otázka, kdo drží největší podíl na moci, se ovšem ještě komplikuje další otázkou, totiž jak je tato moc vykonávána a jakým způsobem vlivní aktéři uplatňují svůj vliv. Určitý vhled do této otázky nabízí teorie politického vůdcovství, které se snaží najít různé typy a klasifikace toho, jak političtí vůdci chápou a naplňují svou roli. Jejich role je přitom produktem souhry osobnosti vůdce a vnějších strukturálních vlivů, v nichž je vůdcovství vykonáváno [Getimis, Hlepas 2006]. Teoretickou analýzu a klasifikaci vůdcovských stylů hlavních představitelů komunální politiky, tedy starostů, provedli Getimis a Hlepas [2006], jejichž typologií se zde inspirováme. Jejich úvahy sice vycházejí ze situace starostů měst, nicméně jsou aplikovatelné i na situaci malých obcí.⁵ Autoři založili svou typologii na politických hodnotách starostů, resp. na jejich postojích vůči různým způsobům tvorby politik a na postoji k delegování moci. Typologie má dvě základní dimenze. První dimenze se týká strategické versus reproduktivní orientace. Strategicky orientovaní starostové se při výkonu své role zaměřují na změnu a důvěřují možnostem ovlivnit situaci v obci pomocí politických nástrojů a plánování, hledají dlouhodobé cíle a snaží se mobilizovat zdroje pro jejich dosažení. Starostové orientovaní na reprodukci se naopak soustředí spíše na udržení statu quo, neusilují o tvorbu dlouhodobých cílů a vizí a nedůvěřují transformativní moci lokálního politického rozhodování, spíše spoléhají na sílu tržních vztahů a politiky formulované na národní úrovni.

Druhá dimenze se týká výkonu moci a dělí starosty na kooperativní a autoritářské. Kooperativní starostové usilují o mobilizaci lokální občanské společnosti a snaží se vytvářet prostor pro komunikaci s jednotlivými aktéry v obci a příležitosti pro jejich participaci. Naproti tomu autoritářsky orientovaní starostové preferují spíše hierarchické řízení a aktivizace lokální společnosti pro ně nehraje podstatnou roli. Zatímco kooperativní starostové usilují o konsenzus a deliberaci, autoritářští starostové spoléhají na formální autoritu.

Kombinací obou dimenzí získávají Getimis a Hlepas následující typologii (obr. 1.2):

⁵ Role starostů malých obcí se od role starostů měst především liší jednak typem a rozsahem agendy, jednak institucionální kapacitou, kterou mají k dispozici. V malých obcích jsou starostové více odkázáni sami na sebe. Getimisova a Hlepasova typologie vycházející z politických hodnot a postojů je však natolik obecná, že je možné aplikovat ji i v podmínkách malých obcí. Vytvoření vhodnější typologie šité na míru českým podmínkám bude součástí dalšího řešení výzkumného projektu.

Obrázek 1.2. Typologie starostů

Výkon moci	Kooperativní	Vizionář	Facilitátor konsenzu
	Autoritářský	„City boss“	Protektor
		Strategický leadership	Reproduktivní leadership
Orientace leadershipu			

Zdroj: Getimis a Hlepas [2006].

Kooperativní výkon politické moci odpovídá Wilkinsonovu pojetí komunitního leadershipu mnohem lépe než autoritářský, neboť právě kooperativní starostové usilují o tvorbu komunikačních kanálů a tvorbu a aktivizaci komunity. Typologie Getimise a Hlepase nicméně upozorňuje na to, že pokud kooperativní přístup není doplněn strategickým uvažováním, může se politický vůdce snadno dostat do vleku parciálních zájmů jednotlivých aktérů, kteří se zdají být mocnějšími lokálními hráči. To je situace „facilitátorů konsenzu“.

Typologie rolí starostů tedy ukazuje, že při výkonu své funkce mohou, ale nemusejí vystupovat jako leaderi komunity ve Wilkinsonově pojetí a mohou, ale nemusejí se stávat důležitými aktéry lokálního rozvoje. Konkrétní způsob uplatňování starostovy role (potažmo i role ostatních členů samosprávy) tak představuje důležitý rozvojový aspekt.

V této souvislosti je ovšem vhodné zdůraznit ještě další aspekt starostenské role v malých obcích v ČR. Malé obce zpravidla nedisponují rozvinutým administrativním aparátem, a starosta je tak nejen politickým aktérem, ale zároveň jediným, nebo hlavním administrativním pracovníkem, kterého samospráva má. Jeho role tak osciluje mezi rolí politickou a úřednickou a pro rozvojové působení jsou podstatné obě dvě. „Vizionářští“ starostové budující vnitřní kapacitu komunity a usilující o rozvoj kvality života nemusí nutně uspět jakožto rozvojoví aktéři, pokud nedokáží vykonávat dostatečně kvalitně svou administrativní funkci, k níž patří mimo jiné příprava podkladů pro odpovědné hospodaření, tvorba žádostí o dotace nebo komunikace s dodavateli veřejných služeb. Tyto administrativní úkoly tvoří vedle politické role druhou podstatnou součást starostových úkolů a mohou determinovat úspěšnost jeho politického působení. Při analýze role samosprávy by na ně měl být brán zřetel. V nejmenších obcích s neuvolněným starostou, kde starosta – stejně jako ostatní členové samosprávy – pracuje pouze jako dobrovolník, může být právě obtížná orientace v předpisech, dotačních programech a ekonomických záležitostech výrazným rozvojovým handicapem.

1.4. Závěry

Úvodní teoretická kapitola je pokusem o propojení dvou různých směrů uvažování. První z nich se týká problematiky lokálního rozvoje, jeho pojetí a endogenních rozvojových potenciálů. Problematicuje pojem lokálního rozvoje především ze dvou hledisek. Jednak ukazuje jistou spornost pojmu rozvoj, resp. lokální rozvoj, jednak zdůrazňuje nutnost definovat rozvoj v závislosti na velikostním měřítku lokalit, jejichž rozvoj má být předmětem zájmu. Jako možné východisko pro teoretizaci a empirickou analýzu lokálního rozvoje malých obcí představujeme teorii rozvoje komunit a na jejím základě prezentujeme model lokálního rozvoje. Druhá, dosti odlišná část kapitoly se týká problematiky lokálního vládnutí, zejména role lokálních vůdců – konkrétně starosty. Lokální vládnutí a jeho různé aspekty jsou typickým polem zájmu politologie. Zde jsme se zaměřili zejména na neformální charakteristiky vládnutí, jimiž se mohou navzájem odlišovat způsoby výkonu rolí v obecní samosprávě i v obcích, jejichž samospráva podléhá stejným formálním legislativním pravidlům. Samosprávu zde představujeme jako důležitého rozvojového aktéra a výkon rolí v samosprávě tedy patří k rozvojovým faktorům. Nejde o klasifikaci způsobu lokálního vládnutí na dobré a špatné, nicméně snažíme se nalézt takové podoby vládnutí a strukturu moci v komunitě, která může mít pozitivní, resp. negativní dopad na komplexní rozvoj a budování komunity. Zdůraznění role lokálních samospráv jako potenciálních aktérů tvorby komunity otevírá novou perspektivu pro úvahy o optimální velikosti obcí. Typickými argumenty, které se objevují v takové diskusi, je na jedné straně efektivita správy, které lze lépe dosáhnout ve větších celcích, na straně druhé demokratický charakter vládnutí s vyšší mírou participace, lépe realizovatelný v malých celcích [Keating 1998]. Illner [2006] ovšem podrobnou analýzou jednotlivých argumentů zpochybňuje přímočaré hypotézy o tom, že větší obce jsou efektivnější a naopak menší obce demokratičtější.

Úvahy o efektivitě a demokratičnosti lokální samosprávy mají v podstatě normativní charakter. Naše východisko je jiné. Jde o to, že pokud lokální samospráva je důležitým aktérem pro tvorbu komunity, pak velikost samosprávných celků bude mít vliv na to, jaký charakter budou budované komunity mít. V případě větších celků, složených často i z několika sídel, můžeme očekávat úsilí o rozvoj větších komunit, v nichž existují interakce mezi různorodými aktéry a představiteli různých zájmů. Dosažení generalizace parciálních zájmů v takto pojatých komunitách bude nutně obtížnější a bude se zde zřejmě objevovat problém soupeření zájmů svázaných s různými částmi obce. Přesto zde bude existovat instituce, která si klade za cíl propojování zájmů, budování konsenzu a tvorbu sociálních sítí a komunikačních kanálů. Samospráva se tak může stát důležitým aktérem pro rozvoj spolupráce a realizaci společných aktivit sdružujících obyvatele jednotlivých vesnic spojených do jedné samosprávné obce. Na rozvoj interakcí a aktivit uvnitř jednotlivých sídel (vesnic) bude ovšem kladen menší zřetel a vnitřní koheze jednotlivých sídel bude nižší. Naopak v roztržité obecní struktuře s mnoha malými obcemi lze očekávat spíše tvorbu komunit malých, které podporují a umožňují intenzivní participaci v lokálních strukturách a vyjednávání společných zájmů obyvatel velmi malé lokality – vesnice. Lze zde očekávat silnější lokální identitu, ovšem pokles identifikace s obyvateli okolních sídel a rovněž nižší míru interakcí s nimi. Vyjednávání společných zájmů na jiné než nejnížší lokální úrovni bude v takové situaci obtížné, neboť chybí odpovídající instituce se silným mandátem. Vzhledem k tomu, že řada strukturálních rizik či příležitostí má ovšem mnohem spíše mikroregionální než čistě lokální charakter (typicky ekonomická rizika a příležitosti), může roztržitá struktura obcí způsobovat deficit schopnosti lokálních aktérů přiměřeně reagovat. Chybějící nadlokální veřejné instituce jsou ovšem v České republice suplovány dalšími aktéry (MAS, DSO, přirozená mikroregionální centra), jejichž mandát pro tvorbu komunity a vyjednávání společných zájmů je ovšem nižší.

2. Statistická analýza rozvinutosti malých obcí a jejich faktorů

Josef Bernard, Tomáš Kostecký

Jedním z možných způsobů analýzy endogenních rozvojových potenciálů malých obcí – především činnosti místních samospráv – a jejich vlivu je kvantitativní statistická analýza. Při snaze zachytit statisticky existenci endogenních rozvojových potenciálů malých venkovských obcí a prokázat jejich vliv jsme postupovali dvojitým způsobem. V první řadě jsme se pokusili o operacionalizaci teoretického modelu z první kapitoly. Základní jednotky takové analýzy tvoří jednotlivé obce. Kromě toho jsme se pokusili o analýzu rozvojových možností ještě menších sídelních jednotek, totiž částí obcí, které tvoří oddělené teritoriální jednotky. Ne všechna venkovská sídla totiž zároveň tvoří obec v administrativním smyslu. Velká část z nich nedisponuje vlastní místní samosprávou a je přiřazena k větším sídlům jakožto částí obce. Zajímalo nás především, jestli se sídla disponující vlastní samosprávou rozvíjejí jinak než sídla, která vlastní samosprávu nemají. Pomocí analýzy rozvoje v částech obcí s různým administrativním statutem jsme tak usilovali o další postižení vlivu místní samosprávy na lokální rozvojové možnosti.

Protože je naše studie zaměřena na rozvoj malých venkovských obcí, je zřejmé, že jsme se při analýze dat museli omezit jenom na ty obce a jejich části, které se nacházejí v území našeho zájmu a které zároveň mají omezenou populační velikost. Jako kritérium velikosti jsme zvolili obce s počtem obyvatel v roce 2001 menším než 2000. Pro vymezení venkovských oblastí jsme využili typologie Vobecké [2009], která na základě kritéria dojížděky do zaměstnání a počtu pracovních příležitostí rozděluje území České republiky do 7 oblastí – primární centra, která nabízejí více než 10 000 pracovních příležitostí, bezprostřední městské zázemí, vzdálenější městské zázemí, polycentrické zázemí, malá centra, zázemí malých center a venkov. Z analýzy jsme vyloučili všechny obce, které leží v bezprostředním městském zázemí (více než 50 % jejich obyvatel vyjíždí za prací do velkého centra), jsou tedy nejvíce zasaženy suburbanizací [Kostecký 2005; Ouředníček 2006]. Rozhodnutí, kterým obcím ostatních typů se budeme nadále věnovat, však bylo relativně komplikované. Obce ležící ve vzdálenějším a polycentrickém zázemí velkých center patří k obcím, které jsou funkčně na pomezí mezi obcemi venkovskými a suburbanizovanými. Velká část jejich obyvatel sice pracuje ve městech, ale na druhou stranu většina obyvatelstva patří mezi v obci dlouhodobě usazené, jen malý podíl jejich populace se v rámci suburbanizačního procesu přistěhoval z blízkých měst. Pro zahrnutí těchto obcí do sledování navíc hovoří i jejich velký počet – v systému osídlení České republiky charakterizovaném hustou sítí měst patří do jejich vzdálenějšího nebo polycentrického zázemí více než

třetina všech obcí. Podobně jsme se rozhodli zahrnout do sledování i obce ležící v zázemí malých center. Omezení obcí na populační velikost menší než 2000 obyvatel vyřadilo z analýzy menší centra (5. typ v klasifikaci Vobecké). V analýze částí obcí jsme ovšem kritérium max. 2000 obyvatel uplatnili na jednotlivá sídla (části obcí), nikoliv na celé obce. Tím pádem do analýzy vstoupily i ty části obcí, které administrativně patří k malým centrům.⁶

Velikostní rozložení zbylých obcí znázorňuje tabulka 2.1, velikostní rozložení částí obcí tabulka 2.2.

Tabulka 2.1. Velikostní kategorie obcí v analýze (2001)

počet obyvatel	četnost	relativní četnost (%)
0–100	479	10,4
101–300	1676	36,3
301–600	1239	26,9
601–1000	691	15,0
1001–1500	351	7,6
1501–2000	178	3,9
<i>Celkem</i>	4614	100,0

Zdroj: vlastní výpočty, data ČSÚ.

Tabulka 2.2. Velikostní kategorie částí obcí v analýze (2001)

počet obyvatel	četnost	relativní četnost (%)
50–100	1693	25,3
101–200	1862	27,8
201–500	1885	28,2
501–1000	881	13,2
1001–2000	368	5,5
<i>Celkem</i>	6689	100,0

Zdroj: vlastní výpočty, data ČSÚ.

⁶ Pro podrobnější informace o kritériích vymezení analyzovaných částí obcí viz kapitolu „Využití GIS při analýzách rozvojových potenciálů malých obcí“.

2.1. Analýza kvantitativních ukazatelů rozvoje na úrovni obcí

Při snaze o empirické zachycení a analýzu rozvoje malých obcí je třeba nalézt dostatečně validní indikátory rozvoje a jeho jednotlivých dimenzí. Operacionalizace lokálního rozvoje, resp. dosaženého stavu rozvinutosti, je tedy nutnou podmínkou empirické analýzy. Volba indikátorů rozvoje musí přirozeně vycházet v první řadě z teoretické koncepce rozvoje, kterou autor ve své studii používá, protože sám pojem „lokální rozvoj“ je nejednoznačný a v podstatě multiparadigmatický (viz první kapitole). Navíc ovšem volba jednotlivých indikátorů vždy reflektuje dostupnost potřebných údajů, jejich kvalitu a geografické, popř. administrativní měřítko, pro něž jsou dané údaje k dispozici. Při analýze obsažené v této kapitole byly hledány indikátory, pomocí nichž by bylo možné alespoň částečně operacionalizovat teoretický model na obr. 1.1, zejména indikátory jednotlivých dimenzí vnitřní kapacity komunity a rozvinutosti obce. Přitom jsme ovšem omezeni dostupnými statistickými daty. V následující části nejprve nabízíme přehled a formální klasifikaci použitelných indikátorů, následně z nich vybíráme ty, které lze přiřadit k předem daným teoretickým dimenzím.

2.1.1. Indikátory rozvinutosti malých obcí

Zatímco pro území okresů existuje velmi široká datová základna, pro jednotlivé obce je dostupných dat méně. Ryze technicky lze indikátory rozvoje obcí rozdělit do následujících čtyř kategorií:

1. kvantitativní indikátory, které jsou k dispozici pro všechny obce v ČR, v pravidelných, dostatečně podrobných časových řadách;
2. kvantitativní indikátory, které jsou k dispozici pro všechny obce v ČR, v nepravidelných intervalech nebo v málo podrobných časových řadách;
3. indikátory dostupné jen vlastním šetřením, tedy zpravidla jen pro výzkum v rámci mikroregionu či regionu;
4. indikátory, pro které je třeba šetření mezi větším počtem obyvatel každé obce; takové indikátory lze využít v podstatě jen při porovnávání několika málo obcí mezi sebou.

Příklady pro jednotlivé kategorie indikátorů zobrazuje tabulka 2.3.

Tabulka 2.3. Indikátory rozvoje obcí

	Data	Poskytovatel
Kategorie 1	Nezaměstnanost Pohyb obyvatelstva Ekonomické subjekty a neziskové organizace Obecní rozpočty a majetek Volební data (volební chování, struktura zastupitelstev) Druhy pozemků v obci a jejich využívání Účast a výsledky v soutěži Vesnice roku	MPSV ČSÚ ČSÚ, databáze RES MF ČSÚ ČÚZK, ČSÚ MMR
Kategorie 2	Vzdělanostní struktura Věková struktura Struktura zaměstnanosti Vybavenost domácností, bytový fond Vybavenost obcí službami a infrastrukturou Vyjížďka do škol a do zaměstnání Pracovní příležitosti v obci	ČSÚ – cenzus ČSÚ – cenzus ČSÚ – cenzus ČSÚ – cenzus ČSÚ – městská a obecní statistika ČSÚ ČSÚ
Kategorie 3	Informace o činnosti obecní samosprávy Podrobnější informace o službách dostupných v obci Činnost spolků a občanských organizací	Dotazníkové šetření členů samosprávy, zejména starosty
Kategorie 4	Spokojenost obyvatel Důvěra a další indikátory sociální koheze Identifikace obyvatel s obcí Migrační záměry obyvatel	Dotazníkové šetření obyvatel

Zdroj: autor.

Poznámka: Zkratky: ČSÚ – Český statistický úřad; ČÚZK – Český úřad zeměměřičský a katastrální; MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí; MF – Ministerstvo financí; MMR – Ministerstvo pro místní rozvoj.

Výše uvedené indikátory mají velmi různorodé obsahové vymezení. Objevují se zde indikátory ekonomické situace v obci (především míra nezaměstnanosti, počet ekonomických subjektů a jejich druhy, vybavení domácností), indikátory lidského kapitálu (vzdělanostní a věková struktura), indikátory demografického rozvoje (pohyb obyvatelstva), indikátory stavu životního prostředí (druhy pozemků a jejich využívání), indikátory poskytovaných služeb a vybavení (služby na území obce, vybavení obce infrastrukturou), indikátory spojené s „měkkými“ dimenzemi rozvoje, jako je rozvoj sociálního kapitálu, občanské společnosti, lokální identity (spolky a jejich činnost, volební chování, důvěra, identifikace s obcí), indikátory kvality lokálního vládnutí (obecní rozpočty, soutěže, struktura zastupitelstev, činnost samosprávy).

Jednotlivé indikátory jsou různě kvalitními proxy proměnnými. V dalších odstavcích stručně shrneme přednosti a zejména omezení vyplývající z využití jednotlivých indikátorů v analýze lokálního rozvoje malých obcí.

Míra nezaměstnanosti

Nezaměstnanost lze považovat za jeden z centrálních prvků lokálního rozvoje. Absence pracovních příležitostí stojí v pozadí celé řady dalších sociálních problémů. Údaje o počtu nezaměstnaných jsou evidovány pomocí úřadů práce v pravidelných měsíčních časových řadách pro každou obec. To už ovšem neplatí pro počty ekonomicky aktivních obyvatel. Ty jsou pro obce k dispozici jen v desetileté periodě, vždy při sčítání lidu. Míra nezaměstnanosti v obcích jakožto podíl počtu nezaměstnaných na všech ekonomicky aktivních je tak vždy jen přibližným údajem a s rostoucím časovým odstupem od minulého cenzu se jeho výpovědní schopnost snižuje.

Pohyb obyvatelstva

Změny v počtu obyvatel obce přirozenou a migrační měnou indikují demografický rozvoj lokality. Ten však nelze zaměňovat s celkovým komplexním rozvojem. Význam demografického rozvoje se odvíjí především od převládající funkce, kterou dané sídlo plní. V případě malých obcí, které mají zejména obytné, resp. rekreační funkce, je možno demografický rozvoj považovat za důležitou součást celkového rozvoje. Při interpretaci tohoto indikátoru je však třeba postupovat opatrně. Populační úbytek lze zpravidla hodnotit jako signál úpadku obce. Pro populační nárůst ale nemusí platit, že dobře indikuje celkový rozvoj lokality. Naopak, silný populační nárůst může být příčinou nárůstu problémů v lokalitě, jak dokládá situace některých suburbánních obcí.

Ekonomické subjekty na území obce

Počet a velikost ekonomických subjektů, které působí na území obce, patří k indikátorům ekonomického rozvoje obcí. Je ovšem třeba si uvědomit, že v případě malých obcí vyjíždí zpravidla velké procento (obvykle většina) obyvatel za prací mimo obec. Ekonomické subjekty v lokalitě tedy nejsou hlavními lokálními zaměstnavateli. To výrazně limituje využitelnost tohoto indikátoru. Je též možné zaměřit se na počet soukromých podnikatelů jakožto měřítko podnikavosti obyvatel obce. Údaje pro jednotlivé obce ovšem nejsou příliš spolehlivé, velké množství držitelů živnostenských oprávnění podnikatelskou činnost reálně nevykonává. Sídlo větších ekonomických subjektů také často nevypovídá o umístění vlastních provozoven.

Spolky, občanská sdružení a neziskové organizace

Občanské sdružování patří k nejčastěji využívaným indikátorům sociálního kapitálu a rozvinutosti občanské společnosti. Prostý údaj o počtu spolků a různých sdružení je ovšem jen velmi přibližným indikátorem. Nevypovídá nic o intenzitě a rozsahu aktivity těchto sdružení, počtu jejich členů a obsahovém zaměření. Technicky lze údaje o sdruženích na lokální úrovni nejlépe získat z Registru ekonomických subjektů. Ten totiž obsahuje i informace o konkrétních organizačních jednotkách sdružení, které nejsou samostatnými občanskými sdruženími. To se týká například naprosté většiny jednotek dobrovolných hasičů, které patří k nejrozšířenějším a nejaktivnějším spolkům malých venkovských obcí. Naopak registr občanských sdružení Ministerstva vnitra tyto údaje neobsahuje.

Obecní rozpočty a majetek

Finance, s nimiž jednotlivé obce hospodaří, mohou představovat důležitý aspekt lokálního rozvoje. Samospráva má sice jen omezené možnosti, jak může ovlivnit výši rozpočtu (viz kapitolu o lokálním

vládnutí), nicméně i přesto lze pomocí analýzy rozpočtů získat důležité indikátory rozvoje v obci (množství získaných nenárokových dotací, investiční výdaje, zadluženost). Údaje o rozpočtech obcí jsou k dispozici od roku 1999, ovšem teprve od roku 2004 v konsolidované podobě, která je pro analýzu vhodnější.

Volební data

Pro každou obec je k dispozici údaj o volební účasti v jednotlivých volbách, volební výsledky a v komunálních volbách též seznam kandidátů a seznam zvolených zastupitelů. Volební účast i údaj o poměru kandidátů vůči zastupitelům lze využít jako indikátory angažovanosti obyvatel. Jejich výpovědní schopnost je ovšem jen přibližná. Zejména volební účast v lokálních volbách je na místní úrovni často ovlivněna specifickými politickými konstelacemi (konflikty v zastupitelstvu, kandidování či nekandidování současného vedení obce). Nemusí tedy dobře vypovídat o angažovanosti obyvatel či jejich sociálním kapitálu. Pomocí analýzy složení zastupitelstev lze rovněž porovnávat stabilitu zastupitelstva jako možný rozvojový faktor.

Druhy pozemků v obci a jejich využívání

Informace o druzích pozemků na katastru obce umožňují jednak indikovat turistický potenciál obce [Vystoupil et al. 2006], jednak ekologickou stabilitu využívání pozemků. Důsledná práce s těmito indikátory však dává smysl spíše pro větší území než pro katastry jednotlivých obcí, protože jak turistický potenciál, tak ekologická stabilita jsou jevy, které jsou přirozeně diferencované ve větších územních celcích.

Soutěž Vesnice roku

Soutěž Vesnice roku je součástí Programu obnovy venkova a probíhá od roku 1995. Je určitou výkladní skříň Programu obnovy venkova a umožňuje venkovským obcím prezentovat úspěchy, kterých dosáhly. Samotná účast v soutěži je indikátorem rozvojové aktivity zastupitelstva, získání některého z udělovaných ocenění pak indikuje i dosažený stupeň komplexního rozvoje, který vyhodnocuje hodnotící komise přímo návštěvou v obci. Problémem využití tohoto indikátoru je ovšem jednak poměrně malé procento účastníků se obcí, jednak jejich regionální distribuce, kdy výrazně dominují vesnice z jižní Moravy.

Sociální struktura obyvatel

Vzdělanostní i věková struktura obyvatel patří k důležitým indikátorům lidského kapitálu. Lidský kapitál jakožto soubor znalostí a kompetencí, které lidé mohou využívat, ovšem formálně dosažené vzdělání indikuje jen velmi přibližně. Věková struktura je také podstatnou složkou lidského kapitálu, ale je třeba ji interpretovat podobně obezřetně jako populační změny. Zatímco přestárlé obce jsou s vysokou pravděpodobností postiženy úpadkem, obce velmi mladé nemají nutně vyšší míru lidského kapitálu než obce s rovnoměrně rozloženou věkovou strukturou. Struktura zaměstnanosti s lidským kapitálem rovněž souvisí jen volně. Lze vymezit zaměstnání ve vysoce progresivních oborech a rovněž zaměstnání v oborech spíše marginalizovaných a měřit lidský kapitál tímto způsobem. Interpretace je ovšem obtížná. Úvaha, že obce s větším podílem zaměstnaných např. v zemědělství mají nižší lidský kapitál než obce s vyšším podílem zaměstnanosti ve službách, je příliš zjednodušující.

Vybavenost domácností, bytový fond

Indikátory vybavenosti domácností (např. počítač, připojení na internet) a kvality bytového fondu mohou tvořit nepřímý ukazatel ekonomické úrovně obyvatel a také lidského kapitálu.

Vybavenost službami a infrastrukturou

Služby, které obec poskytuje, zázemí pro tyto služby, ale také rozvoj infrastruktury, zejména inženýrských sítí v obci patří k důležitým indikátorům rozvinutosti obcí a kvality života v nich. Je však třeba vzít v úvahu, které služby by se měly stát součástí analýzy, neboť malé obce z podstaty věci nemohou poskytovat stejné druhy služeb jako centra. Je ovšem možné zaměřit se na takové služby, které jsou občany využívány denně nebo které napomáhají rozvoji společenského dění v obci. Nutnost vyjíždět za takovými službami do vedlejších obcí totiž znamená pro obyvatele pravidelnou časovou zátěž (základní a mateřská škola, obchod s potravinami, tělocvična, hřiště, restaurace/hospoda, kulturní zařízení (sál), ordinace praktického lékaře).

Vyjíždka do škol a do zaměstnání, počet pracovních míst v obci

Podíl obyvatel, kteří z obce každodenně vyjíždějí do zaměstnání a do školy, indikuje především intenzitu společenského dění v obci a množství interakcí mezi obyvateli, které jsou podstatné pro vznikání a udržování komunity. V obcích, z nichž naprostá většina obyvatel vyjíždí každodenně za pracovními povinnostmi do okolí, zanikají příležitosti ke tvorbě vztahů mezi lidmi. Podobně počet pracovních míst v obci množství příležitostí zvyšuje.

Indikátory získané pomocí šetření mezi představiteli samosprávy

Speciální šetření mezi představiteli obcí může některé indikátory výrazně zpřesnit. Může se stát jedním z hlavních zdrojů informací o činnosti a rozvojových aktivitách samosprávy, korigovat nepřesné informace o činnosti spolků či o existujících službách v obci.

Indikátory získané pomocí šetření mezi obyvateli

Šetření mezi obyvateli obcí může opět přispět ke zpřesnění některých statistických indikátorů, zejména těch, které se týkají „měkkých“ součástí místního rozvoje. Je to také jediná možnost vedoucí ke zjištění informace o spokojenosti obyvatel s životem v obci a s různými aspekty místních podmínek. Aby taková šetření měla dostatečnou výpovědní schopnost, je ovšem nutné dotázat v každé obci velké množství obyvatel, což výrazně limituje možnosti rozsáhlejší komparace.

Současné geografické informační systémy umožňují velmi dobře analyzovat teritoriální distribuci jednotlivých indikátorů rozvinutosti. To ovšem není primárním cílem této kapitoly. Spíše si kládeme za cíl identifikovat souvislosti mezi některými charakteristikami lokálního vládnutí a rozvinutostí obce. Zajímáme se totiž o roli lokálních samospráv jakožto rozvojových aktérů. Charakteristiky lokálního vládnutí lze v souladu s teoretickým modelem prezentovaným v první kapitole považovat za součást vnitřní kapacity malých obcí. Analýza vlivu lokálního vládnutí je tedy součástí obecnější analýzy povahy a působení vnitřní kapacity obce na její rozvoj.

Tato obecnější analýza znamená pokusit se o operacionalizaci teoretického modelu z první kapitoly této studie, tedy nalézt indikátory jednotlivých rozvojových dimenzí a také indikátory strukturních a polohových podmínek rozvoje. Využitelné indikátory jednotlivých rozvojových dimenzí shrnuje tabulka 2.4.

Tabulka 2.4. Indikátory rozvojových dimenzí malých obcí

	Teoretická dimenze	Indikátor
Indikátory vnitřní kapacity komunity	Lidský kapitál	<ul style="list-style-type: none"> – Podíl obyvatel s ukončeným vysokoškolským vzděláním – Podíl obyvatel se základním vzděláním – Podíl domácností s připojením na internet – Index stáří⁷ – Relativní přírůstek/úbytek obyvatel přirozenou měnou v 90. letech
	Ekonomický kapitál	<ul style="list-style-type: none"> – Průměrná míra nezaměstnanosti v letech 1998–2003 – Část rozpočtu obce tvořená výnosy z daní samostatných fyzických osob na hlavu⁸
	Schopnost vyjednávání a generalizace společných cílů, kolektivního jednání, mobilizace zdrojů, přítomnost komunitního leadershipu	<ul style="list-style-type: none"> – Počet občanských sdružení a neziskových organizací či jejich organizačních jednotek v obci – Průměrná volební účast v komunálních volbách 1994–2002 – Průměrný počet kandidátů na jedno zastupitelské místo ve volbách 1994–2002 – Podíl vysokoškoláků v zastupitelstvech v letech 1994–2002 – Stabilita zastupitelstva ve volebních obdobích 1994–1998, 1998–2002, 2002–2006⁹ – Množství získaných investičních dotací na jednoho občana v letech 1999–2003¹⁰ – Podíl rodáků v obci – Podíl vyjíždějících za prací mimo obec – Počet pracovních příležitostí v obci oproti počtu ekonomicky aktivních obyvatel

7 Počet obyvatel starších 65 let na 100 obyvatel mladších 15 let.

8 Tato část rozpočtu částečně odráží zisky podnikatelů v obci, protože se z velké části vypočítává z daňových výnosů vytvořených na území obce. Odlehlé hodnoty nad 5000 Kč na hlavu byly redukovány na tuto hodnotu.

9 Stabilita byla měřena jako podíl zastupitelů, kteří byli zastupiteli i v předchozím volebním období. Hodnota byla průměrována za volební období 1998–2002 a 2002–2006. Předpokládáme, že stabilnější zastupitelstva jsou schopna lépe reagovat na potřeby obce. Podobnou hypotézu pro personální stabilitu na pozici starosty vyslovil Perlín [2000].

10 Starší data jsou bohužel nedostupná. Množství investičních dotací volíme raději než údaj o celkových dotacích, protože velké množství neinvestičních dotací je v podstatě nárokových.

	Teoretická dimenze	Indikátor
Indikátory rozvinutosti obce	Služby pro občany	– Sumační index existence sedmi základních služeb ¹¹
	Kvalita bydlení	– Podíl domů napojených na rozvod vody, plynu a kanalizaci (součet podílů) – Podíl domů postavených za posledních 20 let
	Péče o přírodní a kulturní prostředí	– Průměrný podíl investičních výdajů v rozpočtu obce v letech 1999–2003
	Celková migrační atraktivita obce	– Relativní přírůstky, resp. úbytky obyvatel migrací v 90. letech

Zdroj: autor.

Indikátory spojené s činností lokální samosprávy a politickým klimatem v obci tvoří 5 z celkových 16 indikátorů vnitřní kapacity obce (volební účast, počet kandidátů, podíl vysokoškoláků v zastupitelstvech, stabilita zastupitelstva, získané dotace).

Kromě dimenzí rozvoje je třeba stanovit a operacionalizovat polohové a strukturální rozvojové podmínky. Mezi důležité polohové podmínky rozvoje patří dostupnost obce do regionálních a mikroregionálních center a rovněž socioekonomická situace regionu, v němž obec leží. K dalším podstatným strukturálním podmínkám rozvoje patří populační velikost obce, její sídelní kompaktnost a fyzickogeografické podmínky v obci.

Indikátory strukturálních a polohových podmínek rozvoje

Dostupnost

Pro měření dostupnosti byly použity tři indikátory – časová dostupnost individuální automobilovou dopravou z obce do nejbližšího krajského města, průměrná časová dostupnost do nejbližších tří měst, která nabízejí alespoň 3000 pracovních příležitostí, časová dostupnost do nejbližší obce s pověřeným obecním úřadem. Zatímco první indikátor se vztahuje k poloze obce na regionální úrovni, druhý a třetí indikátor jsou zaměřeny spíše na mikroregionální úroveň. Druhý indikátor je vztažen k dostupnosti středisek nabízejících pracovní příležitosti, třetí indikátor k dostupnosti nejmenších mikroregionálních správních středisek. Pro výpočet časové dostupnosti byl využit Hudečkův model [Hudeček 2008a, b]. Předpokládáme, že lepší dostupnost může pozitivně ovlivňovat některé dimenze rozvoje, ovšem na druhou stranu horší dostupnost může působit na obec jako integrační činitel. Celkové vlivy dostupnosti proto budou zřejmě smíšené.

11 Index byl tvořen sumačně, následujícím způsobem: mateřská škola: 2 body; základní škola neúplná: 1 bod, úplná: 2 body; ordinace lékaře pro dospělé: 1 bod, pro děti: 1 bod; prodejna potravin, tělocvična, kulturní zařízení, hřiště: vždy za 1 výskyt 1 bod, za 2 a více výskytů 2 body. Maximální počet bodů tedy je 14.

Socioekonomická situace regionu

Pro indikování socioekonomické situace regionu byly využity dva údaje vztahující se k okresům, do nichž obec patří: ukazatel strukturálního postižení regionu a ukazatel hospodářské slabosti regionu.¹²

Fyzickogeografické podmínky

Byl stanoven pouze jeden dichotomický indikátor, a to jestli obec leží v horské poloze, nebo nikoliv. Údaje byly převzaty z Atlasu cestovního ruchu [Vystoupil et al. 2006]. Předpokládáme, že horská poloha může snižovat rozvojové možnosti obce.

Kompaktnost obce

Obce v ČR nekorrespondují přesně s jednotlivými sídly. Řada obcí je tvořena několika sídly, která jsou od sebe navzájem prostorově oddělena. Jednotlivá sídla mají zpravidla statut částí obce. Předpokládáme, že sídelní rozdrobenost obce může snižovat její rozvojové předpoklady. Jako indikátor rozdrobenosti obce byl stanoven podíl obyvatel obce žijících v největší části obce.

Počet obyvatel obce

Počet obyvatel patří k zásadním indikátorům rozvojových faktorů. Vzhledem k jeho silnému a komplikovanému vlivu na rozvojové možnosti obcí bylo třeba naložit s ním při tvorbě modelu specificky (viz níže).

Poslední zkoumanou strukturální podmínkou je období vzniku samostatné obce. Na začátku 90. let, především mezi lety 1990–1994, došlo k výrazné fragmentaci obecní struktury se vznikem více než 2000 nových obcí. Motivem oddělení obcí často byla nespokojenost s distribucí finančních prostředků a rozvojových impulzů v rámci větší obce. Předpokládáme proto, že celková rozvinutost nově vzniklých obcí bude o něco nižší, ovšem jejich rozvojová dynamika může být vyšší. Indikátor období vzniku má tři kategorie – vznik v letech 1990–1994, beze změn v 90. letech, ztráta části území v letech 1990–1994.

2.1.2. Metodologická poznámka

Vztahy mezi jednotlivými proměnnými analyzujeme pomocí hierarchického lineárního modelování, které bere ohled na víceúrovňový charakter našich dat (data za obce a data za okresy). V prvním kroku analýzy hledáme vztahy mezi jednotlivými indikátory vnitřní kapacity obcí a redukuje jejich počet pomocí faktorové analýzy. Ve druhém kroku pracujeme se získanými dimenzemi vnitřní kapacity obcí jako se závislými proměnnými a analyzujeme jejich závislost na polohových a strukturálních podmínkách. Ve třetím kroku jsou závislými proměnnými indikátory rozvinutosti, analyzujeme jejich závislost na strukturálních a polohových podmínkách a na vnitřní kapacitě obcí. To odpovídá teoretickému modelu z první kapitoly. Problémem zůstává indikátor spokojenosti a kvality života v obci, který s dostupnými statistickými daty nejsme schopni operacionalizovat. Do analýzy proto nevstupuje.

¹² Oba ukazatele jsou převzaty z vládní Strategie regionálního rozvoje z roku 2000. Oba ukazatele jsou souhrnné indexy, ukazatel strukturálního postižení regionu je založen na míře zaměstnanosti v průmyslu a jejím vývoji, mírách nezaměstnanosti, dlouhodobé nezaměstnanosti a tlaku na pracovní místa a míře podnikatelské aktivity. Ukazatel hospodářské slabosti regionu je založen na míře nezaměstnanosti, daňových příjmech na obyvatele, výši průměrné mzdy, podílu a vývoji zaměstnanosti v zemědělství a hustotě obyvatelstva. Oba ukazatele jsou měřeny za jednotlivé okresy [MMR 2000].

Při využití obcí jako jednotek analýzy vzniká několik problémů. Jednotlivé indikátory vykazují velký rozptyl, protože obce mají jen malý počet obyvatel a i malé změny proto mohou způsobit velké výkyvy. Problém to způsobuje zejména u těch indikátorů, které se v čase výrazněji mění (nezaměstnanost, volební participace, daňové výnosy, relativní populační nárůst či úbytek). U těchto indikátorů proto byly použity průměrné míry za několik po sobě jdoucích let, aby byly případné extrémny odstraněny. Dále byly z dat odstraněny extrémní hodnoty.

Dalším metodologickým problémem je závislost jednotlivých indikátorů na velikosti obce. I když do analýzy vstupují jen obce malé (do 2000 obyvatel), je závislost jednotlivých proměnných na populační velikosti často silná a nelineární. Zařazení velikosti obce do výsledného hierarchického nelineárního modelu by ovšem vzhledem k nelineárnímu charakteru těchto závislostí přineslo komplikace. Proto byl zvolen alternativní postup. Jednotlivé indikátory vnitřní kapacity komunity a indikátory rozvinutosti byly nejprve statisticky očištěny od vlivu velikosti obce pomocí nelineární regrese. Do výsledného modelu tak vstupují teprve reziduální hodnoty, které na velikosti obce nejsou závislé. Jejich výpovědní schopnost tímto postupem není omezena. Indikují, nakolik se obec v dané vlastnosti liší od ostatních obcí stejné velikosti. Při interpretaci výsledků je ovšem třeba k tomuto kroku přihlížet.¹³ Některé indikátory (počet občanských sdružení, index stáří, počet kandidátů na jednoho zastupitele, daňové výnosy, přirozená a migrační měna, podíl nových domů) navíc vykazovaly v závislosti na velikosti obce značnou heteroskedasticitu. Rozptyl u nejmenších obcí byl zpravidla výrazně vyšší než u těch velkých. Před využitím těchto indikátorů ve finálním modelu proto byl jejich rozptyl homogenizován. Jednotlivé proměnné byly nakonec pro využití v hierarchickém modelu standardizovány, aby bylo možno lépe porovnat sílu jejich vlivu. Charakteru vstupních dat dobře odpovídá hierarchické modelování, protože jednotlivé obce jsou sdruženy do přirozených větších regionálních celků. Na první úrovni vstupují do modelu jako jednotky obce, na druhé úrovni okresy.¹⁴

2.1.3. Výsledky analýzy

Vzhledem k velkému množství proměnných, které indikují vnitřní kapacitu komunity, by jejich použití jednotlivě v modelu působilo velmi nepřehledně. Nejprve tedy bylo jejich množství redukováno pomocí faktorové analýzy. Původních 16 proměnných tak bylo zredukováno na 5 nezávislých dimenzí (tabulka 2.5). Celková míra vysvětleného rozptylu dosahuje cca 56 %.

13 Průměrná míra nezaměstnanosti a podíl rodáků jsou na velikosti obce nezávislé, volební účast ve volbách do místní samosprávy, podíl občanů se základním vzděláním, index stáří, personální stabilita zastupitelstva a podíl vyjíždějících za práci s rostoucí velikostí obce klesají, hodnoty ostatních indikátorů rostou.

14 Okresy jsou poměrně velkými geografickými jednotkami a je možné, že při analýze využívající na druhé hierarchické úrovni podrobnější regionální členění (např. území ORP) by se ve výsledcích modelu regionální vlivy projeví silněji. Problém s využitím ORP je však metodologicko-statistický. Použité indikátory ekonomické vyspělosti regionu jsou dostupné pouze pro okresní data. Regionální vlivy navíc do modelu vstupují především jako kontrolní proměnné, primární zájem je věnován vlivu endogenních potenciálů, zejména těch, které jsou spojeny s působením místních samospráv.

Tabulka 2.5. Faktorová analýza vnitřní kapacity komunity

	Component				
	Dimenze vzdělání a ekonomiky	Dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	Dimenze věku a reprodukce	Dimenze politické participace a sídelní stability	Dimenze nestability zastupitelstva
podíl vysokoškoláků 2001	,727	,081	-,125	,045	,261
podíl základního vzdělání 2001	-,724	,057	-,281	-,099	,001
podíl domácností s internetem 2001	,658	,038	,019	-,039	,070
index stáří 2001	-,035	,018	-,893	,125	-,029
přirozená měna 91–00	-,003	-,058	,868	,044	-,010
průměrná nezaměstnanost za roky 1999–2003	-,632	,092	,197	-,220	,296
obsazená pracovní místa na 100 EA 2001	,179	,782	,063	-,185	-,104
výnos daní podnikatelů na obyvatele	,461	,153	,014	-,096	-,053
počet sdružení 2001	,032	,531	-,159	,082	-,055
volební účast 94–02	,103	,075	-,065	,881	,021
počet kandidátů na jednoho zastupitele 94–02	-,206	,356	,124	,468	,472
podílu vysokoškoláků v zastupitelstvech 94–02	,406	-,019	-,061	,055	,564
průměrná stabilita zastupitelstva 94–02	,053	,022	-,025	,117	-,693
investiční dotace na osobu 99–03	,083	,269	-,043	,074	,081
podíl vyjíždějících do zaměstnání mimo obec	,213	-,775	-,151	,245	-,061
podíl narozených v obci 2001	-,013	-,377	-,046	,657	-,202

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Jednotlivé dimenze poměrně dobře vystihují příslušnost jednotlivých indikátorů k teoretickým dimenzím vnitřní kapacity komunity. První a třetí faktor shrnují položky, které se týkají lidského a ekonomického kapitálu. První faktor přitom zahrnuje položky spjaté s ekonomickým a vzdělanostním potenciálem, třetí faktor položky spojené s věkovou strukturou a schopností reprodukce.

Druhý, čtvrtý a pátý faktor pak zahrnují položky, které patří k dimenzi interakcí a kolektivního jednání. Druhý faktor je syčen položkami vztaženými k intenzitě vnitřního dění v obci a příležitosti k interakci. Položka získaných investičních dotací nejsilněji sytí rovněž tento faktor, její vliv je však slabý. Poslední dva faktory pak zahrnují položky spojené zejména s lokální politickou angažovaností a s fungováním zastupitelstva – politická participace vyjádřená volební účastí a ochotou kandidovat do zastupitelstva, spojená se sídelní stabilitou, a stabilita/nestabilita zastupitelstva, s níž souvisí rovněž počet kandidátů a podíl vysokoškoláků v zastupitelstvu. Získané faktorové skóry byly uloženy a využity v další analýze.¹⁵ Posouzení vlivu posledních dvou faktorů patří k hlavním cílům této analýzy.

V první fázi byla pomocí hierarchického lineárního modelování analyzována závislost jednotlivých dimenzí vnitřní kapacity na polohových a strukturních vlivech. Tab. 2.6 ukazuje koeficienty vnitřní korelace (ICC) pro jednotlivé komponenty, které určují, jak velký podíl celkového rozptylu jednotlivých komponent připadá na rozdíly mezi jednotkami druhé úrovně, tedy v našem případě mezi okresy.

Tabulka 2.6. Podíl rozptylu dimenzí vnitřní kapacity připadající na rozdíly v průměrných hodnotách okresů

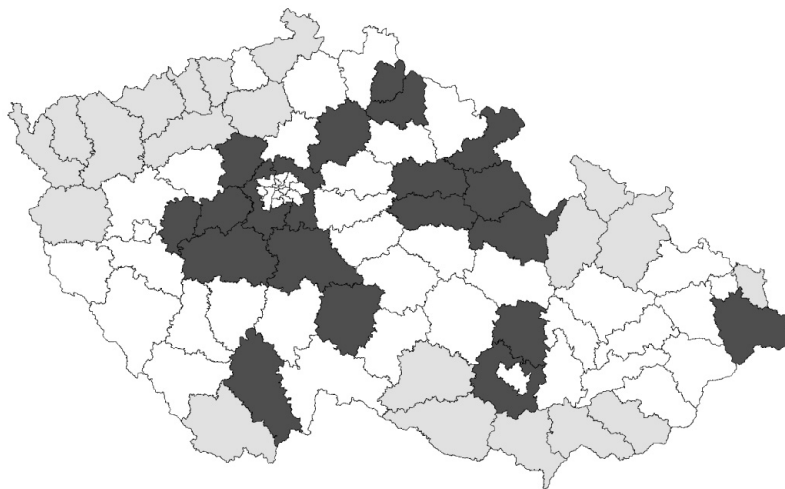
Dimenze vnitřní kapacity	ICC
Dimenze vzdělání a ekonomiky	28,5 %
Dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	16,3 %
Dimenze věku a reprodukce	16,4 %
Dimenze politické participace a sídelní stability	28,4 %
Dimenze nestability zastupitelstva	12,0 %

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

U první a čtvrté dimenze připadá více než čtvrtina rozptylu na rozdíly mezi okresy. I u ostatních faktorů je nicméně podíl rozptylu vysvětlitelný meziokresními rozdíly značný a hierarchické modelování se tudíž jeví být vhodným analytickým nástrojem. Obr. 2.1 a 2.2 znázorňují okresy s nejvyššími a nejnižšími hodnotami první a čtvrté dimenze. Je zřejmé, že tyto okresy utvářejí souvislé regiony. K tomuto zjištění se vrátíme v závěru článku.

¹⁵ Již tato faktorová analýza ukazuje výhody vzniklé tím, že pracujeme s daty očištěnými od vlivu velikosti obce. Vzhledem k tomu, že např. volební účast silně pozitivně koreluje s velikostí obce, zatímco počet kandidátů na jedno zastupitelské místo s velikostí koreluje negativně, je jejich korelační index rovněž záporný. Teprve při odečtení vlivu velikosti se ukazuje, že obě položky korelují pozitivně a také sytí pozitivně stejný faktor. Odpovídá to i teoretickému předpokladu, že v obcích, kde je větší výběr kandidátů, je rovněž vyšší volební účast.

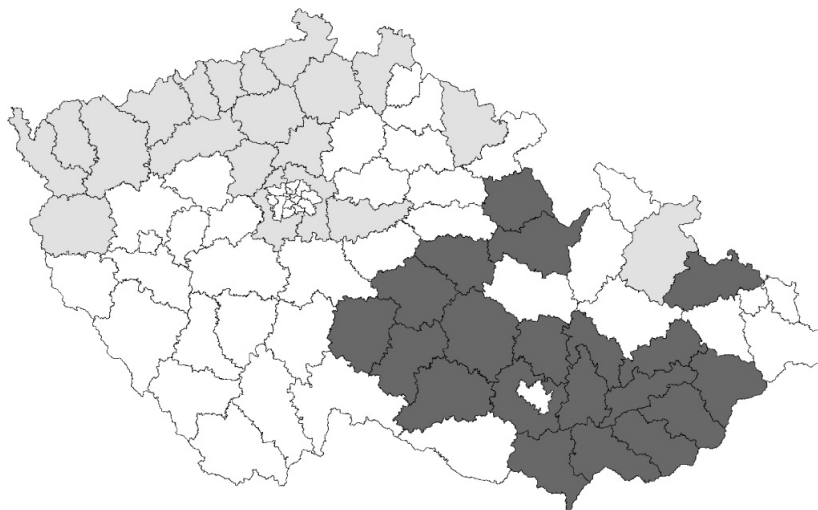
Obrázek 2.1. Dimenze vzdělání a ekonomiky – průměrné okresní hodnoty za malé venkovské obce

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Poznámka: Tmavě šedá barva značí 20 okresů s nejvyššími hodnotami (index vyšší než 0,175), světle šedá s nejnižšími (index nižší než -0,39). Okresy Praha, Ostrava město, Brno město a Plzeň město nejsou brány v úvahu, protože v nich neleží žádné malé venkovské obce.

Obrázek 2.2. Dimenze politické participace a sídelní stability – průměrné okresní hodnoty za malé venkovské obce

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Poznámka: Tmavě šedá barva značí 20 okresů s nejvyššími hodnotami (index vyšší než 0,21), světle šedá s nejnižšími (index nižší než -0,50). Okresy Praha, Ostrava město, Brno město a Plzeň město nejsou brány v úvahu, protože v nich neleží žádné malé venkovské obce.

Tabulka 2.7 ukazuje výsledky hierarchických modelů jednotlivých dimenzí.¹⁶

Tabulka 2.7. Vliv polohových a strukturálních faktorů na jednotlivé dimenze vnitřní kapacity

	Parameter	dimenze vzdělání a ekonomiky	dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	dimenze věku a reprodukce	dimenze politické participace a sídelní stability	dimenze nestability zastupitelstva
1. úroveň	Intercept	-0,04	0,04	0,04	-0,12	0,05
	[samostatnost=beze změny]	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>
	[samostatnost=vznik v 90. letech]	0,00	-0,02	0,05	-0,07	0,07
	[samostatnost=ztráta v 90. letech]	0,03	0,10	0,02	-0,04	0,00
	nedostupnost krajské město	-0,11	0,09	0,03	0,04	0,00
	nedostupnost center prac. příl.	-0,24	0,09	-0,03	-0,03	0,03
	nedostupnost OPÚ	0,00	0,04	-0,05	0,05	0,00
	hory	0,05	0,11	0,07	-0,01	0,05
podíl obyvatel v největší části	0,11	-0,09	0,16	0,01	0,06	
2. úroveň	hospodářsky slabý region	-0,16	0,06	0,07	0,05	0,04
	region s ekonomickou restrukturalizací	-0,24	0,03	0,12	-0,09	0,22
vysvětlený rozptyl	podíl vysvětleného reziduálního rozptylu (uvnitř okresů)	10,28%	6,36%	3,81%	0,51%	0,58%
	podíl vysvětleného rozptylu mezi okresy	50,73%	45,73%	21,86%	1,07%	58,58%

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Model vysvětluje jednotlivé dimenze vnitřní kapacity různě úspěšně, nicméně celkově jsou nalezené souvislosti slabé. Největší podíl rozptylu se daří vysvětlit u dimenze vzdělání a ekonomiky. Ve shodě s počátečními předpoklady souvisí tato dimenze s dostupností, a to jak na regionální, tak na mikroregionální úrovni. Dostupnost center pracovních příležitostí je nejvýznamnější. Roli hraje rovněž ekonomická situace okresu. Hůře jsou na tom zejména malé obce v okresech postižených

¹⁶ V tabulce nejsou použity údaje o signifikanci jednotlivých regresních koeficientů. Tyto údaje jsou totiž smysluplně interpretovatelné jen při práci s výběrovým souborem. Pracujeme-li však se základním souborem všech jednotek, hodnoty signifikance jsou bezpředmětné. U jednotlivých koeficientů je třeba interpretovat jen jejich sílu. Pro přehlednost tučně vyznačujeme koeficienty o síle alespoň 0,1.

strukturálními problémy průmyslu. Význam má rovněž územní celistvost obce. Rozdrobenější obce jsou na tom v této dimenzi o něco hůře. Zajímavé výsledky ukazuje rovněž druhá dimenze. Vliv dostupnosti do měst se zde chová opačně. Obce s horší dostupností vykazují v této dimenzi o něco vyšší hodnoty. Zároveň mají vyšší hodnoty ty obce, které v 90. letech ztratily část území oddělením některých částí. Předpokládáme, že se zde projevuje historický vliv centralizace pracovních příležitostí i dalších veřejných aktivit do větších (střediskových) obcí v sedmdesátých a osmdesátých letech, jehož dozvuky byly patrné ještě v roce 2001. Poslední dvě dimenze, které nás zajímají nejvíce, totiž dimenze týkající se politické atmosféry v obci a fungování zastupitelstva, nejsou pomocí polohových a strukturních faktorů vysvětleny téměř vůbec. Pro dimenzi politické participace a sídelní stability ovšem platí, že vykazuje velké rozdíly v regionálním pohledu (viz mapku na obr. 3). Naopak z hlediska dimenze stability zastupitelstva jsou obce na území ČR rozloženy bez jasných a silných regionálních vzorců. Překvapivý je zejména nepatrný vliv historického faktoru období vzniku obce. U obcí nově, resp. staronově vzniklých v 90. letech nezaznamenáváme jinou lokální politickou atmosféru než v obcích s delší samosprávnou historií.

V další fázi analýzy byly vytvořeny modely společného vlivu polohových a strukturních faktorů a vnitřní kapacity komunity na jednotlivé znaky rozvinutosti obce. Tabulka 2.8 ukazuje koeficienty vnitrotřídní korelace pro jednotlivé proměnné.

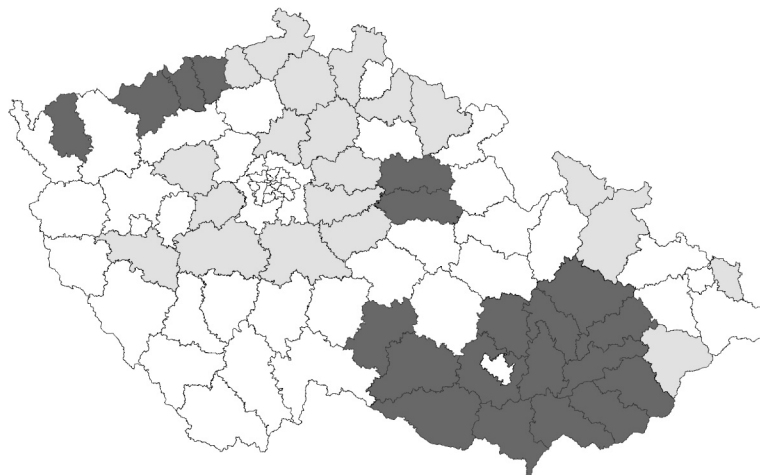
Tabulka 2.8. Dimenze rozvinutosti

Dimenze rozvinutosti	ICC
vybavenost základními službami	9,5 %
plyn, vodovod, kanalizace	36,6 %
podíl domů postavených v posledních 20 letech	9,6 %
podíl investičních výdajů 99–03	6,8 %
migrační měna 91–01	5,4 %

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Koeficienty jsou podstatně nižší než v případě dimenzí vnitřní kapacity. Naznačuje to, že indikátory rozvinutosti vykazují mnohem slabší regionální diferenciaci, chápeme-li jako region okres. Poměrně silnou regionální diferenciaci ovšem vykazuje vybavenost obcí základní infrastrukturou (vodovod, plyn, kanalizace). Naznačuje to, že rozdíly v rozvinutosti malých venkovských obcí jsou způsobovány primárně mikroregionálními a lokálními faktory, regionální vlivy jsou spíše sekundární. Okresy s nejvyššími a nejnižšími hodnotami infrastruktury ukazuje obr. 4. Výsledky hierarchického modelování ukazuje tabulka 6.

Obrázek 2.3. Distribuce rozvinutosti infrastruktury – průměrné okresní hodnoty za malé venkovské obce

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

Poznámka: Tmavě šedá barva značí 20 okresů s nejvyššími hodnotami (index vyšší než 0,33), světle šedá s nejnižšími (index nižší než -0,5). Okresy Praha, Ostrava město, Brno město a Plzeň město nejsou brány v úvahu, protože v nich neleží žádné malé venkovské obce.

Modely vlivu jednotlivých faktorů na různé indikátory rozvinutosti obce jsou schopny vysvětlit opět jen malou část rozptylu, a to jak reziduálního rozptylu uvnitř okresů, tak rozptylu mezi okresy. Jednotlivé indikátory jsou tedy z největší části vystaveny působení jiných vlivů, které nejsme se současnými daty schopni zachytit. Nicméně i přesto modely obsahují důležité informace. Faktory dostupnosti vykazují ve všech modelech jen velmi slabý vliv. Znamená to, že míra rozvinutosti obcí z hlediska použitých indikátorů není výrazně ovlivněna periferností polohy jednotlivých obcí. Pouze v případě služeb platí, že obce vzdálenější od nejmenších mikroregionálních správních center (OPÚ) jsou vybaveny o něco lépe, a pro základní infrastrukturu platí, že obce vzdálenější od krajských center jsou vybaveny hůře. Určitý vliv prokazuje způsob vzniku obce. Potvrzuje se hypotéza, že obce oddělené v 90. letech jsou hůře vybaveny službami, naopak obce, od nichž se části oddělovaly, jsou vybaveny nadprůměrně. Podobně počet nových domů v oddělených obcích je menší. Na druhou stranu tyto obce byly v 90. letech nadprůměrně migračně atraktivní. Zřejmý je vliv celistvosti území obce na vybavenost infrastrukturou. Lze to snadno vysvětlit rostoucími náklady na vybavení infrastrukturou v obcích s rozdrobenými sídly. Dimenze vnitřní kapacity rovněž prokázaly svůj vliv. Nejsilněji působí dimenze vzdělání a ekonomiky. Obce se vzdělanějšími a lépe ekonomicky situovanými obyvateli mají lepší infrastrukturu, novější bytový fond a mohou větší část rozpočtu investovat. Nezdá se ovšem, že by v nich také bylo nutně poskytováno více služeb. Naopak větší množství služeb vykazují obce s intenzivnějším veřejným životem. Rovněž tyto obce mohou více investovat.¹⁷ Faktor mládí

¹⁷ Vliv druhé dimenze vnitřní kapacity na míru investic může ovšem být dán tím, že součástí druhé dimenze je rovněž množství investičních dotací, které samospráva obce byla schopna získat.

Tabulka 2.9. Vliv polohových a strukturních faktorů a vnitřní kapacity na rozvinutost obce

	Parameter	vybavenost službami	plyn, vodovod, kanalizace	domy za 20 let	investiční výdaje	migrační atraktivita
1. úroveň	Intercept	-0,04	-0,01	0,02	-0,04	0,05
	[samostatnost=beze změny]	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>
	[samostatnost=vznik v 90. letech]	-0,10	0,00	-0,16	0,00	0,14
	[samostatnost=ztráta v 90. letech]	0,11	0,00	0,00	-0,04	-0,04
	nedostupnost krajské město	0,04	-0,14	-0,02	-0,04	-0,02
	nedostup. center prac. příl.	0,04	-0,01	-0,05	-0,04	-0,07
	nedostupnost OPÚ	0,10	-0,02	-0,07	-0,03	0,00
	hory	-0,04	-0,01	0,05	0,03	0,06
	podíl obyvatel v největší části	0,08	0,16	-0,02	0,03	0,03
Vnitřní kapacita	dimenze vzdělání a ekonomiky	0,03	0,16	0,28	0,12	0,08
	dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	0,20	0,05 -	0,04	0,10	0,06
	dimenze věku a reprodukce	0,02	0,03	0,19	-0,06	-0,27
	dimenze politické participace a sídelní stability	0,07	0,02	0,06	0,05	-0,01
	dimenze nestability zastupitelstva	0,03	-0,06	0,01	-0,01	0,03
2. úroveň	hospodářsky slabý region	0,03	0,11	0,07	0,03	-0,08
	region s ekonomickou restrukturalizací	-0,07	0,10	0,02	-0,05	0,11
vysvětlený rozptyl	podíl vysvětleného reziduál- ního rozptylu (uvnitř okresů)	10,0 %	11,3 %	15,0 %	3,4 %	10,0 %
	podíl vysvětleného rozptylu mezi okresy	11,8 %	11,9 %	36,9 %	4,3 %	-3,1 %

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty.

a schopnosti reprodukce celkem logicky působí pozitivně na počet nových domů, poněkud překvapivě má naopak negativní vliv na migrační atraktivitu obce. Větší migrační zisky tedy vykazují obce se staršími obyvateli. Je možné, že to souvisí s množstvím potenciálně volných domů či bytů a poptávkou po nich. Ekonomická situace okresu nemá na indikátory rozvinutosti malých obcí zásadní vliv. Překvapivě lze ukázat, že obce v regionech s ekonomickými problémy mají rozvinutější základní infrastrukturu.

Vliv dimenzí spojených s lokální politickou situací je ovšem u všech indikátorů rozvinutosti zcela zanedbatelný. S pomocí tohoto modelu se tedy neprokázala významnější souvislost mezi rozvinutostí obce měřenou podle indikátorů poskytovaných služeb, investic, kvality bytového fondu a migrační atraktivitou na jedné straně a lokálními politickými konstelacemi a činnostmi samosprávy na straně druhé.

2.2. Analýza kvantitativních ukazatelů rozvoje na úrovni částí obcí

2.2.1. Části obcí a jejich vymezení

Historicky vzniklá a po staletí formovaná struktura osídlení České republiky se vyznačuje existencí velkého počtu malých sídel. Různá sídla měla vždy odlišný administrativní status – zvláštní privilegia měla například města. Podle soupisu civilního obyvatelstva uskutečněného 31. 10. roku 1857 bylo na území tehdejších českých zemí zaznamenáno celkem 470 měst, 420 městysů a 15 970 vesnic [Historický lexikon 2007: 10]. Dělení sídel mezi města, městyse a vesnice vycházelo z jejich odlišných administrativních funkcí. V souvislosti s organizací prvního moderního sčítání lidu v dějinách v roce 1869 byl rakouským zákonem o sčítání lidu zaveden termín „osada“, který označoval jednotku osídlení na základě kombinace hlediska urbanistického s hlediskem administrativně správním. Osada byla definována jako „geograficky oddělená část obce s vlastním číslováním domů“ [Historický lexikon 2007: 55]. Podle sčítání lidu z roku 1869 bylo na území českých zemí celkem 17 252 osad [Historický lexikon 2007: 34]. Od roku 1930 se v historických pramenech začaly vyčleňovat i části osad definované jako skupina domů nebo i jednotlivé domy stavebně oddělené od osady a zároveň se vyčleňovaly části města, které sice mohly stavebně splývat s městem, ale měly své vlastní číslování domů a přitom nebyly samostatnou osadou. Od sčítání 1961 se začal používat termín „část obce“, který zahrnoval jak bývalé osady, tak části měst. Územními jednotkami pojmenovanými tímto termínem se zabýváme i v následující části textu.

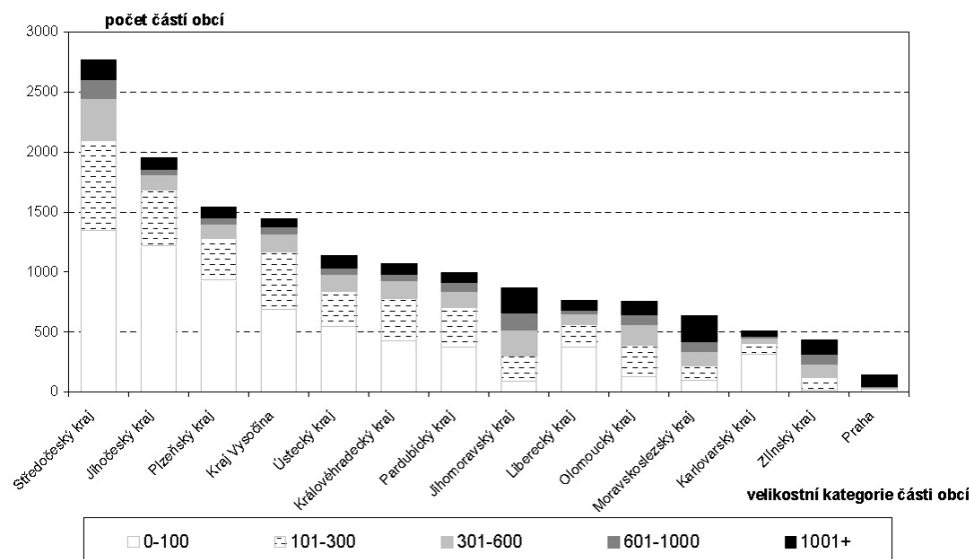
Počet částí obcí se na rozdíl od počtu obcí jako základních jednotek samosprávy v posledních 150 letech na území České republiky příliš neměnil, protože byl více závislý na existující urbanistické struktuře než na změnách administrativního vymezení. Vrcholu dosáhl při sčítání v roce 1880, kdy bylo zaznamenáno celkem 17 417 částí obcí. Od té doby počet částí obcí velmi pozvolna klesal až na 16 582 v roce 1930. Některé ze zaniklých částí obcí ztratily obyvatelstvo a následně přestaly existovat fyzicky. Častější ovšem bylo, že původně samostatně evidované části obcí se staly urbanisticky integrálními součástmi sousedních obcí a následně byly zrušeny jako samostatně evidované administrativní jednotky. Události spojené s druhou světovou válkou a poválečným odsunem Němců vedly k poněkud rychlejšímu snížení počtu evidovaných částí obcí na 16 086 (sčítání 1950). V období nejtvrďšího komunismu v 50. letech, kdy docházelo mimo jiné i k rozšiřování vojenských újezdů a hraničního pásma při západní a jižní hranici, došlo k dalšímu podstatnějším snížení počtu částí obcí až na 15 360 (sčítání 1961). Od 60. let se počet sídel opět stabilizoval a jen mírně se snižoval až na dosavadní minimum 14 922, které bylo zaznamenáno při sčítání v roce 1991. V devadesátých letech se výstavbou nových urbanistických celků počet částí obcí dokonce mírně zvýšil až na 15 075 v roce 2001 [Historický lexikon 2007: 34].

2.2.2. Struktura a typologie částí obcí

Ještě předtím, než se zaměříme na analýzu kvantitativních ukazatelů rozvoje na úrovni částí obcí, je důležité upozornit na to, že z historických důvodů (struktura feudálních panství), fyzickogeografických důvodů (morfologie terénu, zalesněnost, bonita půdy atd.) i ekonomických důvodů (dominantní způsoby hospodaření) byla struktura sídel vždy významně odlišná v různých částech dnešní České republiky [Hampl et al. 1987]. Už nejstarší z moderních sčítání provedené na našem území v roce 1869 zachytilo velké rozdíly mezi Čechami na straně jedné a Moravou a Slezskem na straně druhé. Zatímco v Čechách žilo více než 5,1 milionu lidí v 13 196 sídlech/částech obcí (na jedno sídlo připadlo v průměru 391 obyvatel), na Moravě a ve Slezsku žilo 2,4 milionu obyvatel v pouhých 4056 sídlech/částech obcí (v průměru 594 obyvatel na jedno sídlo). Významné odlišnosti ve struktuře osídlení, které se promítají i do rozdílů ve struktuře částí obcí, jsou na území České republiky pozorovatelné dodnes. Abychom podrobněji poznali strukturu částí obcí a jejich charakteristiky, analyzovali jsme data z databáze Českého statistického úřadu obsahující základní údaje zjištěné o částech obcí ve sčítání v roce 1991 a ve sčítání v roce 2001. Jednalo se o databázi obsahující údaje o celkem 15 026 částech obcí ve vymezení k datu sčítání 2001.

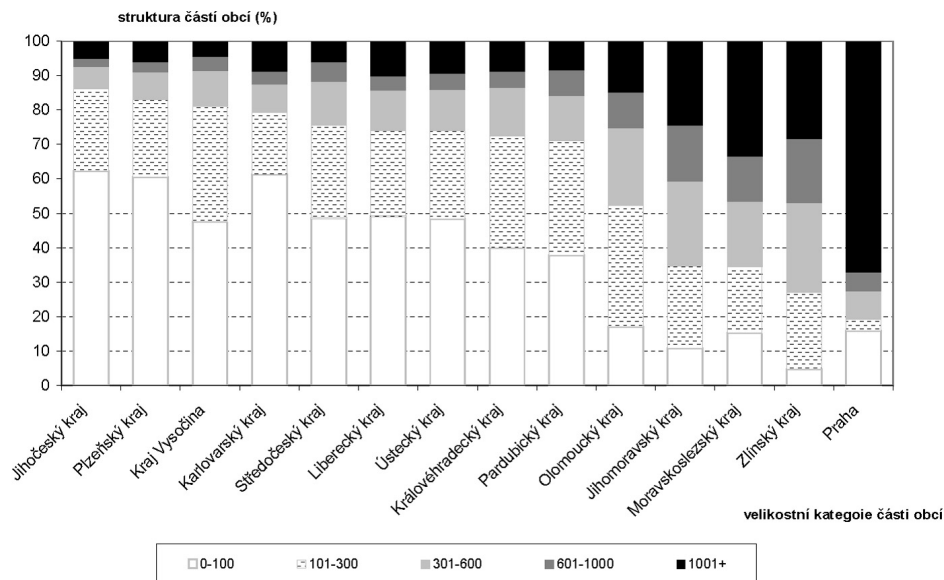
Graf na obrázku 2.4 poskytuje základní přehled o tom, jaký počet částí obcí se nacházel v jednotlivých krajích (NUTS 3) České republiky k datu zatím posledního uskutečněného sčítání lidu v roce 2001.

Obrázek 2.4. Části obcí – jejich absolutní počty podle krajů a velikostních kategorií k datu sčítání lidu 2001

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Obrázek 2.5. Části obcí – relativní zastoupení částí obcí podle jejich velikostních kategorií v krajích k datu sčítání lidu 2001

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Z grafu na obrázku 2.4 jsou jasně patrné zásadní rozdíly v počtu a velikostní struktuře částí obcí v jednotlivých krajích. Zdaleka největší počet částí obcí je ve Středočeském kraji, ve kterém se nachází 2766 těchto územních jednotek. Části obcí ležící ve středních Čechách jsou přitom extrémně malé – ve více než 2000 z nich žilo v roce 2001 méně než 301 obyvatel. Téměř 2000 částí obcí je také v Jihočeském kraji a více než 1500 v Plzeňském kraji, ačkoliv jsou oba tyto kraje počtem obyvatel výrazně menší než Středočeský kraj. Nepočítáme-li Prahu, kterou v tomto ohledu nelze s ostatními kraji smysluplně porovnávat, je vůbec nejmenší počet částí obcí naopak ve Zlínském kraji (jen 439). Jen něco málo přes 500 částí obcí je v Karlovarském kraji – to je ovšem především způsobeno tím, že se jedná o populačně nejmenší kraj. Velmi malý počet částí obcí je ovšem také v populačně největším Moravskoslezském kraji – jen něco málo přes 600. Na první pohled je zřejmé, že v českých krajích je částí obcí mnohem více než v moravských a slezských krajích. Protože jsou české a moravské kraje v zásadě srovnatelné velikosti (jak v Čechách, tak na Moravě jsou velké i malé kraje), je jasné, že je to způsobeno odlišnou velikostní strukturou osídlení – sídla v Čechách jsou podstatně menší a více početná než sídla na Moravě a ve Slezsku.

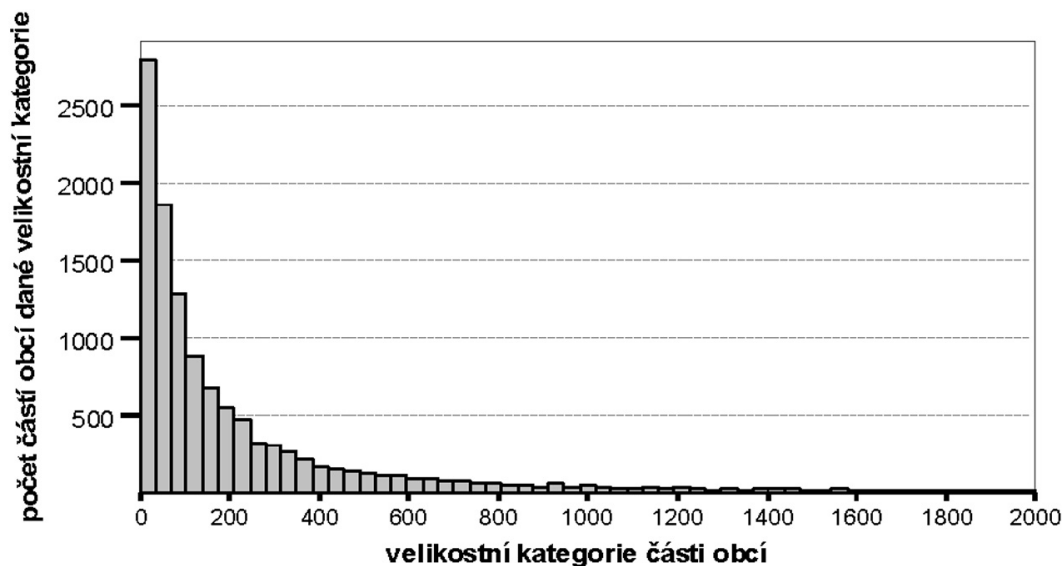
Rozdíly ve velikostní struktuře částí obcí mezi kraji dokumentuje graf na obrázku 2.5, v němž jsou kraje seřazeny zleva doprava podle toho, jaký podíl částí obcí v nich ležících má maximálně 300 obyvatel. Z grafu je ještě lépe patrná odlišnost mezi Čechami na straně jedné a Moravou a Slezskem na straně druhé. Zatímco v českých krajích (a v kraji Vysočina, rozkládajícím se po obou stranách historické hranice Čech a Moravy) tvoří části obcí s méně než 301 obyvateli více než tři čtvrtiny těchto územních jednotek, v krajích na Moravě a ve Slezsku tvoří části obcí nejmenších velikostí méně

než třetinu z jejich celkového počtu v kraji (jedinou výjimkou je Olomoucký kraj, kde tvoří zhruba polovinu celkového počtu). Na skutečnost, že velikostní charakter osídlení a z něj vyplývající velikostní struktura částí obcí je zásadně odlišná v Čechách a na Moravě se Slezskem, nesmíme zapomenout při analýzách dat získaných ze sčítání lidu a jejich interpretaci.

Části obcí se ovšem neodlišují jenom svojí populační velikostí a distribucí mezi jednotlivé kraje České republiky, ale také tím, zda jde o části obcí městských, příměstských či venkovských. Do analýzy proto vstupují jen části obcí s méně než 2000 obyvateli, které neleží v bezprostředním zázemí velkých center (viz výše).

Dalším krokem analýzy bylo v redukovaném souboru částí obcí identifikovat ty části obcí, jejichž charakteristiky má smysl sledovat, chceme-li na jejich základě posoudit, jaký vliv na jejich rozvoj má jejich administrativní status a jeho změny po roce 1989, respektive jejich poloha a pozice vzhledem k ostatním částem administrativní obce, jíž jsou součástí. Obrázek 2.6 ukazuje velikostní strukturu částí obcí ve zkoumané databázi.

Obrázek 2.6. Velikostní struktura částí obcí s méně než 2000 obyvateli ležících mimo velká centra a bezprostřední zázemí velkých center (N = 11565)

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Z grafu je patrné, že velký počet částí obcí má extrémně malou populační velikost. U částí obcí, které jsou příliš malé na to, aby u nich bylo možno reálně uvažovat o jejich potenciální schopnosti fungovat jako samostatné obce s vlastní obecní samosprávou, nemá cenu jejich vývoj porovnávat s částmi obcí, které jsou buď „sídlem“ obecního úřadu (pokud je obec tvořena více částmi), nebo kte-

ré jsou samostatnými administrativními obcemi. Prakticky všechny části obcí s počtem stálých obyvatel menším než 50 lidí jsou administrativní součástí nějaké větší obce. Rozhodli jsme se proto takové extrémně malé části obcí z další analýzy vyřadit.¹⁸ Konečně v posledním kroku jsme se rozhodli z analýzy vyřadit takové části obce, které byly v minulosti urbanisticky oddělenými sídly, ale v průběhu vývoje „srostly“ s jinými sídly do jediného urbanistického celku. Řada takových sídelních jednotek je z historických důvodů stále vedena jako samostatné části obcí, fakticky již ovšem jde o integrální součást jediného urbanistického celku. Takové části obcí jsme identifikovali za pomoci metod GIS – tvořily je sídelní jednotky, jejichž zastavěná území plynule navazovala na zastavěná území sousední části obce.¹⁹ Výše popsáním způsobem jsme postupně z původního souboru 11 565 částí obcí vyřadili dalších 4876 částí, takže v souboru pro analýzu zůstalo v jeho definitivní podobě celkem 6689 částí obcí.

Zmíněných 6689 částí obcí se vzájemně odlišovalo v mnoha různých charakteristikách, které mohou vypovídat o rozvoji a rozvojovém potenciálu těchto sídelních jednotek a které byly zachyceny ve sčítání lidu – např. populační velikostí, stářím a vzděláním obyvatel, sektory zaměstnanosti, strukturou, kvalitou a technickou vybaveností domovního a bytového fondu či vybaveností domácností předměty dlouhodobé spotřeby. Části obcí se však také vzájemně odlišovaly svým administrativním statutem a geografickou polohou v rámci obcí jako administrativních jednotek (NUTS 5). Konečně se části obcí lišily podle toho, zda se změnil či nezměnil jejich administrativní status v období masového rozdělování obcí po roce 1989, případně se odlišovaly tím, jak se jejich status změnil.²⁰ Tabulka 2.10 ukazuje počty částí obcí, které spadají do různých kategorií vyčleněných podle dvou z výše popsaných dimenzí.

Z 6689 částí obcí, u nichž budeme zkoumat indikátory rozvinutosti (tři horní řádky tabulky), je o něco více než polovina v obcích, které v letech 1990–2001 neprošly žádnými změnami administrativního uspořádání. Více než 1600 z dnešních částí obcí je součástí obcí, které získaly administrativní samostatnost po roce 1989 (velká většina v prvních dvou letech od pádu komunismu). Přes 1600 dnešních částí obcí je součástí obcí, od nichž se naopak v procesu rozpadu obcí některé jejich části odtrhly (opět většina z nich v prvních dvou letech po změně politického režimu). V tomto směru lze hodnotit rozsah administrativních změn jako velký – téměř poloviny analyzovaných částí obcí se nějakým způsobem dotkly administrativní změny.

18 Vyřazení extrémně malých částí obce z analýzy by snižovalo její výpovědní hodnotu, pokud by primárním cílem bylo měření rozvojových možností na regionální úrovni. Lze totiž odůvodněně předpokládat, že právě extrémně malá sídla se potýkají s řadou rozvojových problémů, čímž snižují rozvojový potenciál regionu jako celku. Primárním cílem analýzy ovšem je spíše porovnání rozvojových možností samosprávných a nesamosprávných sídel. Vzhledem k tomu, že extrémně malá samosprávná sídla nejsou četná, je vyřazení nesamosprávných sídel této velikosti z analýzy důležitou podmínkou spolehlivé komparace.

19 Srov. podrobnosti o využití metod GIS při analýze v kapitole „Využití GIS při analýzách rozvojového potenciálu malých obcí“.

20 Při identifikaci obcí a jejich částí, které prošly v 90. letech administrativní změnou, jsme využili databáze obcí vzniklé v souvislosti s výzkumem důsledků ustavení obecního zřízení v roce 1990. Viz Vajdová, Čermák, Illner [2006].

Tabulka 2.10. Části obcí podle administrativní/urbanistické pozice v obci a typu administrativních změn v letech 1990–2001

	Obec bez administrativních změn v letech 1990–2001	Obec nově vzniklá v letech 1990–1991	Obec nově vzniklá v letech 1992–2001	Obec, od níž se oddělila část v letech 1990–1991	Obec, od níž se oddělila část v letech 1992–2001	Celkem
Okrajová část obce s 50 a více obyvateli	1281	92	13	885	157	2428
Středová část obce	612	74	10	248	44	988
Jediná část v obci	1522	1120	331	239	61	3273
Celkem	3415	1286	354	1372	262	6689
Ostatní (neklasifikovaná) z toho s méně než 50 obyvateli	2739 1989	620 507	156 122	1155 880	206 143	4876 3641

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Poznámka: Části obcí do 2000 obyvatel k roku 2001, jen části obcí ležící mimo hlavní centra a jejich bezprostřední zázemí.

Více než 3200 hodnocených částí obcí tvoří v současné době jen jedinou část administrativní obce – u více než 1500 z nich tomu tak bylo i před rokem 1990, zhruba stejný počet takových částí vzniknul odtržením od jiné obce v letech 1990–2001, 300 z nich dnes tvoří jedinou část obce, protože se od nich jiná část nebo jiné části po roce 1990 odtrhnuly. Necelá tisícovka zkoumaných částí obcí tvoří středovou, „sídelní“ část administrativní obce, to znamená, že k ní je připojena ještě další část obce.²¹ U téměř dvou třetin z nich tomu tak bylo i před rokem 1990. Konečně necelých 2500 ze zkoumaných částí obcí patří k „okrajovým“ částem nějaké obce – nemají administrativní samostatnost a jsou součástí nějaké administrativní obce, jejíž největší sídlo tvoří jiná část obce. Téměř 1300 takových okrajových částí obce leží v obcích, v nichž nedošlo po roce 1989 k žádné administrativní změně, něco přes 1000 okrajových částí leží v obci, z níž se jiná okrajová část po roce 1989 odtrhla. Jen něco přes 100 okrajových částí obce je dnes součástí administrativní obce, která vznikla až po roce 1989 odtržením od jiné obce.

Podle pozice v tabulce 2.10 je možno části obcí členit do patnácti různých kategorií. Analýza charakteristik takto detailně vymezených typů částí obcí naráží na metodologická omezení spočívající v malém počtu případů u některých typů (kupříkladu středových částí obcí, které jsou v obci, jež získala samostatnost až v letech 1992–2001, je jenom 10). Tak podrobná klasifikace částí obcí na typy však do jisté míry postrádá i věcné opodstatnění – nedá se předpokládat, že na rozvoj části obce měla významný vliv skutečnost, že je součástí obce vzniklé v roce 1992 a ne obce vzniklé v roce 1991. Po několika experimentech s reálnými daty ze sčítání jsme se nakonec rozhodli pracovat jen se třemi typy částí obcí, které vznikly sloučením patnácti podrobných typů částí obcí do tří skupin, které jsme nazvali „tradičně samosprávná sídla“, „nově samosprávná sídla“ a „nesamosprávná sídla“.

21 Středovou část obce definujeme jako největší část obce v těch obcích, které jsou tvořeny několika částmi.

Za „tradičně samosprávná sídla“ jsme označili části obcí, které jsou „sídlem“ obce (jsou jedinou či největší částí obce, až na výjimky v nich sídlí obecní úřad) a tuto funkci měly už před rokem 1990 (nerozlišujeme, zda se od obce nějaká část odtrhla, či nikoliv). Za „nově samosprávná sídla“ jsme označili části obcí, které se „sídlem“ obce staly po roce 1989 (nerozlišujeme, jestli jde o jedinou část obce nebo o jednu z více částí obce). Konečně za „nesamosprávná sídla“ jsme označili ty části obce, které nemají status sídla obce – v jejich případě je sídlem obce jiná její část (nerozlišujeme přitom, jestli v letech 1990–2001 nastala či nenastala nějaká změna administrativního uspořádání, ani jaká změna případně nastala). Tyto tři typy a počty částí obcí, které k nim řadíme, jsou různými odstíny šedi vyznačeny v tabulce 2.11.

Tabulka 2.11. Typologie částí obcí – „tradičně samosprávná sídla“, „nově samosprávná sídla“ a „nesamosprávná sídla“

	Obec bez administrativních změn v letech 1990–2001	Obec nově vzniklá v letech 1990–1991	Obec nově vzniklá v letech 1992–2001	Obec, od níž se oddělila část v letech 1990–1991	Obec, od níž se oddělila část v letech 1992–2001	Celkem
Okrajová část obce s 50 a více obyvateli	1281	92	13	885	157	2428
Středová část obce	612	74	10	248	44	988
Jediná část v obci	1522	1120	331	239	61	3273
Celkem	3415	1286	354	1372	262	6689

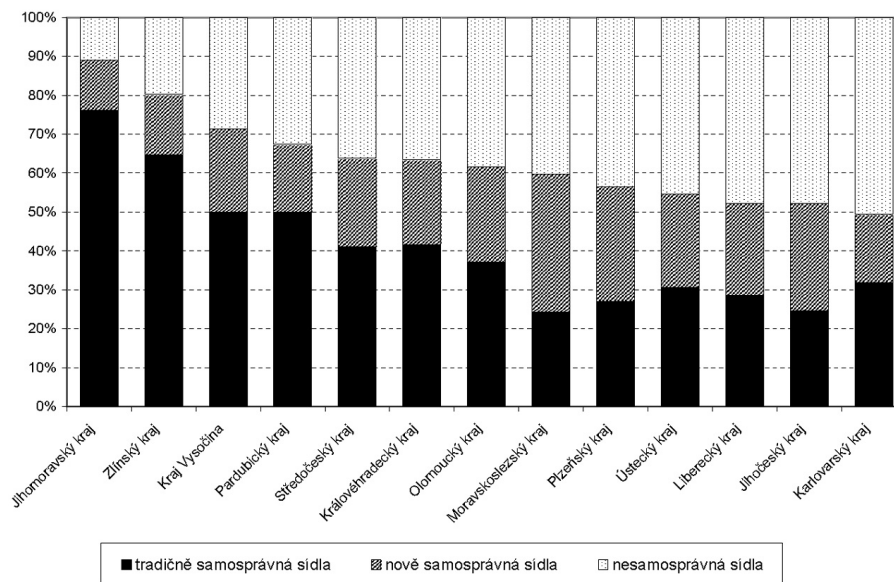
Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Poznámka: „tradičně samosprávná sídla“ jsou vyznačena nejtmašším odstínem šedé, „nově samosprávná sídla“ středním odstínem a „nesamosprávná sídla“ světlým odstínem; části obcí do 2000 obyvatel k roku 2001, jen části obcí ležící mimo hlavní centra a jejich bezprostřední zázemí.

V analyzovaném souboru je nejvíce tradičně samosprávných sídel (2726), jen o nemnoho méně je nesamosprávných sídel (2429). Nově samosprávných sídel je nejméně (1535), ale i to je dostatečně velký počet pro to, abychom mohli provádět další analýzy.

Zastoupení tří odlišených typů částí obcí v jednotlivých krajích není stejnoměrné (viz obrázek 2.7). V některých krajích (Jihomoravském, Zlínském, Pardubickém a na Vysočině) převažují tradičně samosprávná sídla, v jiných krajích (Moravskoslezský, Plzeňský, Ústecký, Liberecký, Jihočeský a Karlovarský) převažují nesamosprávná sídla. Nově samosprávná sídla v žádném kraji nedominují – jejich podíl se pohybuje nejčastěji mezi 10 a 20 %, jen v Moravskoslezském kraji tvoří necelou třetinu analyzovaných územních jednotek.

Obrázek 2.7. Procentuální zastoupení typů částí obcí v krajích

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

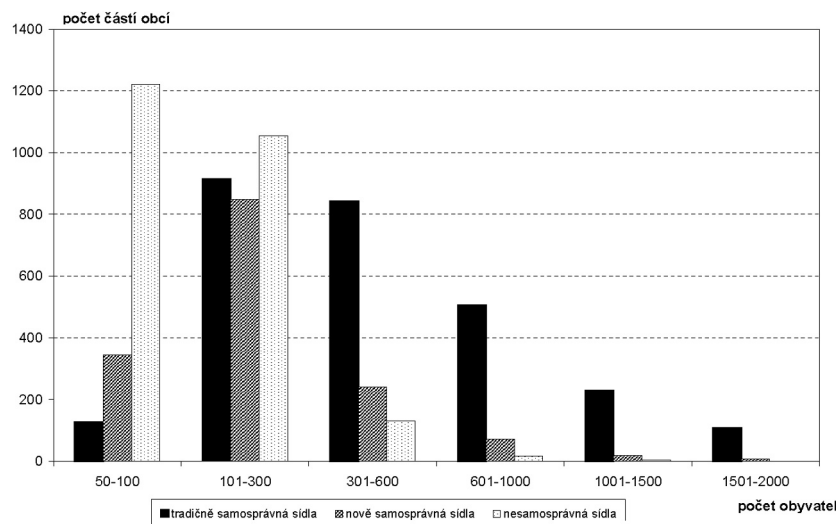
2.2.3. Analýza rozvinutosti částí obcí různého typu

V následující části textu se zaměříme na podrobnější analýzu toho, jak se vzájemně liší tři výše popsané typy částí obcí – „tradičně samosprávná sídla“, „nově samosprávná sídla“ a „nesamosprávná sídla“. Jediným zdrojem dat o částech obcí jsou data získaná ze sčítání lidu. Množství informací publikované za části obcí je relativně omezené, přesto můžeme z údajů vytvořit určité indikátory, které charakterizují stupeň rozvinutosti dosažený v dané části obce. Protože máme k dispozici data ze dvou posledních sčítání lidu v roce 1991 a 2001, můžeme se v některých případech pokusit i o dynamický pohled na vývoj mezi roky 1991 a 2001, což nám může poskytnout jisté informace i o možných rozvojových potenciálech těchto územních jednotek. Klíčovou otázkou, na kterou se při naší analýze soustředíme, je vliv administrativního statusu části obce na její rozvoj. Masové rozdělování obcí na více administrativně samosprávných jednotek, ke kterému došlo po roce 1989, nám k tomu dává mimořádnou příležitost – v souboru totiž máme jak části obcí, které vždycky měly administrativní autonomii, stejně jako části obcí, které ji nikdy neměly. Zajímavou kontrolní skupinou nám budou ty části obcí, které administrativní samostatnost před rokem 1990 neměly, ale po změně politického režimu ji získaly.

Je všeobecně známou skutečností, že rozvojový potenciál sídel je do velké míry podmíněn jejich polohou a populační velikostí [Hampl et al. 1987]. Části obcí v našem souboru jsme omezili jen na sídla ležící mimo velká centra dojížděky a jejich suburbanizované bezprostřední zázemí. Tři sledované typy částí obcí se svojí polohou vzhledem k centrům dojížděky příliš neliší, jen nesamosprávná

sídla jsou relativně častěji zastoupená v zázemí malých center než ve vzdálenějším zázemí velkých center, kdežto u tradičních i nově samosprávných sídel je to naopak. V čistě venkovském prostoru leží shodně kolem 40 % procent sídel všech tří typů.

Obrázek 2.8. Velikostní struktura tří typů částí obcí

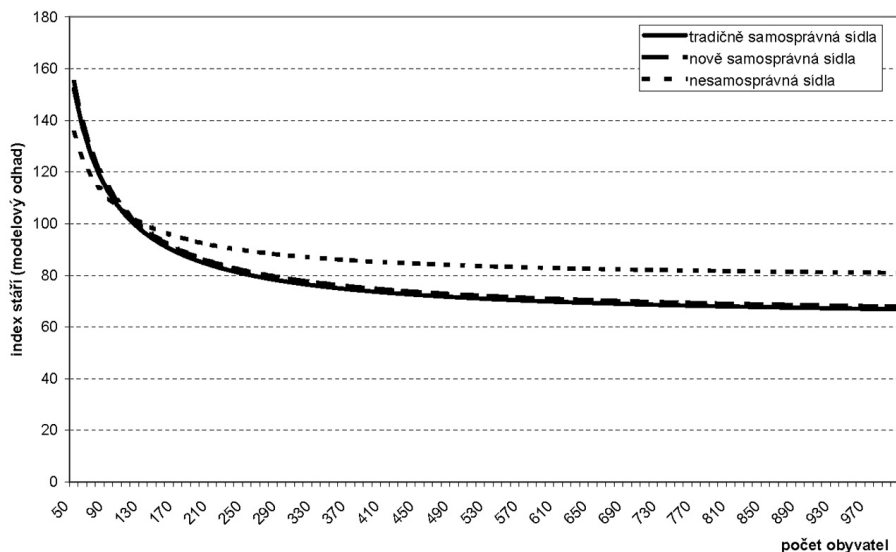
Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Ačkoliv jsme se omezili pouze na sledování částí obcí s počtem obyvatel v rozmezí 50 až 2000 trvale bydlících, rozdíly ve velikostní struktuře tří typů částí obcí jsou podstatné (obrázek 2.8). Nejmenší jsou podle očekávání nesamosprávná sídla, největší jsou tradičně samosprávná sídla, někde mezi těmito dvěma extrémy se nacházejí nově samosprávná sídla. To není nijak překvapivé – technokratická a funkční logika systému střediskových obcí v období komunismu samozřejmě ponechávala administrativní samosprávu spíše relativně větším sídlům. Po roce 1990 se pak mnoho z nedobrovolně sloučených menších obcí znovu administrativně osamostatnilo – nejčastěji to byla sídla o velikosti 100–300 obyvatel. Mezi částmi obcí nejmenší velikostní kategorie 50–100 obyvatel je pochopitelně největší podíl nesamosprávných sídel, která neměla administrativní samostatnost ani před rokem 1989, ani po něm. Mezi částmi obcí s více než 1000 obyvateli je jen minimální počet nově samosprávných sídel, nesamosprávná sídla se v této velikostní kategorii prakticky nevyskytují. Významně odlišnou velikostní strukturu sídel námi odlišovaných tří typů musíme vzít v úvahu všude tam, kde budeme porovnávat jejich charakteristiky, které jsou závislé na populační velikosti.

Takovým příkladem je i demografické složení částí obcí. Věkovou strukturu sídel budeme v analýze reprezentovat jednoduchým indexem stáří. Dá se předpokládat, že vysoký index stáří může indikovat venkovské sídlo, jehož rozvojové perspektivy jsou omezené, nízký index stáří může naznačovat zájem rodin s dětmi setrvat v sídle a dává určitou naději budoucího rozvoje. Z prostého porovnání údajů o stáří populace pocházejících ze sčítání lidu 2001 vyplývá, že zdaleka nejmladší populaci měla tradičně samosprávná sídla s průměrným indexem stáří 97, podstatně starší bylo oby-

vatelstvo nově samosprávných sídel (index stáří 119) a nejstarší byli obyvatelé nesamosprávných sídel (index stáří 134). Index stáří je však významně závislý na populační velikosti sídla. Zatímco ku příkladu části obcí o velikosti 601–1000 obyvatel měly průměrný index stáří 80, části obcí o velikosti 101–300 měly index stáří 106 a části obcí o velikosti 50–100 obyvatel měly průměrný index stáří 172. Rozdíly v indexu stáří mezi sídly různých velikostních kategorií jsou značné. Abychom posoudili, zda existují rozdíly v demografickém složení populace mezi tradičně samosprávnými sídly, nově samosprávnými sídly a nesamosprávnými sídly a přitom kontrolovali vliv jejich rozdílné populační velikosti, použili jsme nelineární regresní modelování.²² Následující dva grafy ukazují výsledky modelování pro situaci v roce 1991 (obrázek 2.9) a v roce 2001 (obrázek 2.10).

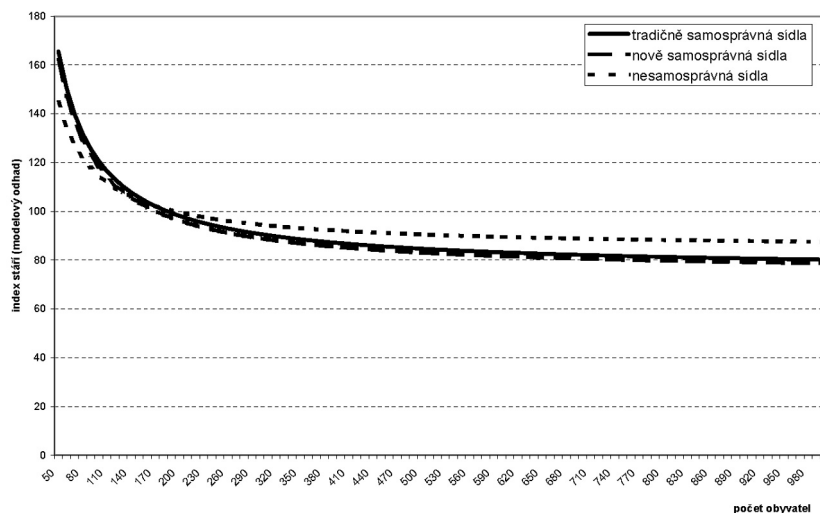
Obrázek 2.9. Závislost indexu stáří na populační velikosti části obce různých typů v roce 1991

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 1991, ČSÚ.

22 Pro každý ze tří typů částí obcí zvlášť jsme za pomoci procedury Curve Estimation ze souboru statistických aplikací SPSS našli křivku, která nejlépe charakterizovala změny v indexu stáří v závislosti na měnícím se počtu obyvatel sídla. Ve všech třech konkrétních případech šlo o křivku definovanou inverzní funkcí v obecném tvaru: $y = a/x + b$, kde x značí populační velikost sídla, y značí odhadovanou hodnotu indexu stáří a parametry a a b jsou empiricky vypočtené parametry rovnice. Ve všech případech jsme proceduru Curve Estimation použili k tomu, abychom zvlášť pro každý ze tří odlišných typů částí obce vypočítali parametry regresních rovnic nejlépe zachycujících vztah mezi populační velikostí a indexem stáří. Procedura Curve Estimation je analogií klasické lineární regrese. Na rozdíl od lineární regrese ovšem nepředpokládá lineární vztah mezi proměnnými. Curve Estimation hledá parametry regresní rovnice tak, aby výsledná regresní rovnice co nejlépe vystihovala vztah mezi závislé a nezávislé proměnnou. Stejně jako u lineární regrese model udává procento vysvětlené variability jako míru kvality odhadu.

Obrázek 2.10. Závislost indexu stáří na populační velikosti části obce různých typů v roce 2001

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Z obou grafů je dobře vidět nelineární charakter závislosti mezi populační velikostí a indexem stáří. Obecně platí, že index stáří obyvatel části obce se zvyšuje se zmenšujícím se počtem obyvatel sídla. Zatímco je však tento nárůst u větších sídel jen velmi pozvolný, u sídel s méně než 500 obyvateli se začíná zrychlovat, u sídel pod 150 obyvatel je nárůst velmi prudký. Tato závislost byla pozorována u všech tří typů částí obcí a v obou sledovaných obdobích. Mezi situacím v obou sledovaných letech však existují i některé rozdíly, které stojí za zaznamenání. Zatímco v roce 1991 byl index stáří zřetelně vyšší u nesamosprávných sídel s více než 150 obyvateli než u tradičně i nově samosprávných sídel o téže velikosti, v roce 2001 už byl rozdíl podstatně menší, části obcí tří typů se v tomto parametru už téměř nelišily. To bylo způsobeno rychlejším stárnutím populace u obou typů samosprávných sídel. Je velmi zajímavé, že ani v roce 1991, ani o deset let později neexistovaly prakticky žádné rozdíly ve věkové struktuře tradičně a nově samosprávných sídel. Zdá se, že ty části obcí, které těsně před rokem 1990 neměly administrativní samostatnost a získaly ji až v roce 1990 nebo později, měly v tomto ohledu blízko k tradičně samosprávným sídlům a právě v tomto znaku se odlišovaly od částí obcí, které administrativní samostatnost nezískaly. Mladší populace se tak zdá být jedním z možných faktorů, který přispěl k rozhodnutí o osamostatnění. Je ovšem příznačné, že získaná administrativní samostatnost nezpomalila proces stárnutí populace. Nově samosprávná sídla (stejně jako tradičně samosprávná sídla) stárnula v letech 1991–2001 dokonce rychleji než nesamosprávná sídla. Administrativní samosprávnost, a to ani ta nově získaná, sama o sobě nebyla faktorem, který by zpomalil stárnutí populace malých sídel.

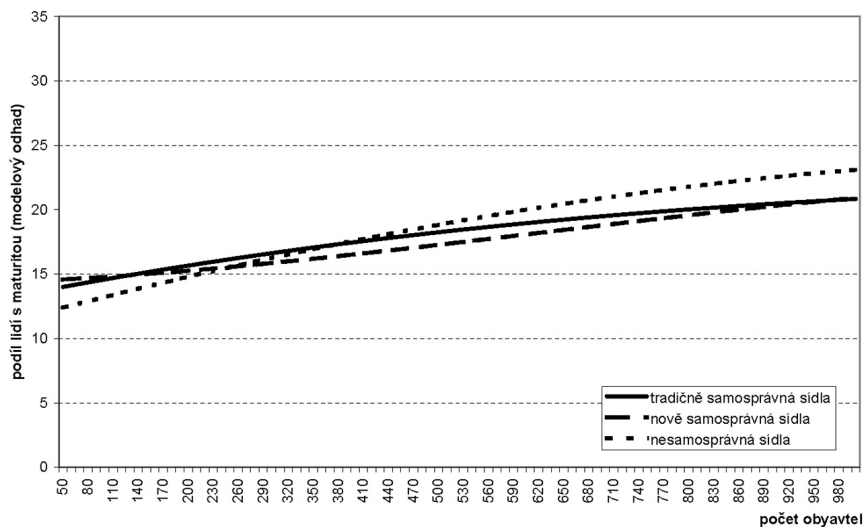
Obdobným způsobem jsme zjišťovali, zda se odlišuje vzdělanostní struktura populace tří typů částí obcí. Prostým porovnáním průměrného podílu lidí s maturitou v populaci tří typů částí obcí v roce 1991 zjišťujeme, že relativně nejvzdělanější obyvatelstvo měla tradičně samosprávná sídla (17,7 % lidí s maturitou), méně obyvatel s maturitou měla nově samosprávná sídla (15,6 %) a nejméně

nesamosprávná sídla (13,7 %). V 90. letech pak došlo ke všeobecnému zvýšení podílu lidí s maturitou ve všech třech typech částí obcí. Protože tempo zvyšování bylo zhruba stejné, vzájemné poměry mezi částmi obcí různých typů se nijak nezměnily – nejvíce lidí s maturitou bylo v roce 2001 v tradičně samosprávných sídlech (23,7 %), o něco méně v nově samosprávných sídlech (21,4 %) a nejméně v nesamosprávných sídlech (19,7 %). Stejně jako v případě indexu stáří byl i podíl lidí s maturitou v obou sledovaných letech výrazně závislý na populační velikosti části obce. V roce 1991 se pohyboval v rozmezí od 13,2 % u nejmenších částí obcí s 50–100 obyvateli do 22,3 % u největších částí obcí s více než 1500 obyvateli. V roce 2001 se podíl lidí s maturitou analogicky pohyboval v rozmezí 19,6 až 27,1 %.

Abychom mohli porovnat rozdíly ve vzdělanosti populace tří typů částí obcí a kontrolovali přitom vliv populační velikosti na vzdělanost, znovu jsme procedurou Curve Estimation odhadli parametry regresních funkcí.²³ Pro každý ze tří typů jsme opět parametry regresních rovnic a výsledky z roku 1991 zobrazili v obrázku 2.11 a výsledky z roku 2001 v obrázku 2.12.

Obrázek 2.11 ukazuje, že v podílu obyvatel s maturitou se tři námi sledované kategorie částí obcí v roce 1991 příliš nelišily. Skutečně, pokud byl kontrolován vliv velikosti, nebyly mezi tradičně a nově samosprávnými sídly a nesamosprávnými sídly v tomto ohledu žádné statisticky významné rozdíly.

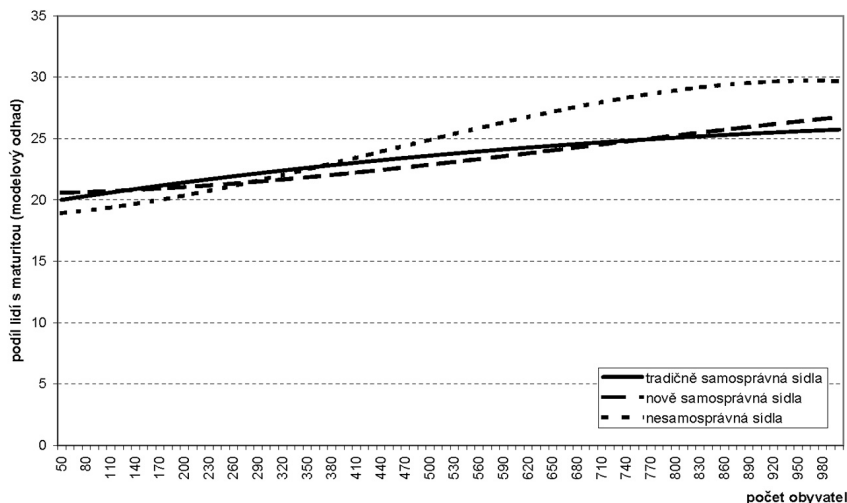
Obrázek 2.11. Závislost vzdělání populace na velikosti části obce různých typů v roce 1991

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 1991, ČSÚ.

23 I tentokrát se jednalo o nelineární závislost – růst podílu lidí s maturitou šlo nejlépe aproximovat pomocí křivky definované polynomiální funkcí ve tvaru: $y = a x^3 + b x^2 + c x + d$, kde x značí populační velikost sídla, y značí odhadovanou hodnotu podílu lidí s maturitou a parametry a , b , c , d jsou empiricky vypočtené parametry rovnice.

Obrázek 2.12. Závislost vzdělání populace na velikosti části obce různých typů v roce 2001

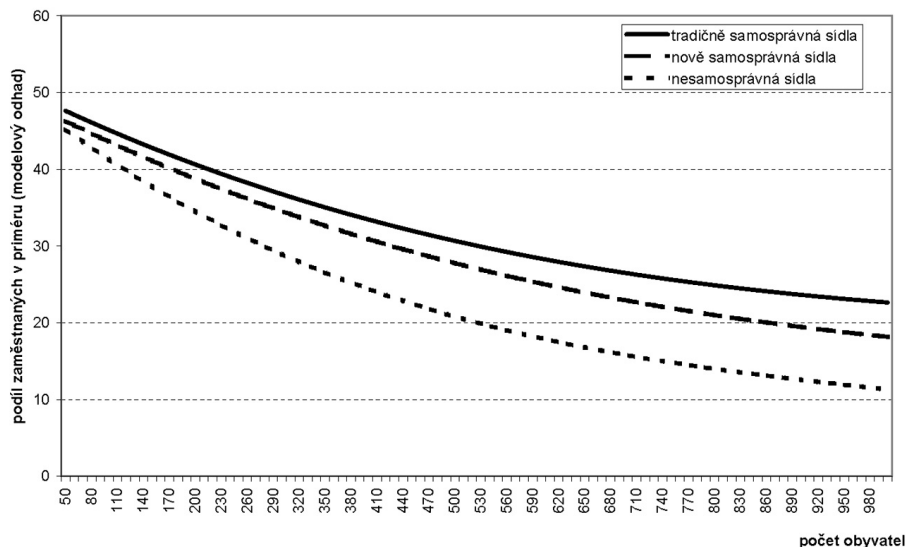

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Obdobný obrázek získáme i z analýzy dat pocházejících ze sčítání lidu 2001, jejíž výsledky jsou zachyceny v obrázku 2.12. Podobně jako v předchozím případě jsou rozdíly mezi třemi odlišnými typy částí obcí minimální. Při pohledu na graf je sice vidět, že v nesamosprávných sídlech s více než 500 obyvateli je vyšší podíl lidí s maturitou než v samosprávných sídlech, vzhledem k jen velmi malému počtu takových sídel však nelze vyloučit, že jde o náhodu. V zásadě tedy platí, že se tradičně a nově samosprávná sídla a nesamosprávná sídla vzděláním své populace neliší. To platilo jak v roce 1991, tak v roce 2001. Vyšší vzdělanost v těch částech obce, které neměly před rokem 1990 vlastní obecní úřad, tak zřejmě nepatřila mezi faktory podporující jejich administrativní osamostatnění. Stejně tak ovšem platí, že status administrativně nezávislé obce (či jeho získání po roce 1990) se na vzdělanostní struktuře obyvatel malých obcí nijak neprojevil.

Jaká je struktura zaměstnanosti v malých obcích? Obyvatelstvo malých obcí bylo tradičně ekonomicky spjata s prací v priméru (zahrnující zaměstnání v zemědělství, lesnictví a rybolovu). V poválečném období se podstatně snížil podíl ekonomicky aktivních v priméru až na 11,6 % z celkového počtu ekonomicky aktivních (Cenzus 1991). V sídlech s méně než 2000 obyvateli však bylo zaměstnaných v priméru podstatně větší procento: v tradičně samosprávných sídlech to bylo 33,1 %, v nově samosprávných sídlech 38,3 % a v nesamosprávných sídlech 39,3 %. Podíl zaměstnaných v priméru se zvyšoval s klesající populační velikostí sídel způsobem, který bylo nejlépe možno aproximovat polynomiální funkcí třetího stupně. Jak závisel podíl zaměstnaných v priméru na typu části obce, pokud je kontrolován vliv populační velikosti sídel, je dobře patrné z obrázku 2.13.

Obrázek 2.13. Závislost podílu zaměstnaných v priméru na velikosti části obce různých typů v roce 1991

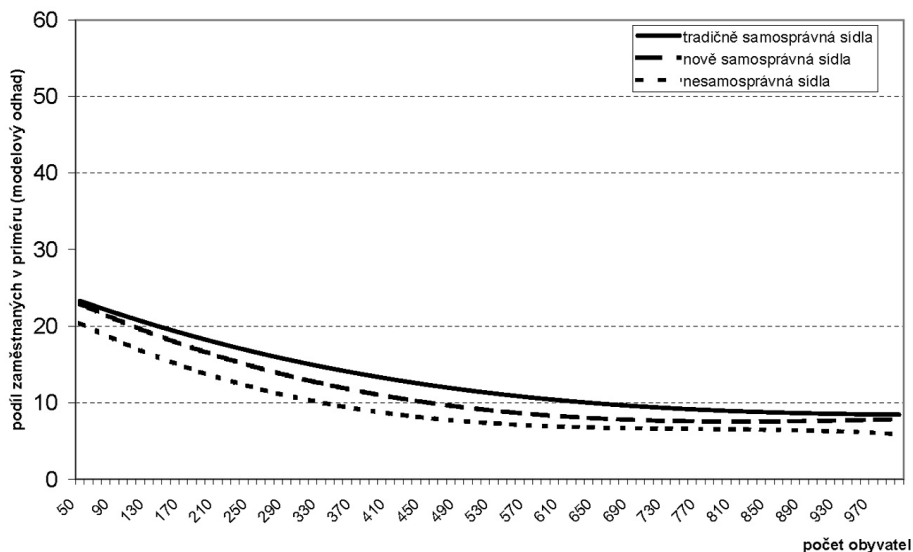
Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 1991, ČSÚ.

Jestliže kontrolujeme vliv populační velikosti, zjišťujeme, že relativně nejméně ekonomicky aktivních v priméru najdeme v nesamosprávných sídlech. Skutečnost, že nesamosprávná sídla jsou častěji než samosprávná v zázemí malých center, která byla snadno dostupná pro dojíždějící, může přispívat k nižšímu podílu lidí, kteří v nich v roce 1991 pracovali v priméru.²⁴ Po deseti letech se situace do značné míry změnila. Podíl zaměstnaných v priméru se v 90. letech 20. století vlivem ekonomických reforem v malých obcích prudce snížil, takže v tradičně samosprávných sídlech pracovalo v roce 2001 v priméru už jenom 13,8 % ekonomicky aktivních, zatímco v nově samosprávných sídlech 16,7 % a v nesamosprávných sídlech 16,9 %. Podíl zaměstnaných v priméru se i v roce 2001 zvyšoval spolu s klesající populační velikostí sídla, rozdíly mezi populačně většími a menšími částmi obcí se však snížily (obrázek 2.14).

Nejvýznamnější změnou bylo praktické vymizení rozdílů mezi třemi typy částí obcí. Rozdíly sice pořád existují, ale již jsou téměř neměřitelné. Dá se říci, že odchod lidí ze zemědělství a lesnictví do jiných sektorů ekonomiky se týkal obyvatel všech tří typů sídel, relativně rychlejší však byl v samosprávných sídlech, zvláště v tradičně samosprávných sídlech.

²⁴ Je rovněž možné, že samosprávná sídla byla v roce 1991 podstatně častěji než nesamosprávná sídlem zemědělských družstev.

Obrázek 2.14. Závislost podílu zaměstnaných v průměru na velikosti části obce různých typů v roce 2001

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Obdobným způsobem jsme analyzovali, zda se části obcí patřící do tří námi identifikovaných typů liší v dalších rozvojových charakteristikách, zahrnujících technickou vybavenost bytů (podíl bytů s plynem, podíl bytů napojených na veřejný vodovod, podíl bytů s napojením na veřejnou kanalizaci), vybavenost domácností (podíl domácností s televizí v roce 1991, podíl domácností s internetem v roce 2001) a stav domovního fondu (podíl neobydlených domů, podíl domů nezpůsobilých k obývání). Při prostém porovnávání průměrných hodnot za jednotlivé typy částí obcí se ukázalo, že rozdíly existují a až na výjimky jsou statisticky významné (viz tabulku 2.12). Z hodnot ukazatelů v tabulce lze snadno vyčíst, že tradičně samosprávná sídla se nejvíce odlišují od nesamosprávných sídel. Pozice nově samosprávných sídel je zpravidla někde mezi oběma výše zmíněnými. Podíl bytů napojených na zemní plyn byl v roce 1991 velmi nízký ve všech typech částí obcí a mezi roky 1991 a 2001 prudce vzrostl. Nejvíce bytů připojených na plyn bylo možno v roce 2001 nalézt v tradičně samosprávných sídlech – 31,9 %, v nesamosprávných sídlech bylo takových bytů jen 11,7 %. Podíl bytů s napojením na veřejný vodovod byl velmi vysoký už v roce 1991 – přístup k vodě z obecního vodovodu byl v devíti z deseti bytů. Do roku 2001 se podíl ještě zvýšil, takže přístup k vodě z veřejného vodovodu byl už v devatenácti ze dvaceti bytů.

Tabulka 2.12. Vybrané charakteristiky částí obcí tří různých typů v letech 1991 a 2001

Ukazatel rozvoje	1991			2001		
	Tradičně samo- správná sídla	Nově samo- správná sídla	Nesamo- správná sídla	Tradičně samo- správná sídla	Nově samo- správná sídla	Nesamo- správná sídla
Podíl bytů s plynem	1,9	0,4	0,4	31,9	18,9	11,7
Podíl bytů s veřejným vodovodem	91,9	90,9	89,6	96,7	96,2	95,1
Podíl bytů s veřejnou kanalizací	21,9	14,9	10,7	32,6	21,9	16,0
Podíl neobydlených domů	18,4	21,6	23,6	22,8	27,6	30,4
Podíl domů nezpůsobilých k bydlení	1,9	2,0	2,2	3,2	3,8	4,7
Podíl domácností s televizí (1991)/internetem (2001)	54,7	52,9	49,6	3,8	3,5	2,9
Podíl domů postavených v letech 1991–2001	–	–	–	9,9	9,3	9,0

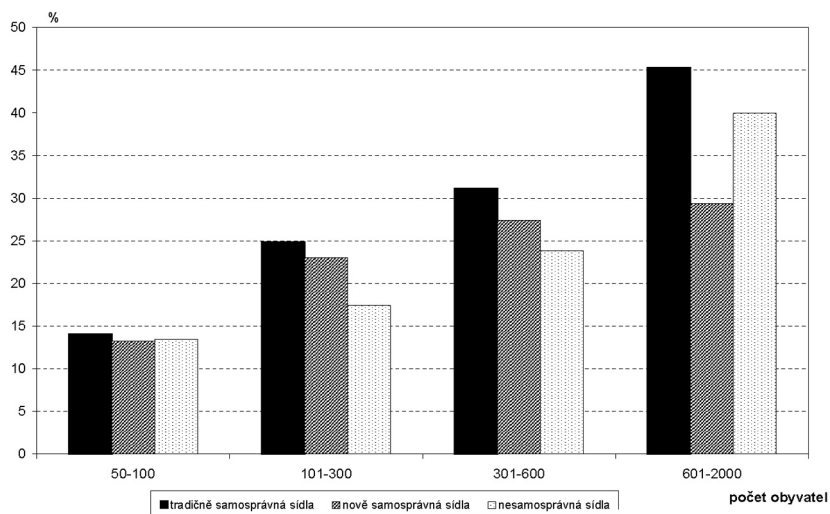
Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001, ČSÚ.

Podíl bytů, které mají napojení na veřejnou kanalizaci, byl podstatně menší – v roce 1991 se pohyboval od 10,7 % v nesamosprávných sídlech do 21,9 % v tradičně samosprávných sídlech. O deset let později se rozdíl ve vybavenosti bytů připojením k veřejné kanalizaci zvýšil a pohyboval se v rozmezí od 16 % do 32,6 %. Rozdíl ve vybavenosti tímto typem technické infrastruktury mezi samosprávnými a nesamosprávnými sídly se přitom zvětšil. Podíl neobydlených domů byl už v roce 1991 poměrně značný – v tradičně samosprávných sídlech se jednalo o 18,4 % ze všech domů, zatímco v nesamosprávných sídlech tento podíl dosahoval 23,6 %. V roce 2001 byl celkově podíl neobydlených domů vyšší: zatímco v tradičně samosprávných sídlech byl 22,8 %, v nesamosprávných sídlech byl už 30,4 %. Na tomto místě je třeba upozornit na to, že jako neobydlené domy byly ve sčítáních vykazovány domy určené k bydlení, ve kterých nebyla sečtena žádná osoba s trvalým nebo dlouhodobým pobytem. Tzv. neobydlené domy tudíž mohou být obývány lidmi, kteří v nich neměli trvalé bydliště, případně využívány jako druhé bydlení pro rekreační účely.

Poněkud jednoznačnějším ukazatelem fyzického stavu domovního fondu je podíl domů, které nejsou vůbec způsobilé k bydlení. Podíl takových domů byl v roce 1991 velmi nízký – kolem 2 %. V období mezi sčítáními 1991 a 2001 se jejich podíl mírně zvýšil, rychleji především v nesamosprávných sídlech, kde dosáhl 4,7 %. Podíl domácností vybavených televizí (v roce 1991), respektive internetem (v roce 2001) měl očekávaný vzorec: nejvyšší vybavenost domácností byla v tradičně samosprávných sídlech a nejmenší v nesamosprávných sídlech.

Údaje v tabulce ukazují zdánlivě jasný obraz – ve všech sledovaných parametrech byla jak v roce 1991, tak v roce 2001 rozvinutější samosprávná sídla (zvláště tradičně samosprávná sídla) než sídla nesamosprávná. Nesmíme ovšem zapomenout, že údaje v tabulce nejsou „očištěny“ od vlivu odlišné velikostní struktury tří námi sledovaných typů částí obcí. Abychom mohli posoudit vliv odlišností v administrativním statusu částí obcí a zároveň kontrolovali vliv jejich odlišné velikosti, provedli jsme sérii analýz za použití metody GLM Univariate Analysis ze statistického souboru SPSS. Tato metoda, která je analogií regresního modelu, je vhodná v případech, kdy hodnoty závisle proměnné jsou spojité, zatímco nezávisle proměnné jsou kategoriální.²⁵ Metoda umožňuje měřit nejen vliv hodnot jednotlivých nezávisle proměnných na hodnoty závisle proměnné, ale zachytit i způsob, jakým je závisle proměnná ovlivňována interakcí více nezávislých proměnných. Výsledky analýz poněkud překvapivě ukázaly, že pokud je do modelu zahrnut vliv populační velikosti, většina variability závisle proměnné je už vyčerpána a rozdíly mezi částmi obcí různých typů se podstatně zmenší. Dá se říci, že rozdíly mezi tradičně samosprávnými sídly, nově samosprávnými sídly a nesamosprávnými sídly, které jsou zachyceny v tabulce 2.12, jdou primárně na vrub rozdílů ve velikostní struktuře našich tří zkoumaných typů částí obcí. Nedá se ovšem říci, že by vliv odlišného administrativního statusu sídel byl nulový – v modelech se však nikdy neuplatňuje jako samostatná proměnná, ale jen v interakci s velikostí sídla. U sídel větších velikostních kategorií význam odlišností v administrativním statusu sídla narůstá, zatímco u malých sídel je zpravidla nulový. Příklad takového komplikovanějšího vztahu mezi proměnnými je zachycen v obrázku 2.15, který ukazuje podíl částí obcí vybavených kanalizací v roce 2001 v závislosti na jejich populační velikosti a typu.

Obrázek 2.15. Části obcí vybavené kanalizací v závislosti na populační velikosti a typu sídla v roce 2001

Zdroj: vlastní výpočty podle dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

25 Pro tento účel jsme původně spojitou proměnnou populační velikost převedli na velikostní kategorie.

Z grafu lze dobře vyčíst, že zatímco v sídlech s počtem obyvatel 50–100 nezáleží na tom, zda mělo sídlo v roce 2001 administrativní samostatnost, či nikoliv, u větších sídel hrál jejich administrativní status roli. U velikostních kategorií 101–300, respektive 301–600 obyvatel byl shodně podíl sídel vybavených kanalizací největší u sídel s tradiční samosprávou, o něco menší u sídel, které získaly administrativní samostatnost po roce 1989 a nejmenší u nesamosprávných sídel. To dobře odpovídá představám o vlivu, jaký může na rozvoj mít existence administrativní autonomie – sídla s vlastním obecním úřadem byla schopná vybudovat kanalizaci častěji než sídla bez vlastního úřadu. Ve velikostní kategorii 601–2000 se opět jednotlivé části obcí liší podle administrativního statusu, ovšem jinak než v předchozích dvou velikostních kategoriích. Kanalizací byla sice také nejlépe vybavena tradičně samosprávná sídla, nejmenší podíl sídel s kanalizací je však v této velikostní kategorii možno nalézt u sídel, která získala samosprávu po roce 1989, nikoliv u nesamosprávných sídel. Při snaze vysvětlit, proč jsou nesamosprávná sídla s více než 600 obyvateli vybavená kanalizací lépe než nově samosprávná sídla, jsme zjistili, že velká část populačně relativně velkých nesamostatných sídel jsou administrativní součástí nějakého města. Kanalizace v takových městských částech byly tedy zřejmě vybudovány z příslušných rozpočtů v rámci investic měst do infrastruktury.

Tento příklad nás vede k opatrnosti při interpretaci výsledků. Jakkoliv je populační velikost sídla pro jeho rozvoj klíčová a jeho administrativní status podstatný, nejsou to jediné parametry, které ovlivňují jeho rozvojové potenciály. Použití metody GLM Univariate Analysis nám umožnilo zjišťovat vliv některých dalších proměnných při kontrole vlivu velikosti a administrativního typu sídla. I když jsme do našeho sledování nezahrnuli suburbánní obce ležící v zázemí velkých center, ukázalo se, že i u venkovských sídel jsou v řadě případů rozvojové potenciály významně ovlivněny polohou vzhledem k centrům. Vybavenost sídel plynem kupříkladu významně roste se zmenšující se vzdáleností k mikroregionálním centrům. U síťové infrastruktury typu připojení na plyn je taková souvislost logická: větší centra jsou na plyn připojena všechna a faktor vzdálenosti hraje významnou roli při rozhodování o tom, které z venkovských obcí k plynu připojit dříve a které později. Podobnou roli mohou hrát i faktory makroregionální – analýzy ukazují, že sídla ležící na jižní Moravě jsou obecně lépe vybavena než sídla v ostatních částech republiky.

Analýzami zjištěné poznatky by se daly shrnout následujícím způsobem. Mezi různými typy částí venkovských obcí existuje řada rozdílů. Nejvýznamnějším faktorem, který tyto rozdíly podmiňuje, je počet jejich obyvatel. Mezi indikátory rozvoje, které jsme analyzovali, téměř nelze najít ukazatel, který by nebyl velikostí části obce ovlivněn. Obecně platí, že s rostoucím počtem obyvatel části obce se snižuje stáří populace, roste jeho vzdělanost, klesá podíl zaměstnaných v priméru, zlepšuje se technická vybavenost bytů a domů i vybavenost domácností a ubývá neobyvatelných domů. Rozdíly mezi částmi obcí s odlišným administrativním statutem jsou také podstatné – části obcí, které jsou „sídlem“ obecního úřadu, vykazují obecně příznivější parametry rozvoje než části obcí, které nemají vlastní samosprávu. Velká část těchto rozdílů však jde na vrub skutečnosti, že části obcí, které mají svoji vlastní obecní samosprávu, jsou v průměru větší než části obcí, které jsou administrativní součástí jiné obce bez vlastní samosprávy.

Rozdíly v administrativním statusu částí obcí se stírají především u sídel, která mají velmi malou populační velikost; výrazné je to u částí obcí s počtem obyvatel menším než 200. Samostatné obce této velikostní kategorie jsou tak malé, že zřejmě nejsou schopny možností, které jim administrativní samostatnost teoreticky nabízí, využít k rozvoji obce. S rostoucí populační velikostí části obce stoupá význam toho, zda dané sídlo má/nemá vlastní samosprávu. V každém případě je ovšem

jasné, že u zkoumaných sídel malé velikosti (do 2000 obyvatel) ležících mimo území největších center a jejich bezprostředního zázemí je vliv velikosti sídla na jeho rozvoj (měřený omezeným počtem indikátorů dostupných ze sčítání lidu) větší než vliv jejich administrativního statusu.

Konečně z analýzy dostupných dat není zcela jisté, jestli se původně nesamostatným sídlům, která se po roce 1990 osamostatnila a získala vlastní samosprávu, toto rozhodnutí „vyplatilo“. Z námi analyzovaných dat se zdá, že po roce 1990 se administrativně osamostatňovala především sídla, která se v mnoha svých parametrech podobala spíše již tehdy administrativně samostatným obcím než nesamostatným částem obcí. V porevoluční vlně oddělování obcí se tak zřejmě oddělily především ty části obcí, které by za normálního vývoje, bez nedobrovolného slučování v období komunismu, o svoji administrativní samostatnost v minulosti nepřišly. Šlo tak do jisté míry o „návrat do normálního stavu“. Samotná skutečnost, že se řada částí obcí po roce 1989 osamostatnila, však jejich rozvoj automaticky nenastartovala, zvláště ne v případě, pokud šlo o sídla malé velikosti.

2.3. Závěry

Na úrovni jednotlivých obcí se pomocí faktorové analýzy podařilo ukázat, že existují souvislosti mezi indikátory, které byly použity k měření vnitřní rozvojové kapacity, a extrahovat z nich 5 nezávislých dimenzí. Dvě z nich se týkají lokální politické situace, a to jednak míry politické participace, a jednak personální stability a soutěživosti v zastupitelstvu. Překvapivě se ukazuje, že navzájem souvisí míra lokální volební politické participace a podíl rodáků. Pravděpodobným vysvětlením je silnější lokální identita osob narozených v obci, která zvyšuje volební účast. Tato dimenze by pak mohla být interpretována jako míra identifikace s obcí spojená s určitým tradicionalismem. Zatímco první z těchto dvou dimenzí vykazuje jasné regionální rozložení s vysokými hodnotami v jihomoravských regionech a na Vysočině a nízkými hodnotami v okolí Prahy a v severozápadních Čechách, druhá dimenze žádné jasné regionální vzorce nevykazuje. Vysvětlení variability těchto dimenzí pomocí strukturních a polohových faktorů v podstatě selhává. Zdá se tedy, že nemůžeme hovořit o specifické lokální politice v souvislosti s periferností obce, jejími fyzickogeografickými podmínkami či s ekonomickou situací regionu. Překvapivě selhává rovněž vysvětlení podle období vzniku obce. Je pravděpodobné, že případný lokální entuziasmus v nově zakládaných obcích z počátku 90. let velmi rychle ustoupil vystřízlivění a neměl dlouhodobý vliv na míru politické participace či fungování zastupitelstva.

Některé dimenze vnitřní kapacity komunity prokázaly statistickou souvislost s indikátory rozvinutosti, ale nepodařilo se prokázat významnější vliv dimenzí spojených s činností místní samosprávy. Nabízejí se dvě možné interpretace. Buď má místní samospráva v malých obcích tak malé rozpočtové a celkově rozvojové možnosti, že není možné chápat ji jako relevantního aktéra rozvoje,²⁶ nebo nebyly v analýze zvoleny dostatečně validní indikátory. Přikláníme se spíše ke druhé variantě, a to proto, že do analýzy vstoupily pouze znaky zastupitelstva jako celku. Dominantním aktérem lokální politiky v malých obcích je ale starosta, i když formálně je nejvyšším orgánem obce zastupitelstvo. Bylo by tedy třeba analyzovat podrobněji činnost starosty. Bohužel statistická data týkající se starostů a jejich činnosti nejsou ve veřejně dostupných databázích obsažena.

26 Čmejrek [2005] hovoří doslova o „údržbářském charakteru“ lokální politiky v malých obcích.

Další obtíží je to, že model byl analyzován ve statické podobě. Zkoumá tedy souvislosti mezi celkovou mírou rozvinutosti a vnitřní kapacitou. To ovšem oslabuje jeho výpovědní hodnotu, neboť koncept rozvoje je dynamický, jednotlivé dimenze rozvoje se mohou měnit různě rychle a vliv vnitřních rozvojových potenciálů může v čase silně kolísat. Např. složení samosprávy obce se mění se čtyřletou periodou, a může tak docházet k velkým výkyvům v jejím působení. Právě u sledování vlivu lokálních politických konstelací by zřejmě bylo velmi vhodné pracovat s delšími časovými řadami a analyzovat změny v obcích spíše než celkovou míru rozvinutosti. Dostupná data ovšem analýzu dynamiky prozatím neumožňují.

Analýza dále ukázala, že jistý, i když překvapivě malý vliv na rozvinutost obcí má dostupnost regionálních a mikroregionálních středisek. Pokud by ovšem do analýzy vstoupily i obce příměstské, vliv dostupnosti by zřejmě prudce vzrostl. Obecně řečeno ovšem polohové faktory svou roli hrají. U některých dimenzí vnitřní kapacity vyčerpávají meziokresní rozdíly téměř čtvrtinu variability, což poukazuje na existenci nerovnoměrné distribuce vnitřní kapacity obcí na regionální úrovni. Zobrazené mapky navíc ukazují, že okresy s vysokou a nízkou mírou kapacity se shlukují do větších regionálních celků. Naopak indikátory rozvinutosti obcí příliš silné regionální vzorce nevykazují (s výjimkou infrastruktury). Obecně tedy platí, že v regionálním pohledu je území ČR z hlediska měřených indikátorů rozvinutosti malých venkovských obcí poměrně homogenní. Při hodnocení výsledků modelu je třeba připomenout, že jednotlivé proměnné byly očištěny od vlivu velikosti obce. Samotná velikost přitom má na rozvojové možnosti podstatný vliv. Větší obce vykazují téměř ve všech indikátorech vnitřní kapacity a rozvoje vyšší hodnoty. Horší situace se týká zejména extrémně malých obcí do cca 200 obyvatel.

Analýza na úrovni částí obcí ukazuje z velké části podobné závěry. Rovněž zde se jeví být velmi podstatným rozvojovým faktorem sídel jejich velikost. Naopak administrativní status jednotlivých sídel – tedy otázka existence sídla obecní samosprávy a obecního úřadu uvnitř daného sídelního útvaru – sice je zřejmě určitým rozvojovým faktorem, ale nepřilíš silným. Podobně jako při analýze obcí i zde tedy vysvětlení rozdílné rozvinutosti pomocí proměnných spjatých s fungováním místní samosprávy v podstatě selhává. Sice se podařilo zachytit určité rozdíly v míře rozvinutosti mezi samosprávnými a nesamosprávnými sídly, tyto rozdíly jsou ovšem velmi malé a v sídlech různé velikosti se projevují různě. Obecně platí, že ve větších sídlech se jeví být existence vlastní samosprávy podstatnějším rozvojovým faktorem než v sídlech velmi malých.

3. Vnitřní potenciály rozvoje tří menších obcí: Verměřovice, Vražkov, Roztoky

Jana Vobecká, Josef Bernard, Michal Illner

K pochopení vnitřních rozvojových potenciálů malých obcí České republiky jsme také využili kvalitativní výzkum ve třech vybraných obcích. Byly vybírány obce o velikosti do 2000 obyvatel ležící relativně odlehle od větších měst. Obce byly vybrány tak, aby splňovaly následující kritéria: relativně odlišná populační velikost, odlišná makroregionální poloha, dobrá dostupnost pro výzkumný tým. Vybrané obce nejsou reprezentanty konkrétních specifických typů malých venkovských obcí, naopak byly voleny tak, aby svými charakteristikami (socioekonomické charakteristiky, charakteristiky samosprávy) příliš nevybočovaly z obvyklých hodnot, a reprezentovaly tak nejobvyklejší stav.

Obec Verměřovice se 730 obyvateli leží na východě Čech v okrese Ústí nad Orlicí. Má velmi dobrou dostupnost do lokálních center Letohrad a Jablonné nad Orlicí. Vražkov leží v blízkosti Roudnice nad Labem na úpatí hory Říp nedaleko dálnice D8 a má 417 obyvatel. Třetí sledovanou obcí jsou Roztoky s 1109 obyvateli ležící uprostřed křivoklátských lesů u řeky Berounky. Po nuceném sloučení se v roce 1990 oddělila od obce Křivoklát. Relativně velké Roztoky s průmyslovou tradicí jsou v atraktivní přírodní lokalitě, ale zároveň relativně hůře dopravně dostupné.

Metodami zúčastněného pozorování na jednání zastupitelstev obcí, rozhovory se starosty, zastupiteli a dalšími významnými obecními aktéry, ale také procházkou po obci nebo studiem místních tiskových materiálů a zpravodajů jsme se pokusili hlouběji porozumět mechanismům výkonu lokální politiky. Snažili jsme se uchopit a popsat praktickou každodenní realitu a kontext výkonu vlád v malé obci, a to pomocí zmapování historie obcí a jejich dlouhodobého vývoje, ekonomické situace, struktury obyvatel, veřejných a občanských aktivit a v neposlední řadě také způsobu vládnutí a vytváření agendy místní samosprávy.

Zaměřili jsme se zejména na témata a problémy lokálního vládnutí. Klademe-li si otázku, do jaké míry plní představitelé místní samosprávy roli rozvojových aktérů a jaký je jejich význam pro místní rozvoj, nelze problematiku obsahu vládnutí vypustit ze zřetele. Zároveň není dost dobře možné spokojit se s formálním vymezením obsahu činnosti samosprávy pomocí jejich kompetencí daných legislativou. Ty totiž tvoří jen obecný, značně volný rámec, uvnitř něhož mohou vznikat různorodé konstelace pojetí samosprávy, její činnosti a obsahů. Konkrétní obsahy lokálního vládnutí

a také jeho různé formy jsme analyzovali prostřednictvím rozhovorů s hlavními aktéry samosprávy a zejména již zmíněným zúčastněným pozorováním při zasedáních zastupitelstva obce. V roce 2009 a na začátku roku 2010 jsme opakovaně navštívili zasedání zastupitelstva tří vybraných obcí. Sledovali jsme hlavní body agendy jednání zastupitelstva a důležitá témata veřejného dění v obci, do nichž zastupitelstvo zasahuje. Tyto informace jsme doplňovali pomocí rozhovorů. Zajímalí jsme se také o sociální integraci lokální komunity a lokální kulturu jako možné faktory rozvojového potenciálu obcí.

V této kapitole nejdříve představíme jednotlivé obce: jejich polohu, urbanistický charakter, správní postavení, obyvatelstvo, ekonomiku, lokální občanskou společnost, způsob vládnutí a témata lokální politiky. Každý z těchto portrétů uzavřeme shrnutím vnitřních rozvojových potenciálů obce. Závěrem se zaměříme na to, co mají představené obce z hlediska vnitřního rozvojového potenciálu společného.

3.1. Verměřovice

3.1.1. Poloha a dostupnost obce

Obec Verměřovice leží v pohraniční části Pardubického kraje, v okrese Ústí nad Orlicí, mezi městy Letohrad a Jablonné nad Orlicí. Vzhledem ke své pohraniční poloze a umístění mimo dálniční trasy je obec poměrně obtížně dostupná z hlavních regionálních středisek (krajských měst). Nejbližším krajským městem je Hradec Králové, vzdálený cca 70 km. Obcí prochází železniční trať Ústí nad Orlicí – Hanušovice, která umožňuje snadné spojení s bývalým okresním městem (cca 20 km) a napojení na tratě směřující do Polska. Z hlediska dostupnosti lze nicméně hovořit o tom, že obec leží v periferní poloze. Přirozená spádová centra pro Verměřovice tvoří Jablonné nad Orlicí s cca 3100 obyvateli, Letohrad s cca 6300 obyvateli a Lanškroun s cca 10 000 obyvateli. Do těchto tří obcí se zároveň koncentrují pracovní příležitosti mikroregionu. Dopravní spojení Verměřovic s těmito mikroregionálními centry je příznivé (cesta individuální automobilovou dopravou v řádu jednotek minut) a většina ekonomicky aktivních obyvatel Verměřovic dojíždí do zaměstnání právě do jednoho z těchto středisek.

3.1.2. Urbanistický charakter, infrastruktura a životní prostředí obce

Obec má celkem 730 obyvatel (k 31. 12. 2009). Rozkládá se na obou březích Tiché Orlice, zástavba má typicky venkovský roztroušený charakter, převažuje nízkopodlažní zástavba rodinnými domky. Zátímco levobřežní zástavba představuje historické jádro obce, zástavba na pravém břehu pochází převážně z druhé poloviny 20. století a dokládá rozrůstání obce v uplynulých dekáдах. Centrum historické části obce tvoří malá náves s kostelem a kulturním domem, v němž sídlí obecní úřad. Na jednom ze svahů v blízkosti obce v současné době vyrůstá nová zástavba rodinných domů. Na okraji obce stojí výrobní areál podniku pro výrobu zemědělských krmiv. Z hlediska inženýrských sítí je obec vybavena centrálním vodovodem a rozvodem plynu a kanalizací, ovšem bez napojení na čistírnu odpadních vod. Dobudování kanalizace a čistírny bude zřejmě představovat v následujících letech jednu z investičních priorit. Obec je dostatečně pokryta bezdrátovým připojením k internetu.

Životní prostředí v obci je dáno jejím podhorským charakterem na úpatí Orlických hor. Obec sama leží v říčním údolí v nadmořské výšce cca 390 m n. m. Krajina v okolí obce je zvlněná, okolní svahy sahají zhruba do výšky 500 m n. m. V okolí obce převažují zemědělsky využívané plochy s velkým zastoupením luk a lesních porostů, které umožňují rovněž rekreační využití. Průmysl je koncentrován v Jablonném nad Orlicí (cca 4 km) a v Letohradu (cca 5 km). Významnějším znečišťovatelem ovzduší jsou pouze lokální topeniště, v nichž jsou i přes rozvod plynu z velké části využívána pevná paliva, zejména uhlí. V sousedství obce se rozkládá nevelká přírodní rezervace Sutice s chráněnou květenou na opukových skalách. Okolí řeky pak tvoří součást přírodního parku Orlice. Obcí však neprocházejí žádné značené turistické cesty a turisticky intenzivněji využívaná území se rozkládají spíše ve vyšších horských polohách severovýchodně od obce.

Obrázek 3.1. Pohled na Verměřovice

Zdroj: www.vermerovice.cz.

3.1.3. Správní postavení obce a její samospráva

Obec má dlouhodobě vlastní samosprávu, kterou si udržela i v období slučování obcí v 70. a 80. letech 20. století. V současné hierarchii obcí z hlediska přenesené působnosti představuje nejnižší stupeň, spadá do obvodu obce s pověřeným obecním úřadem Jablonné nad Orlicí a obce s rozšířenou působností Žamberk. Obec je členem dobrovolného svazku obcí Pod Bukovou horou. Zastupitelstvo

obce má 11 členů, z toho tři ženy. Zasedá jednou měsíčně. Starostka obce vykonává svou funkci jako uvolněná, obec má jednoho zaměstnance, tím je účetní obecního úřadu. Lokální politické konstelace v obci jsou poměrně stabilní, lze v nich však vystopovat určité trendy. Od počátku 90. let je v obci poměrně vysoký zájem o kandidaturu do zastupitelstva, počet kandidátů, kteří připadají na jedno zastupitelské místo, kolísá v různých volbách od 2,5 do 4, což je v této velikostní kategorii obcí nadprůměrná hodnota. Volební účast se pohybuje mezi 70 a 90 procenty, čímž se nijak nevymyká z průměru. Na počátku 90. let měla lokální politika ve Verměřovicích na první pohled nezvykle stranický charakter. Od roku 1994 do roku 2002 byly podávány kandidátky KDU-ČSL, ODS a KSČM. Naprostá většina míst na kandidátkách však vždy byla obsazena nestraníky a rovněž zastupitelstva obcí byla převážně nestranická. V roce 2002 navíc získala největší podporu nově sestavená kandidátka nezávislých kandidátů. V roce 2006 již KSČM kandidátku nesestavila a nezávislí kandidáti si udrželi své dominantní postavení. Překvapivě ovšem i na stranických kandidátkách byli díky preferenčním hlasům zvoleni pouze nestraníci, a vzniklo tedy zastupitelstvo, v němž členové politických stran nejsou zastoupeni vůbec. Lze tak sledovat postupné zeslabování pozice politických stran. Je také možno pozorovat, že postupně roste personální stabilita zastupitelstva. Zatímco ve volbách v roce 1998 se obměnilo sedm z jedenácti zastupitelů, v roce 2002 šest, v roce 2006 už jen tři zastupitelé. Na pozici starosty se postupně vystřídal od roku 1990 tři osoby, současná starostka byla zvolena druhé volební období za sebou. V politické orientaci obce nelze vystopovat zásadní zvraty, nicméně trendy rostoucí personální stability a prosazování nestraníků jsou dobře patrné. O své činnosti samospráva obce informuje v lokálním zpravodaji, který vychází čtyřikrát ročně.

3.1.4. Obyvatelstvo obce

Počet obyvatel v obci je dlouhodobě stabilizovaný a mírně roste. K velkému vychýlení v počtu obyvatel nedošlo ani po druhé světové válce, neboť obec, ač pohraniční, byla osídlena obyvateli české národnosti. Od roku 1950 lze zaznamenat pravidelný mírný nárůst počtu obyvatel. Příznivému populačnímu vývoji odpovídá i příznivá věková struktura s velkým podílem mladých obyvatel (20 % ve věku 0–14). Nárůst obyvatel je způsoben přirozenými i migračními přírůstků. Nejsilnějších migračních zisků dosahovala obec zhruba od poloviny 80. let do konce 90. let 20. století, v průměru tak získala zhruba 4 obyvatele ročně. Od té doby migrační přírůstky pozvolna klesají. I přirozené přírůstky se začaly na sklonku 90. let 20. století snižovat.

Ekonomicky aktivních obyvatel je zhruba 50 %. Obec nemá příliš silnou zemědělskou tradici a v současné době je v zemědělství zaměstnáno jen cca 10 % obyvatel. Převažuje zaměstnanost v průmyslu (cca 56 %). To odpovídá historické struktuře ekonomiky celého regionu, který byl již v 19. století relativně silně industrializován.

3.1.5. Místní ekonomika, zaměstnanost a služby

Přímo v obci působí několik firem. Největší z nich, zabývající se výrobou krmiv, má několik desítek zaměstnanců. Ostatní firmy a živnosti jsou menší a mají převážně charakter lokálních poskytovatelů řemeslných, obchodních a jiných služeb. Působí zde zemědělský podnik se sídlem v sousední obci. Přebíhá většina obyvatel (zhruba 75 %) nicméně do zaměstnání dojíždí do okolních měst, ekonomická funkce obce je tím výrazně potlačena. Pracovní vyjížďka se omezuje na blízká mikroregionální průmyslová centra, dojížďka do vzdálenějších měst hraje marginální roli. Nezaměstnanost v obci

se dlouhodobě pohybuje okolo 5–7 %, je tedy relativně nízká. K 31. 12. 2008 dosahovala míra nezaměstnanosti 6,3 %. Ekonomická krize nicméně lokální nezaměstnanost prudce zvýšila až na 11,2 % v prosinci 2009. Z dlouhodobého hlediska však lze ekonomickou situaci obyvatel obce považovat za relativně dobrou, a to i přes spíše nepříznivou periferní polohu. Obec těží z dobré dostupnosti několika mikroregionálních průmyslových středisek. Obec poskytuje svým obyvatelům nejdůležitější základní služby (obchod, restaurace, pošta, hřiště, tělocvična, knihovna) a je vybavena základní školou poskytující vzdělání od první do páté třídy. Malé firmy působící v obci se věnují truhlářství, opravě automobilů, kovovýrobě, zámečnictví, zahradnictví, zemním pracím. V obci působí rovněž několik elektrikářů, vodoinstalatérů a kadeřníků. V roce 2007 obec založila vlastní malou stavební firmu, náplní její činnosti byly především stavební úpravy kulturního domu. Od konce roku 2009 se její fungování utlumuje.

3.1.6. Lokální společnost a lokální kultura

V obci působí několik spolků, které mají vliv na veřejné a společenské dění v obci. Patří k nim Sbor dobrovolných hasičů, Svaz zahrádkářů, Sokol, Sdružení důchodců a skauti. Kromě těchto skupin, které mají formální organizační strukturu, existují ovšem i další skupiny obyvatel, kteří se aktivně podílejí na společenském životě obce, zejména rodiče dětí docházejících do místní školy. Společenské aktivity dále organizuje místní organizace KDU-ČSL, v obci funguje rovněž díky aktivní farnosti kostelní sbor. Díky poměrně širokému společenskému vyžití získala obec v roce 2000 v soutěži Vesnice roku ocenění Modrá stuha za aktivní společenský život. Aktivity jednotlivých spolků přesahují jejich konkrétní zaměření a stávají se katalyzátorem lokálního společenského života všeobecně. K typicky pořádaným akcím patří plesy, sportovní soutěže, recesistické akce, kulturní vystoupení dětí, karneval a podobné aktivity. Zázemí pro velkou část těchto akcí tvoří kulturní dům v majetku obce. Vzhledem k minoritnímu významu zemědělství nelze v obci pozorovat větší vliv rolnických tradic ani výrazné prosazování tradičních dlouhodobě usazených rodů. Stabilní, i když mírná migrační atraktivita obce vedla postupem času zřejmě spíše k utlumování těchto prvků.

Obec oslavila v roce 2004 700 let své doložené existence, což bylo doprovázeno místními oslavami a vydáním historické publikace. Rovněž udělení znaku a praporu obci v roce 1998 proběhlo za doprovodu velkých oslav.

Podle vyjádření dotazovaných aktérů místního života postupně zájem občanů o participaci na lokálním dění spíše klesá, což může souviset s obecnými změnami vzorců trávení volného času i s postupným rozvolňováním sociálních sítí místních obyvatel.

3.1.7. Lokální vládnutí a témata lokální politiky

Politická stabilita

V jedenáctičlenném zastupitelstvu obce jsou nejsilněji zastoupeni členové kandidátky nezávislých (šest zastupitelů), z jejichž řad také byla zvolena současná starostka obce. Zastupitelstvo doplňují tři zastupitelé z kandidátky KDU-ČSL a dva z kandidátky ODS. Již ale bylo řečeno, že všichni zastupitelé jsou bez stranické příslušnosti. Zastupitelstvo zvolené v roce 2006 poměrně přesně kopíruje zastupitelstvo předchozího volebního období, pouze tři zastupitelé jsou noví. Starostka i místostarosta

zůstali stejní jako v předchozím volebním období. Lze tedy pozorovat silnou personální kontinuitu vládnutí od roku 2002. Od roku 1990 se ve Verměřovicích vystřídali tři starostové. Od roku 1990 do roku 1998 nezávislý starosta, v letech 1998–2002 člen KDU-ČSL. Ten ve volbách v roce 2002 již nebyl do zastupitelstva zvolen a nastoupila současná starostka. Zastupitelstvo vystupuje jako velmi homogenní skupina, v níž nelze uplatnit obvyklá kritéria dělící zastupitelské sbory na vládnoucí a opoziční uskupení. Většina hlasování v zastupitelstvu probíhá jednohlasně, případné rozdíly v hlasování nelze přičítat stranickému uskupení, z něž zastupitelé pocházejí. Současná starostka byla zvolena do své pozice díky tomu, že získala ve volbách nejvyšší počet preferenčních hlasů, což je v obci považováno za vhodné kritérium pro obsazení tohoto postu. Kromě toho, že při jednotlivých hlasováních nehraje příslušnost k různým kandidátkám podstatnou roli, zvolení zastupitelé také výslovně odmítají, že by jejich rozhodování bylo ovlivněno stranickými pohnutkami. Vliv stran (či jejich lokálních buněk) je považován za prvek, který do lokální politiky nepatří a ohrožuje kvalitu a nezávislost rozhodování zastupitelstva. Případné spory mezi zastupiteli tedy vyplývají spíše z rozdílnosti jejich individuálních názorů a povah, popř. z jejich zapojení do lokálních sociálních sítí. Obecně však platí, že konfliktních témat je v jednání zastupitelstva málo.

Rozvojová aktivita a problémy obce

Členové samosprávy, s nimiž bylo hovořeno, vnímají situaci v obci z mnoha úhlů pohledu jako poměrně dobrou. Nehovoří o závažných problémech, které by obec trápily a samospráva by byla nucena je řešit. Velkou devizou obce je mírně rostoucí populace, poměrně nízká nezaměstnanost, existence základních služeb včetně školy a školky a uspokojivý stav větší části inženýrských sítí (vodovod, rozvod plynu). Plyn byl v obci rozveden v roce 2003.

V nedaleké budoucnosti předpokládají nutnost velké investice do kanalizace s čistírnou odpadních vod, která i při poskytnutí dotací zatíží obecní rozpočet na dlouhou dobu. Budování kanalizace se nicméně zdá být do budoucna nutné vzhledem k přísné státní legislativě o ochraně životního prostředí.

Za potenciální hrozbu pro obec považují zastupitelé stárnutí populace a obávají se do budoucna populačního poklesu. Tomuto problému čelí vyhrazením a přípravou stavebních parcel v blízkosti intravilánu obce a jejich odprodejem za dotovanou cenu individuálním stavebníkům. K tomuto projektu, který představuje největší rozvojový projekt obce v uplynulých letech, se ještě vrátíme. Další potenciální obtíží, která zatěžuje obecní rozpočet, je stav budov a silnic ve vlastnictví obce, které vyžadují poměrně nákladnou údržbu. Obec operuje v několika posledních letech s ročním rozpočtem zhruba 7 milionů Kč, který je z převážné části tvořen podílem obce na sdílených daních. Obec nemá stanovený střednědobý strategický rozvojový plán, podle kterého by její představitelé postupovali při svých konkrétních rozhodnutích.

Zaznamenanou agendu zastupitelstva jsme klasifikovali do následujících kategorií (tab. 3.1):

Tabulka 3.1. Kategorie agendy zastupitelstva obce s příklady

Rozvojové a investiční projekty	Příprava stavebních parcel Stavba cyklostezky Žádost o dotaci z Programu obnovy venkova
Regulace využití pozemků	Podoba územního plánu Regulace vzhledu nové zástavby Výkup soukromého pozemku
Provoz a menší úpravy veřejných služeb	Provozní doba školy o prázdninách Nájemné v obecních bytech Výše úhrady vodného a stočného
Malé stavební úpravy a vzhled obce	Řešení nepovolených skládek Oprava malých sakrálních památek
Regulace soužití v obci	Řešení stížností proti chování na dětském hřišti Řešení sporů mezi nájemníky obecních bytů
Rozpočtové změny	Formální hlasování o rozpočtových změnách

Zdroj: případová studie.

Přiřazování konkrétních bodů agendy pod jednotlivá kritéria není vždy jednoznačné, neboť kategorie se částečně překrývají. Např. úpravy veřejných služeb mohou být spojeny i se stavebními úpravami a podobně. Klasifikace nicméně dobře poslouží pro získání přehledu o hlavních oblastech obsahu jednání zastupitelstva.

V podstatě lze říci, že všechny body projednávané agendy jsou pro život v obci a jeho kvalitu podstatné. Uvažujeme-li ale o rozvoji obce, hrají nejdůležitější roli ty části agendy, které řadím do kategorie rozvojových a investičních projektů a regulace a využití pozemků. Z hlediska množství projednávaných bodů tvoří tyto části agendy nicméně menšinu. Hlavní projednávané rozvojové projekty zde stručně představíme.

Nejdůležitější rozvojové projekty v poslední době:

1. Příprava stavebních pozemků v lokalitě Na Skalách

Již v průběhu 90. let se v zastupitelstvu obce objevovaly názory, že základní podmínkou pro další rozvoj, resp. zamezení úpadku obce je v podstatě rozvoj demografický. Přitom obec nabízí poměrně atraktivní podmínky k životu, neleží však v natolik migračně atraktivní oblasti, aby se stala automaticky cílem migračních proudů. Hlavním problémem demografického rozvoje se zdála být existence atraktivního a cenově dostupného bydlení. Panovala obava, že obec nedokáže udržet mladé obyvatele, pokud jim nenabídne cenově dostupné stavební pozemky pro stavbu rodinných domků. Naopak o bytové výstavbě se v podstatě neuvažovalo. Obci se podařilo na přelomu tisíciletí vy-

koupit a zasíťovat několik stavebních parcel v blízkosti intravilánu obce, které následně nabídla za dotovanou cenu k odprodeji jednotlivým stavebníkům. Na výkup a přípravu parcel se obci podařilo získat podporu ze státního rozpočtu. Po několika letech obec začala s realizací druhé vlny tohoto projektu vykoupením a přípravou dalších parcel ve stejné lokalitě.

Současné zastupitelstvo tento projekt silně podporuje. Jeho hlavní cíle byly naplněny. V obci vyrostlo dosud 12 nových rodinných domků, z nichž většina je obývána lidmi pocházejícími z Verměřovic. Kromě stabilizace populace tak zároveň nová zástavba znamená přínos i pro místní školu (větší počet žáků) a zvyšuje pravidelné daňové příjmy obce závislé na počtu obyvatel. Výkup a příprava stavebních parcel nicméně zpočátku představovaly v zastupitelstvu obce spíše konfliktní téma. Velká investice do nové zástavby byla považována za nespravedlivou vůči obyvatelům ostatních částí obce. I přes potenciální konflikt nicméně rozvojový projekt získal v zastupitelstvu podporu. Uvnitř obce je zřejmě v současné době považován většinou obyvatel za správné rozhodnutí, stále však obyvatelstvo obce do jisté míry rozděluje. Předpokladem úspěchu projektu bylo získání dobře využitelných parcel. Jednání s jednotlivými majiteli představovalo poměrně obtížný úkol.

2. Cyklostezka

Obec leží na kraji mikroregionu, v němž působí Sdružení obcí Orlicko. Obec sama není členem svazku. Jedním z projektů Orlicka se stalo budování cyklostezky, která měla procházet také katastrem Verměřovic. Realizace by vyžadovala značné finanční náklady od jednotlivých obcí v řádu jednotek milionů Kč, a tedy v každém případě by vedla k zadlužení. Zastupitelstvo obce přesto zpočátku stavbu cyklostezky spíše podporovalo. Konfliktním tématem se stalo konkrétní vedení trasy po katastru obce, neboť řada občanů projevovala obavu z příliš velkého zatížení cyklistickým provozem a výrazného zvýšení ruchu v okolí jejich bydliště. Značný odpor obyvatel vedení obce zaskočil. Zároveň se nedařilo najít jinou uspokojivou trasu vedoucí obcí. Projekt postupně ztrácel v zastupitelstvu podporu a nakonec byl zamítnut i vzhledem k vysokým nákladům. Hlasování bylo jedním z mála bodů, které zastupitelstvo rozdělily na dva tábory.

3. Rekonstrukce kulturního domu

Velký kulturní dům, v němž zároveň sídlí obecní úřad, byl postaven v 60. letech. Jeho stavebně-technický stav v 90. letech již nebyl vyhovující. Zastupitelstvo přistoupilo k podstatným rekonstrukcím, v jejichž rámci mimo jiné vzniklo v objektu několik bytových jednotek a byl změněn způsob vytápění.

Za další významný rozvojový cíl zastupitelstva lze považovat snahu o udržení školy a postupnou rekonstrukci školní budovy. Škola v obci je malotřídní a náklady na jednoho žáka, které obec jakožto zřizovatel musí ze svého rozpočtu odvádět, jsou značné. Nicméně škola je v zastupitelstvu všeobecně považována za velmi podstatnou součást obce, která má významný integrační i rozvojový potenciál (tvorba identity, rozvoj veřejného dění), a vedení obce usiluje o její zachování a zvyšování atraktivity.

Agenda zastupitelstva týkající se regulace využití pozemků se nejvíce týká tvorby a úprav územního plánu obce a urbanistických studií pro území určená k zástavbě. Obci to umožňuje nejen rozhodnout o zastavitelných a nezastavitelných plochách na svém katastru, ale také určit poměrně podrobně vzhled nově postavených objektů. Zatímco tvorba územního plánu představovala spíše nekonfliktní téma, detailní urbanistická studie stanovující mimo jiné povolený vzhled nově postavených objektů již v zastupitelstvu vzbudila kontroverzi, která nicméně byla hlasováním vyřešena.

3. Vnitřní potenciály rozvoje tří menších obcí: Verměřovice, Vražkov, Roztoky

Pro dosažení svých cílů obec využívá různé dotační programy, a to jak na státní, tak na krajské úrovni. V letech 1999 až 2008, tedy v posledních deseti letech, se obci podařilo získat cca 7 milionů Kč investičních dotací, tedy v průměru asi 700 tis. Kč ročně. V porovnání s celkovou výší rozpočtu to ovšem není velká částka, pohybuje se mezi 10 a 20 %. Většina investičních dotací (cca 4 mil.) byla využita na rekonstrukci školy, další velká částka (cca 1,6 mil.) byla určena na rekonstrukci kulturního domu a vestavbu bytových jednotek, částka o něco přesahující 1 mil. pak byla získána na přípravu stavebních parcel.

Ve velké části svých aktivit je samospráva obce výrazně limitována nutností získat finance z dotačních programů státních či krajských. Rozhodování o investičních a dalších rozvojových projektech je tak závislé na existenci příslušných dotačních titulů a na posouzení žádosti o dotaci příslušným úřadem. V tomto směru je výrazně omezena rozvojová autonomie obce.

Způsob vládnutí

Dominantním aktérem politického života v obci je starostka, která svou funkci zastává jako uvolněná. Starostka stanovuje agendu zastupitelstva, řídí jeho schůze a podává velkou většinu návrhů na projednání. Ze strany starostky pocházejí všechny návrhy, které se týkají větších rozvojových aktivit. Návrhy vznesené v průběhu jednání zastupitelstva jednotlivými zastupiteli se vztahují spíše k menším stavebním či provozním úpravám. To však neznamená, že jednotliví zastupitelé nemohou mít výrazný vliv i na rozhodnutí o zásadních rozvojových projektech. Tento vliv je však spíše neformální.

Jednání zastupitelstva mají neformální atmosféru, jednotliví zastupitelé se navzájem dobře znají, jednání zastupitelstva jsou zpravidla zakončena společným posezením. Vztah mezi starostkou a ostatními zastupiteli je nekonfliktní, mezi oběma stranami panuje značná důvěra. Ze strany zastupitelů nedochází ke kritice činnosti starostky a není patrná potřeba kontrolovat její práci. Role v samosprávě lze zhruba popsat tak, že starostka představuje politického leadera, zatímco zastupitelstvo má spíše roli poradního orgánu s velmi detailní znalostí místního prostředí. Dochází jen k malému množství kontroverzních rozhodnutí a je zde patrná snaha o důkladnou deliberaci. Většina přijímaných rozhodnutí je jednohlasná.

Starostka nechává zastupitelstvo hlasovat rovněž o některých věcech, které by mohla rozhodnout sama (typicky o výběru externích dodavatelů některých služeb a stavebních prací, ale také např. o obsahu obecního zpravodaje). Tímto způsobem zřejmě dochází ke zvýšení legitimacy jejích rozhodnutí.

Občanská politická participace

Při posuzování míry občanské politické participace v obci je třeba vzít v úvahu několik aspektů. Pokud bychom hodnotili míru participace podle účasti občanů na zasedání zastupitelstva, zdála by se velmi nízká. S výjimkou jednání o cyklostezce, které navštívili její odpůrci z řad občanů, nebyla sledovaná zasedání zastupitelstva navštívena žádnými občany obce, kteří nejsou členy samosprávy. Dokonce ani při projednávání změn v územním plánu, který může mít vliv na využití pozemků ve vlastnictví jednotlivých občanů, nikdo z obce na zasedání zastupitelstva nedorazil. Na druhou stranu zastupitelé a starostka mají každodenní kontakt s jednotlivými občany a udržují s nimi mnohočetné neformální vztahy. Tyto vztahy umožňují dosáhnout značné míry neformální participace, která se projevuje tím, že zastupitelé na zasedání zastupitelstva prezentují jednotlivé vzkazy či požadavky konkrétních občanů. Také poměrně značný zájem o kandidaturu do zastupitelstva (v po-

sledních volbách 32 kandidátů) vypovídá o ochotě k participaci. Na jednoho kandidáta připadá cca 21 občanů, což je velmi nízký poměr.

Mezi zastupiteli jsou dosti zastoupeni soukromí podnikatelé z obce (celkem 4 z 11 zastupitelů), takže na personální rovině dochází k určitému propojení podnikatelského a veřejného sektoru v obci. Vedení obce udržuje vztahy i s největším zaměstnavatelem, firmou na výrobu krmiv. Firma byla v 90. letech založena aktivním občanem obce, její vedení je tedy se životem v obci spjato. Zakladatel firmy je jistě důležitým rozvojovým aktérem v obci, nicméně do práce zastupitelstva se přímo nezapojuje. Patří k průkopníkům inovativních ekonomických aktivit na území obce, v současné době připravuje fotovoltaickou elektrárnu a uvažuje o využití bioplynu. Firma sponzoruje některé společenské a sportovní aktivity v obci, pomohla obci s opravou silnice v blízkosti svého výrobního areálu. Vztahy mezi vedením obce a firmy jsou pozitivní. Velmi silné personální propojení lze sledovat mezi samosprávou a občanskými organizacemi v obci. Na oficiální rovině nelze pozorovat výraznou snahu o prosazení určitých zájmových skupin při rozhodování v zastupitelstvu. Výjimku opět tvoří jednání o stavbě cyklostezky.

3.1.8. Vnitřní potenciály obce Verměřovice

Rozvojové potenciály obce lze hledat v následujících oblastech. Obec sice leží ve spíše periferní pohraniční oblasti, nicméně těží ze své polohy uprostřed mikroregionálních center nabízejících pracovní uplatnění a zároveň ze solidní úrovně kvalifikace svých občanů, což celkově vede k poměrně nízké míře nezaměstnanosti, která ovšem není dána existencí ekonomických příležitostí přímo v obci, ale spíše dobrou dopravní dostupností v rámci mikroregionu. Dobrá dostupnost spolu s kvalitním životním prostředím a atraktivní krajinou z obce činí potenciálně přitažlivé místo k bydlení. Přímo v obci jsou dostupné základní služby včetně základní a mateřské školy. I to může přispívat k atraktivitě obce jako místa k bydlení. V obci působí několik spolků a občanských skupin, jejichž činnost je poměrně pestrá, i když celková aktivita má spíše sestupný trend. Tyto skupiny přispívají k vnitřní integraci obce i k nabídce volnočasových aktivit, i ony tedy působí jako potenciál zvyšující kvalitu života v obci. Mezi obyvateli obce je v současné době dostatek lidí se zájmem o práci v samosprávě.

Samosprávu obce lze považovat za důležitého aktéra rozvoje. Patří k iniciátorům rozvojových a investičních projektů (stavební parcely, plynofikace apod.), hospodaří každoročně s několikamilionovým rozpočtem a získává pro obec dodatečné finanční zdroje z dotací. Vybudování rozvojové stavební lokality v blízkosti obce lze považovat za úspěšný projekt, v němž samospráva hrála důležitou roli katalyzátoru existujících potenciálů (dostatek mladých lidí, solidní podmínky k bydlení, životní prostředí, nízká nezaměstnanost) a využila je k dalšímu demografickému rozvoji obce. Obec v současné době plní především obytnou a částečně rekreační funkci. Její další rozvojové možnosti proto pravděpodobně leží zejména ve zvyšování kvality bydlení, včetně péče o vzhled obce, volnočasové aktivity v obci a životní prostředí, a v péči o zachování dobré dopravní dostupnosti (včetně veřejné dopravy). Schopnost deliberace a dosahování konsenzu v zastupitelstvu s absencí výraznějších konfliktů může být silnou stránkou samosprávy při realizaci těchto rozvojových cílů. Důležitá bude ovšem rovněž schopnost získat dostatečnou legitimitu pro svá rozhodnutí, dosáhnout konsenzu i mezi obyvateli. Nejsilnější ekonomický subjekt v obci je tahounem rozvoje inovativních ekonomických projektů, které ovšem život ostatních obyvatel v obci příliš neovlivňují. Jeho potenciál pro obec tedy spočívá spíše ve finanční podpoře společenského dění.

3.2. Vražkov

3.2.1. Poloha a dostupnost obce

Obec Vražkov leží v zemědělském kraji, v mírně svažitém terénu v nadmořské výši cca 200 m n. m. mezi jihozápadním úpatím hory Říp (455 m n. m.) a severozápadním úpatím návrší Vínek (240 m n. m.), cca 6 km jižně od města Roudnice nad Labem. Její katastrální výměra je 762 ha. Obcí protéká Vražkovský potok, který ji rozděluje na dvě nestejně velké části. Silnicí je Vražkov spojen s okolními obcemi Straškovem, Vodochody, Mneteší, Klenci a Krabčicemi. S nejbližším městským centrem Roudnicí nad Labem spojuje Vražkov jednak železniční trať Zlonice-Roudnice nad Labem – ranní a odpolední spoje jedou v intervalu cca 1 hod., cesta trvá 22 minut (zastávka s dnes už nefunkční nádražní budovou je na kraji obce), jednak silnice přes obec Kleneč – autem za cca 10 min. Ve vzdálenosti cca 1 km od obce prochází dálnice D8 spojující Prahu s Ústím nad Labem a Drážďany. Nejbližší dva sjezdy z dálnice jsou od Vražkova vzdáleny každý cca 5 km po vedlejších silnicích. Autem lze na okraj Prahy z Vražkova dorazit, veřejnou autobusovou dopravou ze zastávky autobusů ve Straškově-Vodochodech (od Vražkova vzdálené cca 1,5 km) na autobusové nádraží Praha-Holešovice za cca 40 minut.

Obrázek 3.2. Pohled na Vražkov a okolí

Zdroj: autor.

3.2.2. Urbanistický charakter, infrastruktura a životní prostředí obce

Osou Vražkova je málo frekventovaná silniční komunikace, která prochází návší a ve středu obce se rozvětňuje směrem do Roudnice nad Labem a do Mělníka. Vražkovští rozlišují uvnitř obce několik místních částí s půvabnými názvy Dělouny, Čtrnáctka, Kozina. Zástavba je v centru poměrně kompaktní, směrem k okraji obce se rozvolňuje. Tvoří ji převážně nízkopodlažní rodinné domky jednak venkovského typu se skromným hospodářským zázemím, jednak domky městského charakteru se zahradami. V r. 2001 bylo v obci 371 domů (Sčítání lidu, domů a bytů 2001). Novostavby rodinných domů v různém stupni dohotovení se nacházejí na okraji obce podél silnice do Straškova. Kromě toho je zde i několik větších zemědělských objektů – původně statků – v různém stupni zachovalosti, z nichž několik slouží původnímu účelu, a dalších hospodářských objektů. V centru obce je nevelký park se vzrostlými stromy a tanečním parketem, stranou parku kulturní dům s rozlehlým společenským sálem a bufetem v 1. poschodí. V budově je také prodejna potravin a drogistického zboží a obecní výstavní místnost v přízemí. Součástí komplexu je hospoda s venkovním sezením. Na opačné straně parku se nachází budova obecního úřadu. Vražkov nemá vlastní kostel (nejbližší je ve 2 km vzdáleném Straškově-Vodochodech, obyvatelé Vražkova však prý chodili až do vzdálenější Račiněvsí), stojí zde pouze barokní kaple v centru obce a jednoduchá zvonice naproti obecnímu úřadu. Obecná škola, vybudovaná ve Vražkově koncem 30. let minulého století, byla zrušena v r. 1975 a děti začaly dojíždět do nedalekého Straškova-Vodochod. Funguje tu však mateřská škola. Obec je plynofikována, je připojena na vodovodní řád, splašková kanalizace je napojena na čističku odpadních vod v blízkém Straškově-Vodochodech, bezdrátově je obec připojena k internetu.

Okolí obce tvoří ze tří stran obdělávaná, mírně zvlněná zemědělská krajina bez významnější přítomnosti průmyslu. Ten se nachází až severně, severovýchodně a východně od obce podél Labe (Roudnice nad Labem, Štětí, Mělník) ve vzdálenosti 5 až 15 km. V blízkém zázemí obce je stělnice s restauračním a bytovacím objektem, který je využíván pro různé společenské akce. Rušivým prvkem z hlediska životního prostředí je blízká dálnice s jejím intenzivním provozem. Přírodně hodnotným a kulturně významným krajinným prvkem je hora Říp, vypínající se na severovýchod od obce (s úbočím ve vyšší partii zalesněným). Opakujícím se ekologickým problémem znehodnocujícím blízké zázemí obce jsou černé skládky na jejím katastru.

Současný územní plán obce z r. 1999, společný pro Vražkov a dvě vedlejší obce, byl v r. 2001 změněn, aby umožnil další obytnou výstavbu. V současné době se pro Vražkov podle zákona zpracovává nový samostatný územní plán, který bude tento zájem respektovat.

3.2.3. Správní postavení obce a její samospráva

Vražkov jako obec základního typu spadá do správního obvodu města Roudnice nad Labem – obce s rozšířenou působností. Spolu s ní se nachází v okrese Litoměřice a v Ústeckém kraji, při hranici s krajem Středočeským. Jak připomíná vražkovský starosta, přes své správní zařazení do severních Čech obec není typickou severočeskou lokalitou – její obyvatelstvo bylo, a to i v dávnější historii, vždy čistě české.

Současné devítičlenné zastupitelstvo obce, jehož funkční období skončí na podzim letošního roku (2010), bylo zvoleno v obecních volbách v říjnu 2006. Tvoří je sedm mužů a dvě ženy, dva zastupitelé mají akademické tituly (PhDr. a Ing. arch.). Starostovi je 79 let, místostarostovi 51 let, průměrný

věk členů zastupitelstva je 50 let. Všichni zastupitelé kandidovali v obecních volbách v r. 2006 za politickou stranu SNK Evropští demokraté. Zastupitelstvo zřídilo výbory kontrolní, finanční, zemědělský, stavební, kulturní a sociální a výbor pro veřejný pořádek a životní prostředí. Schází se pravidelně jednou měsíčně, obvykle v pátek odpoledne.

Současný starosta se do obce přistěhoval z Prahy v r. 1993, do zastupitelstva a funkce starosty byl zvolen v r. 1998 a opakovaně pak v letech 2002 a 2006. Je důchodcem, před r. 1990 pracoval jako sociolog průmyslu, po r. 1989 jistou dobu ve vysoké funkci na ministerstvu práce a sociálních věcí v Praze. Do funkce starosty je uvolněn. V letošních obecních volbách se o tuto funkci již znovu ucházet nehodlá, do zastupitelstva však v zájmu kontinuity kandidovat bude. Vražkov je členem svazku obcí „Podřipsko“ se sídlem ve městě Roudnici, tvořeným 23 obcemi regionu (údaj k dubnu 2007).

Rozpočet obce se v posledních letech pohybuje v rozmezí 3–5 mil. Kč. Pro r. 2010 byl schválen vyrovnaný rozpočet počítající s příjmy ve výši 3,3 mil. Kč, resp. ve výši 3,6 mil. Kč po doplnění o zůstatek z r. 2009. Největšími příjmovými položkami rozpočtu jsou (v uvedeném pořadí): 1. podíl na daních vybíraných státem (zejména na dani z přidané hodnoty, dani z příjmu právnických osob, dani z příjmu fyzických osob ze závislé činnosti), 2. neinvestiční transfery ze státního rozpočtu a od kraje, 3. daň z nemovitosti, jejíž celý výnos plyne do rozpočtu obce. Menší položky neuvádíme.

Největšími položkami rozpočtových výdajů jsou (opět v uvedeném pořadí) výdaje na 1. činnost místní správy, 2. zastupitelstvo obce, 3. záležitosti kultury a sdělovacích prostředků, 4. předškolní zařízení, 5. sběr a odvoz komunálních odpadků, 6. územní plánování, 7. základní školy a 8. vzhled obce a veřejnou zeleň. Menší položky opět neuvádíme.

Obec byla v minulosti úspěšná při získávání mimorozpočtových dotací na technickou infrastrukturu (plyn, vodovod, kanalizaci) ze Státního fondu životního prostředí, z Programu obnovy venkova získala dotace na opravu mateřské školy, silnic a další. O dotace Ministerstva pro místní rozvoj se Vražkov kvůli své podlimitní velikosti ucházet nemůže. Na rekonstrukci kulturního domu si obec vzala půjčku. Starosta soudí, že stávající dotační systém je pro malé obce kvůli své složitosti obtížně použitelný – vyžaduje nákladnou, pro tyto obce finančně nedostupnou spolupráci profesionálních poradenských organizací, které na něm parazitují.

Obec má zřízenou datovou schránku, má vlastní webovou stránku a e-mailovou adresu, na radnici je v provozu stanice Czech Point, na okraji parku v centru obce je obecní deska.

3.2.4. Obyvatelstvo

K 31. 12. 2009 měl Vražkov 417 obyvatel, z toho 51 % žen a 49 % mužů. 14 % bylo 0–15letých, 74 % 16–59letých a 12 % 60–víceletých. Průměrný věk obyvatel obce byl přibližně 40 let. Po dlouhodobém poklesu populační velikosti obce trvajícím od 40. let 20. století až do počátku století 21. (během těchto 60 let klesl počet obyvatel Vražkova téměř na polovinu) se počet obyvatel obce stabilizoval a začal mírně vzrůstat. Mezi rokem 2001, kdy dosáhl minima, a rokem 2008 se zvýšil o 10 %. V r. 2009 stagnoval – úbytek obyvatel stěhováním byl kompenzován přirozeným přírůstkem. Ekonomicky aktivních bylo v r. 2008 něco přes 50 % obyvatel, z nichž přibližně polovina pracovala ve službách, něco více než třetina v průmyslu a stavebnictví a desetina v zemědělství.

Tabulka 3.2. Vývoj počtu obyvatel ve Vražkově v letech 1921–2010

Rok	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2009
Počet obyvatel	643	702	542	535	478	393	370	371	417

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. díl. 2007, s. 392–393.

Úbytek obyvatel v druhé polovině 20. století zřejmě souvisel s kolektivizací a zestátněním zemědělství, zánikem drobného podnikání a s tím spojeným omezením počtu pracovních příležitostí v obci – viz níže. Roli také hrála poválečná urbanizace, kdy lidé z vesnic odcházeli – často nuceni okolnostmi – za prací i lepšími životními podmínkami do okolních měst. K obratu populačního vývoje v posledních deseti letech pravděpodobně také přispěl rozvoj suburbanizace v ČR posilující přitažlivost obcí s klidným a kvalitním životním prostředím, dobrou infrastrukturou a v dostupné vzdálenosti od městských center – tedy přednostmi, které Vražkov, nacházející se v zázemí města Roudnice nad Labem a v dojížděkové vzdálenosti od Prahy, může nabídnout. Stabilizační roli může také hrát obnova soukromého podnikání v obci – viz níže. V současné době čeká již několik potenciálních přistěhovalců na povolení ke stavbě nových rodinných domků v katastru obce.

3.2.5. Místní ekonomika, zaměstnanost a služby

Dramatické celospolečenské změny probíhající v posledních 60 letech měnily i ekonomiku Vražkova. Z původně dominantního soukromého zemědělského podnikání – v r. 1948 bylo v obci 13 velkých a středně velkých statků a 120 drobných zemědělců – rozrušeného v 50. letech 20. století kolektivizací – zůstaly po r. 1989 tři soukromé zemědělské farmy, nově ustavené na pozemcích privatizovaných původními majiteli. Kromě nich zde hospodaří také externí zemědělský podnik. V obci dále působí řada drobných firem a jednotlivých podnikatelů, nesídlí zde však žádný větší podnik, který by místním občanům poskytoval rozsáhlejší pracovní příležitosti. Ve většině z nich pracuje jen jejich majitel, a pokud některé mají výjimečně zaměstnance, nepřesahuje jejich počet deset osob. Současná nabídka služeb a drobné výroby zahrnuje autolakovnu, dvě autoopravny, kovoobráběcí dílnu, tři pokrývačské firmy, stavební klempířství, výrobu dřevěného stavebního materiálu, zednictví, zámečnictví a umělecké kovářství, firmu pěstující lesní stromky a okrasné dřeviny, architektonický ateliér s výrobou nábytku a výstavnických potřeb, sportovní střelnici s prodejem zbraní, střeliva a restaurací, prodejnu potravin a drogistického zboží, holičství a kadeřnictví a hostinec. Rozsáhlejší sortiment služeb je snadno dostupný v nedaleké Roudnici. Pro srovnání: před válkou byly v obci tři hospody, tři obchody se smíšeným zbožím, dvě prodejny tabáku, holičství, krejčovství, obuvnictví, kovář, kolář, truhlář.

Téměř tři čtvrtiny ekonomicky činných obyvatel Vražkova vyjíždějí za prací mimo obec, nejčastěji do měst Roudnice nad Labem, Mělníka, Kralup nad Vltavou a Litoměřic. Pracovní vyjíždka do Prahy významnou roli nehraje. Problémem je nezaměstnanost, která k 31. 12. 2009 činila 13,5 %, což bylo o 5 % více než ve stejném období předchozího roku.

3.2.6. Lokální společnost, lokální kultura a občanská participace

V poměru ke skromné populační velikosti obce je ve Vražkově překvapivě bohatá a dosud fungující tradice spolkové aktivity. V r. 2009 zde působily:

- Sbor dobrovolných hasičů, nyní s 63 registrovanými členy a družstvem žáků, založený už v r. 1905;
- Sokol Vražkov se 153 registrovanými členy, který má předchůdce v předválečném Sportovním klubu Vražkov. Sokol provozuje hlavně kopanou (2 družstva dospělých a družstvo žáků), pořádá také soutěže v nohejbalu, tenisu aj. a spravuje fotbalový stadion, víceúčelový kurt pro tenis a míčové sporty;
- Turistický oddíl mládeže (TOM) Javory se 17 členy;
- Klub žen, pořádající zejména akce pro děti, organizující zájezdy do divadel a udržující vánoční a velikonoční tradice;
- Kynologický klub s 10 členy;
- Myslivecké sdružení Vražkov s 16 členy.

Dlouhou tradici, minimálně od r. 1912, dnes už nepokračující, měli ve Vražkově divadelní ochotníci původně organizovaní do Kroužku divadelních ochotníků Vražkov a později působící jako dramatický odbor dobrovolných hasičů.

Kromě členství v těchto organizacích existují v obci samozřejmě také neformální integrační vazby. Komunikační sítě, sítě vlivu a vzájemné pomoci se vytvářejí zejména na základě příbuzenských vazeb a vazeb generačních vznikajících v mládí hlavně společnou návštěvou základní školy. Přistěhovalci do obce mají, přinejmenším v první generaci, jen malou šanci se do těchto struktur integrovat. Starosta se však nedomnívá, že by tyto vazby narušovaly fungování obce nebo vytvářely trvalejší či hlubší konflikty mezi obyvateli. Žádný dlouhodobý spor nebo spory mezi skupinami občanů či částmi obce Vražkov nerozdělují.

Pokud jde o kulturní infrastrukturu a aktivity, zasluhují si zmínku informační bulletin Vražkovský kurýr, kronika obce, obecní knihovna, kulturní dům, klubovna pro mládež, mateřská škola a různé periodické i příležitostné kulturní a společenské akce. Vražkovský kurýr je vydáván svépomocně zastupitelstvem a nákladem obce. Vychází několikrát ročně v rozsahu 15 až 20 stran formátu A5 a je zdarma distribuován do domácností. Publikuje sdělení obecního úřadu, informace o činnosti a připravovaných akcích zastupitelstva, o obecních financích a komunálních problémech, o svazku obcí „Podřipsko“, aktivitě spolků, výsledcích sportovních soutěží a také pravidelné příspěvky o dějinách Vražkova, jejichž autorem bývá zejména současný starosta. Objevuje se zde také inzerce podnikatelů působících v obci a v okolí. Periodicky, např. na počátku roku, bulletin zveřejňuje starostovy bilanční příspěvky o situaci a vývoji obce. Dlouhou tradici má kronika obce zaznamenávající dění ve Vražkově, často filtrem osobních postojů kronikářů a oficiálních pohledů na veřejný život.

Zejména z iniciativy starosty věnuje obec mimořádnou pozornost rekonstrukci své historie a připomínkám i oslavě jejich významných dat. Jak už bylo zmíněno, téměř v každém čísle Vražkovského kurýru se objevují texty, které se zabývají starými i novodobými dějinami obce a okolí a uvádějí příběhy, souvislosti, vyprávění, historické kuriozity a dokumenty, které se k nim vztahují. Vycházel zde i seriál o historii jednotlivých vražkovských statků od poloviny 19. století a různé drob-

né retroportréty obce. Počátkem června r. 2010 proběhla oslava „výročí obce,“ tj. 910 let, které uplynuly od první písemné zmínky o Vražkově, prokázané k r. 1100. Oslava se konala pod záštitou místopředsedy senátu Petra Pitharta, hejtmanky Ústeckého kraje Jany Vaňhové a senátora Alexandra Vondry. Navázala na zdařilou oslavu 900letého jubilea v r. 2000. Při této příležitosti byla vydána publikace o historii obce Vražkov a okolního podřipského regionu, jejíhož zpracování se ujala skupina historiků vedená E. Voráčkem z Historického ústavu AV ČR. O tom, jaký má tato iniciativa ohlas mezi obyvateli obce a jak přispívá k vytváření pocitu sounáležitosti s obcí, svědčil zájem, kterému se publikace těšila mezi místními při její prezentaci.

K periodickým veřejným kulturně-zábavním akcím v obci patří kromě oslav výročí založení obce, sportovní soutěže, pálení čarodějnic, mikulášská nadílka, instalace vánočního stromku v centru obce, oslavy Velikonoc, taneční zábavy v kulturním domě, dětský den, karneval pro děti, vítání nových občánků, lampionový průvod dětí. Kulturní výbor zastupitelstva pořádá pro občany zájezdy do divadel. V minulosti to byly také akce a obřady navazující na cyklus zemědělského a církevního roku – dožínky, masopust, selská jízda ad.

3.2.7. Lokální vládnutí, témata lokální politiky a politická orientace obyvatel

O politické participaci a politické orientaci obyvatel Vražkova svědčí v prvé řadě výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a do obecního zastupitelstva.

Posledních voleb do Poslanecké sněmovny konaných 28.–29. 5. 2010 se účastnilo 61,5 % (tj. 211 osob) z celkového počtu 343 oprávněných voličů, kteří své hlasy odevzdali politickým stranám v následujícím pořadí – tabulka 3.3.

Tabulka 3.3. Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny ČR ve Vražkově v r. 2010 (%)

Česká strana sociálně demokratická	25,1
Komunistická strana Čech a Moravy	22,7
TOP 09	16,6
ODS	12,8
Věci veřejné	12,3
Suverenita (blok J. Bobošíkové)	4,3
Strana práv občanů (Zemanovci)	2,4
KDU-ČSL	1,4
ostatní strany	2,4

Zdroj: ČSÚ. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR konané ve dnech 28.–29. 5. 2010.

Zatímco volební účast ve Vražkově (61,5 %) se příliš nelišila od celostátního průměru (62,6 %), politická orientace vražkovských voličů byla výrazně vychýlena doleva a naznačovala také dosti výraznou levo-pravou polarizaci (ČSSD spolu s KSČM zde získaly 47,8 % hlasů, ODS spolu s TOP 09 a VV 41,7 % hlasů; celostátně byl tento poměr 33,4 % : 47,8 %). Doleva volili vražkovští už v meziválečném období – od r. 1919 až do r. 1939 byla zde ve volbách stabilně nejsilnější politickou stranou sociální demokracie, existovala zde i organizace komunistické strany.

3. Vnitřní potenciály rozvoje tří menších obcí: Verměřovice, Vražkov, Roztoky

Pozoruhodné byly ve Vražkově výsledky obecních voleb v letech 2002 a 2006, kdy všichni voliči, kteří k volbám přišli (volební účast byla dost skromná – 51,5 % a 46 %), odevzdali své hlasy vždy jen jediné volební straně: v r. 2002 Sdružení nezávislých a v r. 2006 SNK-Evropským demokratům. Pouze tyto strany zde totiž předložily své kandidátky. Z kandidátů těchto stran pak také bylo, vždy pro příslušné volební období, vytvořeno zastupitelstvo. Složení zastupitelstva zvoleného v r. 2006 bylo stabilní, na místo zastupitele, který zemřel, náhradník dovolen nebyl.

Starosta charakterizuje vztahy uvnitř zastupitelstva jako konsenzuální – i v případě rozdílných názorů na některé otázky se zastupitelé zpravidla nakonec dokáží dohodnout. Žádné trvalé rozpory ani v zastupitelstvu, ani mezi zastupiteli a starostou, ať už osobní nebo věcné, podle jeho mínění neexistují. Vzájemný vztah charakterizuje jako partnerský s tím, že ovšem velká část pracovní zátěže a odpovědnosti za vedení obce spočívá na něm. Pro výkon funkce je uvolněný. Úspěšný starosta musí být podle jeho názoru silnou osobností. Pokud jde o něj samotného, soudí, že výkon funkce mu usnadňuje také jeho VŠ vzdělání, administrativní zkušenosti a kontakty vedoucí mimo obec – členství v orgánech působících v rámci kraje a také členství ve svazku obcí „Podřipsko“. Pozitivní význam má i skutečnost, že z Vražkova nepochází a že větší část života prožil mimo tuto obec. Může být proto v lokálních sporech neutrální, ve svém jednání není totiž vázaný členstvím v sociálních sítích starousedlíků. Aktivita zastupitelů je podle jeho zkušenosti nerovnoměrná, za aktivní považuje jen menší část zastupitelstva. Svou funkci vykonává souvisle již po tři volební období a znovu se už o ni ucházet nehodlá.

Občané se podle jeho zkušenosti o činnost zastupitelstva zajímají, někdy se i účastní jeho zasedání – zejména když se projednávají záležitosti, na kterých mají osobní zájem. Na starostu se obracejí prakticky kdykoliv, bez ohledu na čas a místo. Zápisy z jednání zastupitelstva se zveřejňují na úřední desce, místy neformální komunikace a diskuse o zasedáních zastupitelstva a šíření dalších informací týkajících se obce jsou místní restaurace a obchod s potravinami.

Rozvojová aktivita

V posledních letech byla v obci realizována řada akcí přispívajících k jejímu zvelebení: v r. 2002 byly kolaudovány plynovod, vodovod a kanalizace, v letech 2003–2004 opraveny protipožární nádrž a historická kaple, v r. 2005 postavena klubovna pro mládež, v r. 2007 opraveny obecní komunikace a zveleveno sportoviště, v r. 2008 obnovena budova mateřské školy a obnovena budova obecního úřadu, v r. 2009 rekonstruován kulturní dům. Pro některé z těchto akcí obec získala dotace od Krajského úřadu Ústeckého kraje a ze Státního fondu životního prostředí, ostatní hradila ze svého rozpočtu.

Kromě již zmíněného územního plánu a jeho připravované nové redakce má Vražkov zpracovaný také Projekt rozvoje obce pro léta 2007–2013, který vypracovala společně s projekty pro ostatní členské obce svazku obcí „Podřipsko“ profesionální agentura. Podle sdělení starosty jsou jeho úkoly etapizované a jejich plnění se kontroluje.

Potenciálním, dosud však nedostatečně využitým rozvojovým prvkem v těsném zázemí Vražkova je hora Říp s románskou rotundou sv. Jiří a bufetem na vrcholu od obce vzdáleným vzdušnou čarou cca 2 km (převýšení činí přibližně 250 m). Obcí prochází jedna ze značených turistických cest, kterými lze na vrchol vystoupit. Symbolický význam Řípu spojený s bájí o praotci Čechovi, s tábory lidu a s každoročními podřipskými poutěmi, a jeho dominantní poloha v krajině vedly k prohlášení Řípu národní kulturní památkou a učinily z něj přitažlivý turistický cíl. Pro obec představuje tato

skutečnost sice uvědomovanou, ale dosud nedostatečně využitou a občany málo oceňovanou rozvojovou příležitostí. Zařazení katastru Vražkova do 1. a 2. ochranného pásma Národní kulturní památky Říp a s tím spojená regulace stavebního rozvoje obce jsou zatím obyvateli Vražkova chápány více jako nevíтанá omezující zátěž než jako rozvojový faktor. Nabídka vlastivědných a turistických informací pro návštěvníky Řípu (panelů, vývěsek, orientačních směrůvek apod.) je v obci chudá, scházejí stánky s občerstvením, parkoviště, penzióny, prodej publikací a suvenýrů apod., které by na blízkost Řípu a jeho návštěvníky reagovaly. Jistou nápravu by snad měla přinést turistická a propagační akce „Po stopách praotce Čecha“, kterou z podnětu svazku obcí „Podřipsko“ (Vražkov je jeho členem) připravuje Ústecký kraj. Akce má oživit zájem o zdejší region a přispět k jeho ekologické, ekonomické a sociální revitalizaci.

Informace získané od starosty naznačují, že Vražkov má ambici těžit ze současného suburbanizačního a potenciálního dezurbanizačního boomu a uplatnit se jako zajímavá rezidenční lokalita v širším zázemí města Prahy, vybavená kvalitní infrastrukturou, dobře dostupná po dálnici a nabízející stavební pozemky za cenu výhodnější než obce v bližším zázemí hlavního města. Předpoklady pro tento rozvojový směr byly vytvořeny již úpravou stávajícího územního plánu uvolněním dalších pozemků jako stavebních parcel a budou respektovány i v připravovaném územním plánu novém. V posilování role Vražkova jako přitažlivého venkovského sídla v zázemí nepříliš vzdálených měst Roudnice nad Labem, Prahy a případně dalších, a s tím spojeným populačním růstem vidí starosta důležitý směr rozvoje obce.

3.2.8. Vnitřní potenciály obce Vražkov

Na základě získaných poznatků lze Vražkov charakterizovat jako malou, původně převážně zemědělskou obec, které se nyní daří úspěšně překonávat krizi, do níž se od poloviny minulého století postupně dostávala v důsledku kolektivizace zemědělství a ztráty obyvatelstva ve prospěch okolních měst a pracovních příležitostí v průmyslu. Rozvojovým faktorem obce se postupně stává její relativně kvalitní životní a sociální prostředí, dobrá infrastruktura, výhodná poloha v blízkosti regionálního střediska města Roudnice nad Labem a také v blízkosti dálnice umožňující rychlé dopravní spojení s Prahou. Pozitivní roli může v budoucnosti hrát i poloha obce na úpatí národní památky – hory Říp. Je možné, že v příštích letech se bude posilovat profil Vražkova jako suburbánní obce v zázemí města Roudnice nad Labem a možná i města Prahy, a tato okolnost povede k populačnímu růstu obce. Lokální společenství je ve Vražkově dobře integrované, není rozdělováno trvalými spory a má poměrně bohatý společenský život. Významná úloha při aktivizaci obce v posledních letech patřila jejímu dlouholetému a již dosluhujícímu starostovi přistěhovalému počátkem 90. let z Prahy a vynívajícímú rozhledem, iniciativou a vzděláním z místního prostředí. V malých obcích, k jakým Vražkov patří, s jejich omezenými lidskými a dalšími zdroji, může být existence či neexistence výrazných a iniciativních osobností s „nadobecním“ rozhledem podstatným faktorem ovlivňujícím jejich rozvojové šance. Platí to ovšem jen za předpokladu, že komunita poskytne takovým osobnostem potřebný prostor.

3.3. Roztoky

3.3.1. Poloha a dostupnost obce

Obec Roztoky se nachází v okrese Rakovník přibližně 20 km jihovýchodně od Rakovníka, 20 km severozápadně od Berouna a 20 km jihozápadně od Kladna. Leží ve svažitém terénu v meandru řeky Berounky obklopená křivoklátskými lesy. Poloha uprostřed lesů dodává obci na jedné straně malebnost, na straně druhé obtížnou dopravní dostupnost a relativní perifernost. Oblast Křivoklátské vrchoviny, v jejímž středu se obec nachází, je kopcovitá, z velké části zalesněná, s nízkou hustotou obyvatel a malými obcemi. Obec Roztoky ze své severní strany přes řeku přímo sousedí se zástavbou dolní části obce Křivoklát, s níž je propojena silničním a železničním mostem. V obci je zastávka motorového vlaku železničního spoje Beroun-Rakovník. Vlaky zde zastavují přibližně každou hodinu až dvě hodiny od brzkých ranních do večerních hodin a cesta z Berouna i z Rakovníka sem trvá přibližně 30 minut, z Prahy pak s přestupem v Berouně 90 minut. Vedle vlakové je v obci také autobusová zastávka. Autobusové spojení je však vhodnější pro cestu do okolních menších obcí, nikoli pro spojení s většími obcemi v okolí nebo s Prahou. Cesta autobusem do Berouna trvá 50 minut, do Rakovníka z Roztok žádný přímý autobus nejede. Obec má přímé silniční spojení do Berouna či Rakovníka, ale kvůli kopcovitému terénu je možné urazit dvacetikilometrovou vzdálenost do těchto obcí nejdříve za 30 minut. Obcí prochází červená turistická značka i cyklostezka.

3.3.2. Urbanistický charakter, infrastruktura a životní prostředí obce

Obec Roztoky se skládá z relativně homogenní obce a z osady Karlov. Osada Karlov není samostatnou částí obce, nicméně je od zbytku obce dost vzdálená. Nachází se 3 km jižně od Roztok na náhorní plošině a je obklopena lesy. Karlovem prochází hlavní silnice z Roztok na Beroun. Samotná obec Roztoky představuje souvislou zástavbu smíšeného typu. V obci jsou zastoupeny průmyslové stavby, skromné domky, rodinné vily i panelové domy, ale i chatová osada. Pro pochopení dnešní podoby obce je nutné udělat stručnou odbočku do její historie. Podobu obce formovalo těsné sousedství se šlechtickým a správním sídlem Křivoklát a rozvoj průmyslu v období průmyslové revoluce. Majitelé křivoklátského panství (Fürstenberkové) v Roztokách v roce 1824 založili železnou huť, s jejímž provozem také souvisela rozsáhlá těžba dřeva a nedaleká pila. Na počátku 20. století byla huť proměněna na textilní továrnu a po druhé světové válce byl na jejím místě otevřen závod na obráběcí stroje. Od konce 60. let 20. století ho vystřídala výroba pneumatického nářadí značky Permon. V 70. letech byla tato výroba rozšířena a byla vystavěna nová budova továrny. Firma Permon v obci působí do současnosti. Tento dlouhodobě spíše průmyslový charakter zanechal stopy na současné zástavbě.

Obec lze dle polohy rozdělit přibližně na tři části. Spodní část obce se nachází v meandru řeky Berounky. Leží zde železniční zastávka a starý průmyslový komplex firmy Permon opuštěný v 70. letech, který si zachoval podobu klasické průmyslové stavby 19. století (obr. 3.3). Dále proti proudu Berounky je vodácký kemp, loděnice a několik menších domků a chat. Celá tato oblast je v zátopové zóně a byla v roce 2002 postižena povodní. Střední část obce se nachází v relativně prudkém svahu nad řekou a zahrnuje drobné rodinné domy bez zahrad (popřípadě jen s malými zahrádkami), hotel Roztoky a několik vodáckých občerstvení. Nachází se zde také obecní úřad. U obecního úřadu se rozkládá malé náměstí, které ovšem nelze považovat za centrum obce. Nad nádražím se nachází objekt bývalé pily (dnes dočasné sídlo požární a zdravotnické záchranné služby). Prudký svah nad řekou

Obrázek 3.3. Pohled na Roztoky od východu

Zdroj: www.obec-roztoky.cz.

vyústuje na plošinu, kde leží hlavní rezidenční část obce. Ani zde nenajdeme centrální náměstí nebo tradiční dominantu typu kostel či kaple. Vedle venkovské zástavby je zde několik desítek malometrážních domků se zahradami, vystavěných v budovatelských programech v 50. letech 20. století. Dále je zde nevelké sídliště čítající 15 pětipatrových panelových domů. Ty byly postaveny v 70. letech jako podnikové byty rozšířeného strojího podniku Permon. Dále jižním směrem rozvolněně pokračuje zástavba rodinných domů. Dříve oddělené části zástavby dnes spojuje plocha nové výstavby asi dvaceti rodinných domů, které zde vyrostly po roce 2000. V nejj jižnější části obce vedle starší rezidenční zástavby stojí „nová“ budova výrobního podniku Permon ze 70. let.

Obec Roztoky nemá hlavní náměstí ani kostel (ten je ve vedlejší obci Křivoklát). Z urbanistického hlediska je obec poněkud roztržštěná, což je dáno etapizací výstavby a také prudce se zvedajícím terénem, který se zároveň stáčí podle meandru řeky.

Obec má vlastní vodovod, kanalizaci a plyn. Panelové sídliště má ústřední vytápění. Obec je dobře vybavena službami. Je zde mateřská školka a první stupeň základní školy (1. až 5. třída). Působí zde také ordinace praktického lékaře. V obci se dále nachází samoobsluha, obchod s tabákem a novinami, stavebniny, cykloservis a několik restaurací a hostinců. Pošta je v sousední obci Křivoklát. Od roku 2008 je v Roztokách stanoviště výjezdni jednotky záchranné služby a hasičů. V blízkosti osady Karlov se v zámečku Leontýna nachází léčebna osob tělesně postižených, kterou zřídilo hlavní město Praha. Kapacita léčebny je asi 70 míst a pracuje v ní přibližně 55 zaměstnanců.

Obec se nachází v atraktivní lokalitě CHKO Křivoklátsko, je obklopena loukami a lesy a lemována řekou Berouňkou. Ta spolu s nedalekým hradem Křivoklát v současnosti představuje hlavní turisticky přitažlivý prvek. V obci je hotel, který nabízí vedle ubytování a restaurace i salonky pro konání společenských akcí a pracovních jednání, bowling, posilovnu a tenisový kurt. Ve stejném komplexu je i klasický výčep „čtvrté cenové skupiny“. V obci fungují i další restaurační zařízení a vodácký kemp.

3.3.3. Správní postavení obce a její samospráva

Obec Roztoky znovu obnovila svoji samostatnost 24. listopadu 1990 oddělením od střediskové obce Křivoklát, jejíž součástí byla mezi lety 1980 a 1990. Nyní Roztoky spadají pod pověřený obecní úřad Křivoklát a obec s rozšířenou působností Rakovník. Roztoky jsou členem Svazku obcí mikroregionu Křivoklát, který sdružuje 12 obcí, z nichž Roztoky jsou – co do počtu obyvatel – největší obcí. V čele obce stojí uvolněný starosta. Zastupitelstvo má celkem devět členů a nikdo další kromě starosty nevykonává funkci jako uvolněný. Dále obecní úřad zaměstnává tři zaměstnance na plný úvazek – účetní, matrikářku a údržbáře.

Počet členů zastupitelstva obce se v čase měnil z 11 na 13 členů v roce 1998, poté klesl na současných 9 v roce 2002. Starosta považuje devítičlenné zastupitelstvo za vyhovující z hlediska operativnosti a menších případných rizik absencí, které by ohrozily usnášeníschopnost zastupitelstva. Kontinuita členů zastupitelstva je vysoká. Poslední dvě volební období byli v zastupitelstvu vždy jen dva nováčci. Ostatní členové již v zastupitelstvu působili minimálně jedno předchozí volební období. Obecní politika v Roztokách je spíše nestranná. Ačkoli v každých volbách vedle nezávislých či sdružení nezávislých existují i kandidátky stran etablovaných na národní úrovni (zejména ČSSD), kandidáti jsou většinou bez politické příslušnosti. V současném zastupitelstvu, které vzešlo z voleb v roce 2006, jsou všichni zastupitelé nestranní, z toho dva kandidovali na kandidátce ČSSD a dalších sedm za Sdružení nezávislých kandidátů. Současný starosta je ve funkci již třetí volební období. Po každé od voleb v roce 1998 dostal nejvyšší absolutní počet hlasů. Volební účast v obecních volbách není v Roztokách příliš vysoká. V posledních obecních volbách v roce 2006 volilo 59 % oprávněných voličů, tedy asi o 5 % méně než v předchozích volbách.

Obec vydává jednou měsíčně zpravodaj, který distribuuje občanům do schránek a ve kterém informuje o výsledcích jednání zastupitelstva, kulturních a jiných akcích v obci. Obec má také vlastní webovou stránku a obecní vývěsku.

3.3.4. Obyvatelstvo

Od konce 19. století počet obyvatel obce nikdy neklesl pod 800. Nejvyšší počet obyvatel Roztoky znamenaly na začátku 90. let (v roce 1993 měla obec 1173 obyvatel), poté jejich počet mírně klesal, načež po roce 2005 opět rostl na současných 1109 (stav k 31. 12. 2009). Po celá 90. léta a první polovinu současné dekády byly Roztoky ztrátové jak migrací, tak přirozenou měnou. Po roce 2005 počet přistěhovalých do obce stoupal z obvyklých 20 až 30 osob až na 96 v roce 2008. To byl nejvyšší migrační přírůstek od roku 1979. Intenzita stěhování z obce byla po celé dvě poslední dekády relativně stabilní. V roce 2009 se však z obce vystěhoval dvojnásobně větší počet obyvatel než obvykle – 57. Tento zvýšený pohyb byl způsoben zejména prodejem a nákupem bytů v panelových domech.

Podíl dětské složky v populaci (věk 0–14) je s 13 % mírně pod celorepublikovým průměrem (ten činil v roce 2009 14,2 %), stejně je tomu i s podílem seniorů nad 65 let (13 %). Obyvatelstvo Roztok tak má nadprůměrně zastoupenou složku obyvatel ve věku 15–64 let. Ke konci roku 2009 byla registrovaná míra nezaměstnanosti v Roztokách 10,4 %, což představovalo výrazný nárůst oproti stejnému období předchozího roku, kdy úroveň nezaměstnanosti dosahovala jen 4,9 %.

3.3.5. Místní ekonomika, zaměstnanost a služby

Největším zaměstnavatelem v obci je firma Permon. Ta v době před krizí (tj. před rokem 2009) zaměstnávala přibližně 200 pracovníků, z nichž většina bydlela v obci nebo blízkém okolí. V polovině roku 2009 měla firma v důsledku krize již jen 146 zaměstnanců. Dále do minulosti nabízela však tato strojná firma na pneumatické nářadí daleko více pracovních míst (kolem 650) a činila z obce Roztoky v 70. a 80. letech 20. století významné středisko pracovních příležitostí v regionu. V této době sem dojížděli za prací lidé až z Rakovníka a vyjíždka za prací z Roztok byla minimální. Po roce 1989 provoz nebyl přerušen a podnik šel do privatizace. V roce 1994 byl v jejím rámci zakoupen místním občanem. Firma Permon jako rodinný podnik pokračuje ve výrobě pneumatické techniky, ale vzhledem k rozpadu tradičního odbytiště (členské státy RVHP) musela firma přikročit k redukci počtu zaměstnanců a přeorientovat svou nabídku na změněné požadavky trhu. Další zaměstnavatelé v obci jsou svým rozsahem spíše menší a zahrnují zaměstnance ve službách (v samoobsluze, v hotelu, ve škole, na dráze), soukromé podnikatele, případně pracovníky zdravotnického zařízení na zámku Leontýna, kde ovšem podle slov starosty nepracuje žádný roztocký občan. Ostatní obyvatelé, v současné době většina, dojíždí za prací do Berouna nebo do Rakovníka, stále více lidí dojíždí za prací až do Prahy. Podle odhadu starosty je v Roztokách také několik desítek lidí, kteří pracují z domova na dálku s využitím informačních technologií a do centra, které je většinou v Praze, jezdí jen příležitostně. Donedávna v obci fungovala pila a lesnický podnik, ty ovšem v roce 2008 zanikly. V obci nehospodaří téměř žádní zemědělci na hlavní pracovní poměr. Není zde ani žádný zemědělský podnik, ačkoli před rokem 1989 zde působil státní zemědělský podnik. Dle slov starosty není v současné době v obci obdělávána žádná půda. Vše je využíváno jako louky. Roztoky jsou také tradiční rekreační lokalitou. U řeky Berounky je několik chatových osad a také některé domy v obci jsou využívány k rekreačním účelům. Vzhledem k tomu, že obec leží v CHKO, není možné, aby se současné chatové oblasti rozšiřovaly nebo aby se zvětšoval půdorys již existujících chat.

3.3.6. Lokální společnost a lokální kultura

Obec má několik aktivních spolků, aktivních jednotlivců a mnoho aktivit pro děti, odehrávajících se celoročně kolem místní školy. Mezi nejaktivnější patří místní Sbor dobrovolných hasičů a Tělovýchovná jednota. Tyto spolky mají dlouhodobou tradici. Podle místních aktérů v obci nevznikly žádné spolky po roce 1989, spíše některé zanikly. Určitou specialitou obce je, že některé kulturní akce pořádá společně s obcemi mikroregionu Křivoklát. Je to například masopust, který „koluje“ a každý rok ho pořádá jiná obec. Masopustní průvod tak prochází několika obcemi a je atraktivní pro obyvatele všech zúčastněných obcí. Mnohé kulturní akce, na kterých se podílí i obec Roztoky, se odehrávají na hradě Křivoklát. Patří mezi ně například Noc s Andersenem pro děti nebo hasičské oslavy. V obci se dále koná pravidelně „otevírání Berounky“, stavění máje, pálení čarodějnic, posezení pro seniory a další. Obec má fotbalový tým, tělocvičnu a fotbalové hřiště. Před rokem 1989 byl místní fotbalový tým finančně podporován podnikem Permon. Po jeho privatizaci však tato spolupráce ustala.

3.3.7. Lokální vládnutí a témata lokální politiky

Politická stabilita a způsob vládnutí

Obec Roztoky poznala od roku 1990 po dobu své novodobé samostatné obecní samosprávy tři starosty. První v řadě se zasloužil o osamostatnění obce a učinil některá dlouhodobě významná strategická a investiční rozhodnutí. Jmenovitě šlo o vytvoření prvního územního plánu obce, rozhodnutí o dostavbě tělocvičny u školy nebo vyjasnění struktury a objemu obecního majetku. Druhý starosta podle slov místních aktérů nebyl v rozvojových aktivitách obce příliš aktivní, zároveň tak ale došlo k vytvoření určité finanční rezervy v rozpočtu. Současný starosta poprvé kandidoval do zastupitelstva v roce 1998 a ihned se stal starostou obce. Vždy byl nestraníkem, i když kandidoval na kandidátkách různých politických uskupení. Starosta má technické vysokoškolské vzdělání a před svým uvolněním pracoval ve firmě Permon. Není roztockým rodákem, nicméně pochází z blízkého okolí a žije v obci několik desítek let. V současném zastupitelstvu jsou v porovnání s předchozím dva noví členové, ostatních sedm již působilo v zastupitelstvu v předchozím období. Z devíti zastupitelů jsou čtyři ženy a vedle starosty jsou v zastupitelstvu ještě další dvě zastupitelky s vysokoškolským vzděláním. Pravidelně v zastupitelstvu zasedají učitelky základní školy (v tom současném je to ředitelka školy a její zástupkyně) a zastupitel za vzdálenější část obce Roztoky – Karlov. Současné zastupitelstvo se schází přibližně jednou za tři měsíce. V současném zastupitelstvu nejsou patrné žádné názorově vyhraněné skupiny, jež by byly v opozici. Stranická příslušnost nehraje v roztocké obecní politice žádnou roli. Tak je to ostatně obvyklé u většiny menších obcí v České republice. Při jednání zastupitelstva starosta informuje zastupitele o své činnosti, o průběhu úkolů, na kterých se zastupitelstvo usneslo v předchozím období, a navrhuje postupy, případně nové projekty pro rozvoj obce. Starosta tak představuje hlavní motor rozvojové aktivity obce a jejího směřování, který své záměry konzultuje se zastupiteli. Zastupitelé přicházejí také se svými návrhy. Ty jsou ovšem většinou dílčího charakteru a týkají se většinou zájmové oblasti, kterou sami zastupitelé reprezentují. V případě Roztok lze jmenovat zastupitelky z místní základní školy, které připomínají nutnost investic a rekonstrukce základní a mateřské školy nebo zastupitelka z místní části Karlov, která například vznesla návrh na úpravu veřejného osvětlení a autobusové zastávky v této části obce. Obecně se dá říci, že rozhodování v zastupitelstvu je konsenzuální, diskuse probíhají v praktické rovině a hlasování je většinou jednohlasné. V současnosti má obec vedle finančního a kontrolního výboru pouze kulturní a sociální komisi. Většina ze současných zastupitelů včetně starosty hodlá kandidovat do zastupitelstva i ve volbách v roce 2010 (konkrétně 7 zastupitelů z 9).

Rozvojová aktivita

Vedle správy obce a jejího hladkého fungování je k jejímu rozvoji zapotřebí také představy o budoucím směřování, potenciálu a následně také realizaci těchto představ. Chystané projekty a představy se pak odrážejí v územním plánu rozvoje obce a v konkrétních investičních akcích. Obec nemá žádný jiný strategický rozvojový dokument. V Roztokách již mnoho rozvojových aktivit proběhlo a další se chystají. Hlavní výkonná část této práce spočívá na starostovi. Z jeho vyjádření vyplývá, že o rozvojovém potenciálu obce má relativně jasné představy, které se dlouhodobě ve spolupráci se zastupitelstvem snaží naplňovat. Starosta řadí mezi hlavní priority rozvoje obce udržení mladých obyvatel v obci a vytvoření podmínek pro rezidenční atraktivitu obce obecně, zachování venkovského charakteru obce, a to jak funkčně, tak typem zástavby, udržení pracovních příležitostí a podporu společenských a kulturních aktivit pro občany. Stejně jako on, jsou i ostatní představitelé veřejného dění, kteří byli dotazováni, přesvědčeni, že dosavadní vývoj v obci je pozitivní, a v podstatě sdílejí priority uvedené starostou.

Rámcem pro jakékoli rozvojové plány obce je územní plán. Ten nechal vypracovat již starosta v první polovině 90. let. Na ten navázal územní plán obce z roku 1998 za působení současného starosty. Tento plán reguluje rozvoj obce dodnes. V něm byla také mimo jiné naplánována nová bytová výstavba rodinných domů. V územním plánu byla také jasně stanovena poloha domů, jejich půdorys, nutnost stavět domy se sedlovou střechou a bez přístavků a kůlen na zahradě. V roce 2010, ještě před podzimními obecními volbami, chystá zastupitelstvo nový územní plán, kde budou mimo jiné definována další území pro výstavbu rodinných domů. Jeho schválení bude však ponecháno na novém zastupitelstvu, které vzejde z podzimních komunálních voleb. Starosta tak chce předejít případné kritice, že na poslední chvíli „staré“ zastupitelstvo schvalovalo takto důležitý dokument.

Potřeba udržení obyvatel a atraktivity pro rezidenční migraci se promítala do územního plánu obce již od počátku 90. let. Dalším nástrojem bytové politiky byla privatizace 144 obecních bytů v panelových domech. Tyto bývalé podnikové byty Permonu chtěl privatizovat již starosta na počátku 90. let. Jeho snahy se ovšem nesetkaly s pochopením nájemníků. Podle jeho slov občané nebyli připraveni na to, že za koupi bytů, které dosud využívali jako nájemní, by měli něco zaplatit, aby se stali jejich vlastníky. Byty se podařilo privatizovat zastupitelstvu až po roce 2000. Přes velmi příznivou prodejní cenu musel starosta čelit kritice obyvatel, kterým se cena zdála příliš vysoká (dnešní tržní cena těchto bytů je cca 20krát vyšší, než za jakou je nájemníci kupovali). Dalším pilířem udržení obyvatel bylo již zmíněné vyčlenění pozemků pro novou bytovou výstavbu. Vzhledem k tomu, že obec po roce 1993 ztrácela obyvatele a nová bytová výstavba v obci stagnovala, rozhodlo se obecní zastupitelstvo podpořit bytovou výstavbu z vlastních zdrojů. Vykoupilo pozemky od soukromníků, zasítovало je, postavilo přístupové komunikace a bez zisku je prodalo zájemcům. Tato investice byla částečně financována zisky z privatizace nájemních bytů a z programu Phare. Pozemky se rychle prodaly, ale domy na nich byly postaveny až po roce 2005. V rámci tohoto záměru vyrostlo v obci dvacet nových rodinných domů, které obývají převážně mladé rodiny s dětmi, takže starosta považuje záměr za úspěšný. Přibližně polovinu z nich obsadily rodiny místních rodáků, další polovinu domů postavili obyvatelé, kteří přišli odjinud.

Zachování venkovského charakteru obce zdůrazňuje starosta jako velmi významné. Myslí tím jednak charakter zástavby, rodinné domky jednotného stavebního stylu, ale také zachování venkovského sociálního prostředí, kdy se lidé navzájem znají, s tou očekávanou výhodou, že v obci bude bezpečněji. Starosta definuje své představy v kontrastu s tím, jak se vyvíjejí některé obce v zázemí Prahy, kde hromadně vyrůstají architektonicky roztráštěné, infrastrukturou poddimenzované rezidenční čtvrti, ve kterých starosta vidí právě příklad ztráty venkovského charakteru. Druhým extrémem, kterého se starosta obává, je proměna živé obce v chalupářskou a chatařskou lokalitu. Podle jeho slov však tomuto trendu nic nenavědčuje. Někteří chalupáři se na důchod do Roztok přesunuli trvale. Chatařská oblast je pod stavební uzávěrou, jelikož se stejně jako celá obec nachází v CHKO.

Co se týče technické infrastruktury, je obec kompletně zajištěna. Kanalizace byla dostavěna po povodních v roce 2002. Obec byla povodní zasažena a po ní dostala státní dotace na obnovu infrastruktury, z nichž byla oprava a obnova kanalizace financována. V roce 1998 byly opraveny rozvody teplé vody na sídlišti. Na tuto a další investiční akce si obec vzala půjčku. Celkem si podle slov starosty vzala obec půjčku až v řádu několika milionů korun již asi pětkrát. V současné době směřují investiční aktivity obce do revitalizace budov školy a školky. Tyto montované stavby z konce 70. let vyžadují nákladnou rekonstrukci, z níž obec již realizovala opravu střechy, výměnu oken, dostavbu tělocvičny (na počátku 90. let). Nyní je ještě potřeba rekonstruovat sociální zařízení a zateplit vnější

plášť budovy a změnit způsob vytápění. Tato investiční akce byla díky finanční podpoře Operačního programu Životní prostředí MŽP započata v létě 2010.

V roce 2009 obec hospodařila s rozpočtem ve výši necelých 9 milionů Kč, přičemž v letech předěšlých to bylo díky přijatým dotacím a prodeji nemovitého majetku i o několik milionů více. Obec je aktivní v podávání grantových žádostí do krajských i ministerských schémat. Dle slov starosty podává obec každý rok v průměru tři žádosti o dotace a většinou jedna z nich vyjde. V roce 2009 obec žádala krajskou dotaci na měřič rychlosti v obci a na rekonstrukci vodovodního řádu na sídlišti, ale nebyla úspěšná. Starosta je odhodlán podat žádosti znovu i v dalším roce. Vyhlídky na jejich získání jsou podle něj ale spíše malé. Bezprostřední investiční priority obce na rok 2010 jsou v získání dotací na stavbu objektu pro integrovaný záchranný systém (hasiči a záchranka). V obci sídlí tyto výjezdny jednotky Středočeského kraje již od roku 2008 a jsou dosud v provizorních zastaralých prostorech. Náklady na stavbu objektu starosta předpokládá v řádu 10 milionů korun, z čehož obec plánuje pokrýt ze svého rozpočtu 20 %. K tomu, aby měla obec šanci příspěvek od kraje získat, je podle starosty třeba osobní jednání a lobbing na kraji. V roce 2009 ani v roce 2010 obec prostředky na tuto investiční akci nadobecního významu od kraje nezískala. Starosta se i přesto rozhodl začít se stavbou nové budovy a prostavět v ní plánované obecní 2 miliony korun. Některé menší investiční akce řeší obec částečně svépomocí za dobrovolné účasti občanů nebo dobrovolné zápůjčky jejich techniky. Tak byly v obci například opravovány silnice nebo hloubeny základy pro část infrastruktury. Starosta také ve svém volném čase např. seká obecní trávníky nebo vyváží odpadkové kontejnery ze hřbitova.

Obec má také dlouhodobější investiční priority. Jednou z nich je revitalizace horní návsi, asfaltový plácek se zarostlými zákoutími tak získá charakter centrálního veřejného prostranství v horní části obce. Obec má již zpracovánu architektonickou studii a již žádala o dotaci, ale zatím neúspěšně. Dalším plánem je výstavba domu pro seniory. Takovou investici nemůže obec financovat z vlastních zdrojů, takže plán čeká na případné státní či regionální dotační tituly, ze kterých by bylo možné projekt financovat. Obec se, dle slov starosty, pokoušela pro tento projekt spojit se soukromým investorem. Nabídla mu zadarmo zasíťovaný pozemek, ale investor ve fázi vypracovaného projektu od záměru odstoupil ze starostovi neznámých důvodů. Další projekt, ve kterém starosta spatřuje šanci pro další rozvoj obce, je uvažované vyhlášení národního parku Křivoklátsko. Ten je již ve fázi přípravy legislativního rámce k vyhlášení. Starosta je přesvědčen, že národní park by zvýšil turistickou atraktivitu Křivoklátska, usnadnil by přístup k některým dotacím (např. na kanalizaci) a byl by zdrojem nových pracovních příležitostí. Roztoky by se podle jeho představ mohly stát centrem národního parku, kde by bylo informační centrum, expozice v „Domě přírody“ a další infrastruktura. Na podobu „Domu přírody“ má již starosta vypracovaný architektonický návrh. Na rozdíl od sousední obce Křivoklát nedělaly Roztoky průzkum postojů obyvatel k vyhlášení národního parku. Starosta to zatím považuje za předčasné. Na zasedání zastupitelstva o průběhu přípravy parku informuje zastupitele, poskytuje jim materiály a nabádá je, aby šířili informace po obci.

Občanská participace

V obecné rovině se všichni dotazovaní aktéři shodují na tom, že v obci nezaznamenali žádné významnější konflikty mezi zájmy skupin občanů navzájem nebo mezi občany a obecním zastupitelstvem. Poslední půlrok před podzimními komunálními volbami 2010 však starosta zaznamenal zvýšený tlak některých jednotlivců a institucí týkající se pozemkových záležitostí. Konkrétně se jedná o tlaky na prodej obecních pozemků u řeky Berounky soukromé organizaci. Starosta tomuto prodeji vzdoruje, jelikož tyto pozemky jsou jedny z nejlukrativnějších v obci z hlediska turistiky. V létě je totiž

využívají jak místní, tak turisté a vodáci pro rekreaci. Starosta je toho názoru, že jejich prodej do soukromých rukou by vedl k omezení dostupnosti těchto prostor pro veřejnost, což by bylo v rozporu se zájmem obce. V současnosti se v Roztokách formuje nové politické uskupení, jehož vznik byl iniciován právě majetkovými spory a nesouhlasem s postupem starosty.

Volební účast v komunálních volbách – jakožto ukazatel minimálního zájmu o dění v obci – je relativně nízká (volby v roce 2006: 59 %). To může být ovšem efektem dvou odlišných postojů: obecně nízkého zájmu o obecní politické dění a participaci, nebo projevem nezájmu způsobeného relativní spokojeností s dosavadním vývojem. Vzhledem k tomu, že volební účast ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 2006 v Roztokách byla relativně vysoká (nad republikovým průměrem), není možné zamítnout hypotézu relativního nezájmu v důsledku relativní spokojenosti. Účast občanů na jednání zastupitelstva je spíše sporadická. Občané se zpravidla dostavují na zastupitelstvo v případě, že se některý z projednávaných bodů bezprostředně dotýká jejich zájmu. Podle vyjádření starosty je celkem běžné, že stížnosti, podněty a dotazy jsou řešeny průběžně, kdy se občan osobně zastaví za starostou apod. Starosta se již setkal s nátlakem jednotlivců nebo firem například na vydání povolení k výstavbě, které bylo v rozporu s územním plánem. V případě, že zastupitelstvo návrhy zamítlo, nesetkal se starosta s tím, že by byla nařízení obcházena. Vysvětluje to tím, že v malé obci má o všech aktivitách osobně přehled, a tím pádem nemají občané příliš prostoru k porušování pravidel. V nedávné minulosti musela obec řešit konflikt s jedním zájmovým sdružením, který měl právní dohru. Zastupitelstvo v této situaci plně podpořilo starostu a zájem obce tak, jak jej starosta nastínil. V současnosti však tento konflikt pokračuje a je možné, že se promítne i do předvolební situace před podzimními komunálními volbami.

3.3.8. Vnitřní potenciály obce Roztoky

Obec Roztoky se na začátku 90. let oddělila od střediskové obce Křivoklát a jako obec střední velikosti (kolem tisíce obyvatel) je dobře vybavena veškerou občanskou i technickou infrastrukturou. To je do značné míry zásluha aktivity její dosavadní obecní samosprávy. Výhledově se obec chce soustředit na udržení své rezidenční atraktivity a posílení atraktivity pro turistický ruch. Dá se tak říci, že obec přechází od primárního zaměření na obnovu základní infrastruktury k důrazu na investice do vzhledu obce a dalších doplňkových služeb. Ty by jí mohly přidat hodnotu, jakou okolní obce nebo i obce v jiných regionech nenabízejí (např. „Dům přírody“, penzion pro seniory, kulturní akce a záze-
mí nejen pro turisty). Vnější podmínky v podobě krásné okolní přírody a blízkost Prahy obci nechybí. Je otázka, jak budou provázány všechny další kroky k zatraktivnění obce, jak bude obec schopna získat finanční prostředky, zaktivovat místní podnikatele a další investory a zároveň se úspěšně reprezentovat navenek. Jestliže celý tento komplex správy, samosprávy a rozvoje bude spočívat na bedrech jednoho, byť velmi aktivního starosty, existuje určité riziko, že takto pojatý rozvoj bude relativně pomalý a úspěšný jen v dílčích záležitostech.

3.4. Kam až sahá endogenní rozvojový potenciál malých obcí, aneb co mají námi sledované obce společného?

Představení tří obcí Verměřovic, Vražkova a Roztok ukázalo na společné rysy lokální politiky menších obcí mimo bezprostřední blízkost velkých měst. Z hlediska výkonu obecní samosprávy se ve

všech třech obcích ukázala značná personální kontinuita zastupitelstva napříč volebními obdobími, malá role stranické politiky a častá jednota v rozhodování. Starostové všech tří obcí měli vysokoškolské vzdělání a nebyli obecními rodáky. Byli ve všech případech jediným uvolněným členem zastupitelstva, majícím na úřadě další maximálně tři pracovníky zajišťující administrativní a praktický chod úřadu. Starostové představují ve všech třech obcích hlavní motor rozvoje. Jsou to oni, kteří přicházejí s významnými rozvojovými návrhy, zajišťují jejich realizaci včetně shánění finančních prostředků. Ostatní zastupitelé starosty ve všech případech většinou podporují v jejich aktivitách a slouží spíše jako jeho poradní a kontrolní orgán. Ovlivňování rozvoje obce zastupiteli se vždy týká pouze relativně okrajových záležitostí (jako chod a údržba školy, tělovýchovné a kulturní aktivity). To prakticky znamená, že starosta má rozhodující vliv na směr a dynamiku rozvoje obce. Jeho omezením jsou samozřejmě jeho časové možnosti, schopnosti a v neposlední řadě finanční prostředky obce. Důležité pro rozvoj obce mohou být také starostovy kontakty a schopnost vyjednávat s aktéry mimo obec. Občanská participace je v obcích stabilní – ať již co se týče účasti na kulturních akcích či na zasedání zastupitelstva. Z výpovědí aktérů místního rozvoje vyplývá, že občané se o samosprávu a její rozhodování zajímají zejména tehdy, když se jich dopady bezprostředně dotýkají. V těchto situacích neváhají osobně kontaktovat starostu či jiné zastupitele.

Jako hlavní rozvojová priorita ve všech třech obcích zaznívá získání nových rezidentů s cílem omladit věkovou strukturu obce. To je spojováno zejména s podporou výstavby nových rodinných domů, kterou jak Roztoky, tak Verměřovice podpořily i finančně investicí do infrastruktury nebo nižší než tržní cenou nabízených pozemků. Zároveň s tím všechny tři obce věnují péči udržení služeb, jako jsou škola či školka, a jejich modernizaci. Všechny tři obce jsou dobře vybaveny technickou infrastrukturou (ve Verměřovicích ještě chybí stavbu čističky odpadních vod), jejíž dostavba a modernizace představovaly hlavní investiční akce minulých let. Všechny tři obce mají v současnosti převážně rezidenční funkci. Není v nich mnoho pracovních příležitostí a obyvatelé musí za prací – stejně jako za specializovanými službami – dojíždět. Studované obce však leží v dojížďkové vzdálenosti do větších měst a představitelé všech tří obcí předpokládají, že i odtud by mohli získat nové rezidenty. Tomu však v dlouhodobém horizontu příliš nenahrává celková demografická situace. Počet mladých lidí celkově klesá a počet párů a mladých rodin, které budou hledat vlastní bydlení, bude zákonitě také rapidně ubývat. To se naplno projeví v horizontu příštích deseti let a později, kdy bude propad ještě výraznější. Je otázkou, co budou moci menší, spíše odlehlejší obce nabídnout v konkurenci s ostatními typy sídel. Před těmito obcemi se tak otevírá zásadní otázka kam a jak dál. Ve spíše optimistické variantě je možné předpokládat, že tyto obce budou profitovat ze svého kvalitního přírodního a sociálního prostředí a budou i nadále atraktivní pro mladé rodáky, ale i mladé rodiny, které budou tyto oblasti vyhledávat i za cenu dojíždění za prací a službami na větší vzdálenost. Současný vývoj naznačuje, že zóny rezidenční suburbanizace se rozšiřují [Vobecká 2010]. Ani v případě platnosti této hypotézy se však obce nevyhnou významnému stárnutí rezidentů. V případě, že by si obce nezachovaly atraktivitu pro mladé rezidenty, je možné uvažovat o tom, že se stanou vyhledávaným místem rekreace a bydlení „na důchod“. I tyto varianty mohou představovat zajímavé rozvojové možnosti. V českém kontextu takový vývoj však není považován představiteli obcí za žádoucí a udržitelný. Hrozbou pro odlehlejší obce nebo celé regiony může být naopak to, že se nestanou místem rezidenční volby, ale rezidenční nutnosti sociálně slabších obyvatel. Současné trendy ve struktuře rezidenční migrace v České republice takové tendence již naznačují [Vobecká 2010].

Obecně je důležité, aby si obce zachovaly co nejširší portfolio služeb pro občany, kvalitní školku a školu (pokud v obci jsou), dobrou dopravní dostupnost veřejnou dopravou a kvalitní rezidenční

prostředí. O existenci a úrovni mnoha služeb rozhodují kraje, nikoli obce (např. dotace veřejné dopravy, kvalita a kapacita sociálních služeb, údržba silnic apod.). Zároveň se také služby a investice v plné kompetenci obcí často neobejdou bez dotací. Důležitým rozvojovým faktorem je pak schopnost dotace získat. Zde se může jako endogenní potenciál, který umožní překonávat omezení plynoucí z malé velikosti obcí, projevit mimořádná aktivita a schopnosti lokálních politiků a lokálních aktivistů. Dalšími rozvojovými příležitostmi pro menší obce může být podpora turistické infrastruktury a kulturních akcí, které by přitahovaly návštěvníky, a tedy i finanční prostředky odjinud.

Studie Verměřovic, Vražkova i Roztok ukázala, že malé obce jsou schopné dobře zajistit každodenní provoz obcí, jejich správu a údržbu a některé menší nebo úzce cílené investiční aktivity. V případě Roztok a částečně Vražkova by se rozvojovým stimulem mohly stát singulární externí příležitosti, jako by bylo zřízení národního parku Křivoklátsko a zvýšení atraktivity národní kulturní památky hory Říp. Klíčovým endogenním potenciálem v malých obcích se ukázala aktivita a schopnosti starosty, aktivita ostatních zastupitelů, místních podnikatelů a případně aktivních občanů, stejně jako integrovaná komunita.

4. Způsob využití GIS při analýzách rozvojových potenciálů malých obcí

Přemysl Štych, Tomáš Hudeček, Josef Bernard

V průběhu prováděných analýz bylo třeba vyřešit dva problémy, které lze úspěšně zvládnout jen s využitím geoinformačních systémů (GIS). Prvním z nich byla identifikace dostupnosti obcí. Cílem bylo zjistit, nakolik jsou rozvojové možnosti obcí ovlivněny jejich polohou v rámci sídelní struktury, konkrétně polohou vůči střediskům. Druhým úkolem byla identifikace takových částí obcí, jejichž zastavěné území tvoří samostatný geografický celek prostorově oddělený od dalších sídel. GIS nepatří mezi standardní nástroje využívané v sociologických a politologických analýzách, proto jsme se rozhodli je v této kapitole v hrubých rysech představit a ukázat jejich funkčnost. Podrobněji se věnujeme způsobu řešení těch úloh, které byly využity v rámci našich analýz.

4.1. GIS – základní popis

Dynamický rozvoj metod a technologií určených k tvorbě, manipulaci, analýze a distribuci prostorových dat v posledních desetiletích dal impuls ke vzniku nové vědní disciplíny – *geoinformatiky*. Geoinformatika se zaměřuje na vývoj a aplikaci metod pro řešení úkolů se speciálním důrazem na geografickou polohu objektů (vzájemné prostorové vztahy objektů). Jejím předmětem jsou prostorové údaje, soustřeďuje se na jejich sběr, uložení, manipulaci a prostorové analýzy. Pomocí počítačového modelování zkoumá přírodní i socioekonomické geosystémy, jejich strukturu, interakci, dynamiku.

V této souvislosti je na místě definovat geoinformační systémy (GIS), jež jsou nejdůležitějšími nástroji geoinformatiky. V odborné literatuře lze najít spoustu definic. Aronoff [1989] tvrdí, že GIS je „jakýkoliv soubor manuálních nebo počítačových procedur používaných k ukládání a manipulaci geograficky definovaných údajů.“ Cowen [1988] GIS definuje jako „systém pro podporu rozhodování, který umožňuje integraci prostorově definovaných údajů v prostředí řešených problémů.“ Moderněji pojaté definice tíhnou spíše k systémovému přístupu. Chápou GIS jako ucelený systém jednotlivých komponent. Z tohoto hlediska se považují za klíčové tři komponenty: 1) technologie – hardware a software; 2) databáze – geografické a atributové údaje a 3) infrastruktura – uživatelé a podpůrné elementy [viz např. Maguir, Longley, Goodchild, Rhind 1991]. Kolář [2003] uvádí, že „pod označení GIS patří celý komplex nástrojů zahrnující výpočetní techniku i programové vybavení pro sběr

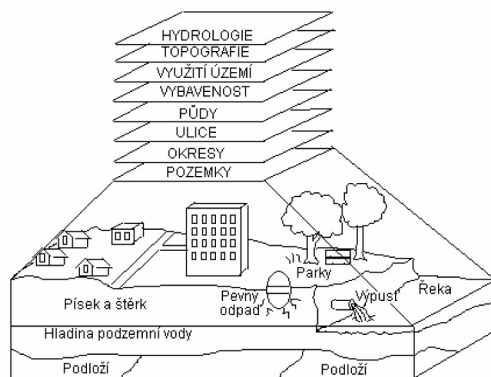
Tato kapitola monografie vznikla rovněž za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (výzkumný záměr MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“)

a kontrolu dat, jejich uskladnění, výběr, analýzu, manipulaci a prezentaci. S nástroji, které takovýto komplex poskytuje, lze získávat informaci o druhu a kvalitě krajinných prvků a o jejich vzájemných vztazích. Moderní GIS umožňuje ukládat a zpracovávat data z různých zdrojů, jakými jsou digitální mapy, digitální obrazová data, video a nejrůznější statistické registry. GIS je proto i systémem na vzájemné propojování různých datových zdrojů.“

Smyslem práce s geoinformačním systémem je poskytnout uživateli přístupnou a v co nejvíce směrech efektivní metodu poznání okolního reálného světa v celé jeho složitosti a současně mu dát nástroj na poznání a posuzování důsledků změn, které v něm způsobuje svojí činností člověk. Úspěšnost této práce závisí v první řadě na tom, jak věrný pohled na svět uživateli systém umožní. Reálný svět je pro lidské vnímání – a ještě více pro lidské chápání – nesmírně složitý komplex, který se navíc během času mění. Člověk se proto při popisování a zkoumání okolního světa uchyluje ke zjednodušením [Kolář 2003].

Model krajiny popisuje skutečný svět, veškeré věci a dění, pomocí zvolených vlastností neboli atributů vybraných krajinných prvků a vztahů mezi těmito krajinnými prvky. Hlavním cílem modelu krajiny je na jednu stranu zjednodušeně, avšak na druhou stranu uspořádaně popsat okolní svět. Jak prvek, tak i vztah může být popsán libovolným konečným počtem zvolených vlastností. Atribut pak obsahuje vyjádření hodnoty této vlastnosti, která může být jak kvantitativní, tak i kvalitativní (např. slovní popis). Krajinné prvky se v modelu mohou seskupovat na základě určitých společných vlastností do skupin, které určí druh, kategorii nebo třídu prvků (obr. 4.1). Všechny tyto názvy se používají jako synonyma. Třídou mohou být např. hmotné předměty (např. silnice, vegetační druh, zástavba), události (havárie, přírodní události atd.), některé fyzikální veličiny (teplota, výška) či definované indikátory (administrativní oblasti, nezaměstnanost atd.). Vztahy mezi krajinnými prvky jsou popsány atributy vyjadřujícími polohu vůči jinému prvku (např. sused, nahoře, jižně) nebo funkční vazbu (např. příbuzenský vztah, příčina znečištění).

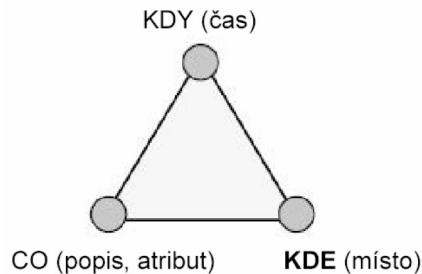
Obrázek 4.1. Ukázka modelu krajiny

Zdroj: www.arcddata.cz.

Údajům získaným prostřednictvím našich smyslů nebo pomocí přístrojů říkáme data. Aby data o krajině byla úplná, musí nepochybně (spolu s popisnými vlastnostmi prvků a jevů) obsahovat také údaje o poloze. Takto vybavená data se označují jako *prostorová data*. Prostorová data lze přiřadit určitému bodu v prostoru, prostorová data jsou tedy lokalizovaná (obrázek 4.2). Klasická statistická data rovněž mohou popisovat určitou vlastnost jednoho nebo více útvarů nebo jevů v krajině, avšak nemají přiřazenou žádnou souřadnici [Kolář 2003].

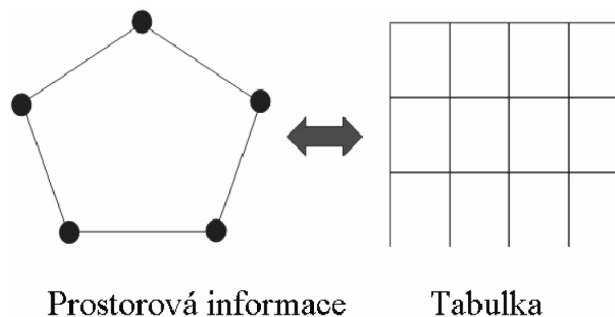
Obrázek 4.2. Schéma (geo)prostorových dat

Zdroj: Kolář [2003].

Podle obsahu lze prostorová data rozdělit do dvou skupin. Do jedné patří *data polohová*, která zprostředkují informaci o poloze objektů, a do druhé *data popisná a vztahová (atributová)*, sdělující informaci o vlastnostech určitého prvku, případně o jeho vztazích vůči ostatním. Digitální model prostorových dat slouží k prezentaci krajinného prvku nebo jevu v počítačovém prostředí. Objekt se v digitálním modelu popisuje geometrickými i negeometrickými daty. Nutným požadavkem je, aby bylo vždy zachováno jednoznačné propojení mezi daty obou skupin, které patří k jednomu objektu. Tento požadavek v digitálním modelu zajišťuje identifikátor neboli identifikační označení (ID) (obrázek 4.3).

Obrázek 4.3. Vazba mezi grafickými a atributovými daty

Zdroj: Kolář [2003].

Existují dva základní přístupy k převodu prostorových dat do digitální podoby, které se liší způsobem kódování geometrických dat. Ve vektorovém modelu je výchozím geometrickým útvarem bod, resp. úsečka spojující dva sousední body, v rastrovém modelu je základní kódovací jednotkou buňka v síti. K těmto dvěma reprezentacím se povětšinou přistupuje vrstevně. Ve vrstevném přístupu jsou data obvykle organizována v tematických vrstvách (layer, theme, coverage). Tento jednoduchý princip vychází z používaného způsobu vytváření map v kartografii. Reprezentace komplexního světa pomocí jednoduchých tematických vrstev nám umožňuje snadno zorganizovat a pochopit vztahy mezi jednotlivými jevy. Další výhodou reprezentace je kromě vytváření tematických hierarchií též rychlé hledání dle atributů [Břehovský, Jedlička 1999].

Z funkčního hlediska můžeme GIS rozdělit do čtyř základních skupin. První skupinou jsou nástroje pro pořizování dat. GIS dokáže zpracovat data archivní, která nás informují o určité proběhlé události či vývoji určitého jevu. V GIS jsou hojně zpracovávány staré mapy či se pomocí map zobrazují dlouhodobě sledovaná statistická data. Patrně nejužívanějším nástrojem tvorby dat je mobilní GIS. Příruční počítače s GIS softwarem a GPS zařízením dokáží v terénu přesně lokalizovat a zaznamenat objekt zájmu. Prostorové databáze jsou v GIS tvořeny také na podkladě leteckých či družicových snímků. Tímto způsobem vznikají topografické či tematické mapy. S dynamickým rozvojem webových a serverových technologií nabývají na významu funkce manipulační a distribuční. Ve světě existují stovky mapových serverů, které nabízejí pokročilé mapové služby. K těmto službám lze přistupovat pomocí internetu: buď webovým prohlížečem, nebo přímo pomocí GIS. Pokud využíváme služeb pomocí GIS, máme možnost sdílet prostorová data uložená v datovém skladu mapové služby. Jsme tak schopni kombinovat tato externí data s daty uloženými na našem počítači a vytvářet libovolné mapové výstupy či vzájemně porovnávat tyto vstupy v prostorových analýzách. Pomocí GIS serverových technologií se však nedistribují pouze data, avšak též nástroje, vytvořené modely či výzkumné postupy. Funkce pro analýzu prostorových dat jsou v GIS dominantní skupinou. Nástroje prostorových analýz dokážou analyzovat data ve vymezeném prostoru, určit vzájemné vztahy objektů. Pomocí prostorových analýz dokážeme určit např. koncentraci určitého jevu v prostoru, posoudit vzájemné vazby mezi určitými skupinami objektů či vytvářet data nová kombinací dat vstupních. Do této skupiny patří též nástroje prostorového modelování. Účelem modelování je mimo jiné tvorba vývojových scénářů, jako jsou např. predikce šíření kontaminantů v prostoru, změn klimatu či růstu městské zástavby (urban sprawl). Poslední skupinou nástrojů jsou funkce vizualizační. Mapy jsou doposud nejžádanějšími výstupy z GIS. V současném stupni rozvoje GIS jsou kartografické nástroje prakticky zcela konkurenceschopnými s nástroji profesionálních grafických programů. Uživatel je tak schopen z vlastních dat vytvořit kvalitní mapy – a to dokonce v trojrozměrném zobrazení. GIS umožňují také tvorbu kvalitních animací či interaktivních map.

Jak už jsme zmínili, GIS používají a zpracovávají údaje polohově vázané k povrchu Země. GIS dokáží řešit problémy, v nichž jsou kombinovány dotazy na vlastnosti objektů s dotazy na jejich polohu a jejich vztah k dalším objektům (např. kolizní situace či vyhledávání optimálního dopravního spojení). GIS podá tazateli odpověď vždy formou přehledné mapy a ne pouze pomocí čísel, textů a tabulek. Aplikuje se všude tam, kde je třeba efektivně a rychle pracovat s prostorovými daty (územní plánování, záchranné systémy, modelování ekologických situací atd.). GIS nutno chápat jako informační systém, který uchovává zejména polohově vztažená data a umožňuje jejich sběr a kontrolu, organizaci, aktualizaci, distribuci a vizualizaci. Důležitým funkčním aspektem je možnost vykonávání prostorových analýz dat. Geoinformační systémy díky své schopnosti rychlé a přesné prostorové analýzy významně pomáhají všude tam, kde je potřeba lépe porozumět procesům na zemském povrchu.

V sociálních vědách nachází GIS uplatnění v mnoha ohledech. Pomocí zpracování historických map a leteckých snímků se přesně určují změny využití krajiny (land use) v souvislosti se změnami struktury osídlení a hospodářství. V GIS se jednotlivé údaje dají vzájemně kombinovat, což pomáhá při určení faktorů proběhlých změn a při tvorbě scénářů vývoje. Lokalizační studie se zaměřují na vymezení území dle zadaných parametrů. Může se jednat o nalezení optimálního spojení či optimální lokality pro výstavbu komerční zóny či dopravní komunikace. Pomocí těchto nástrojů se dají určit a zhodnotit vzájemné negativní střety využití území, např. intenzivní hospodaření v územích ochrany vodních toků, rozvoj zástavby v kontaminovaných či poddolovaných územích atd. V současné době se procesy územního a strategického plánování bez technologií GIS prakticky neobejdou. V prostředí GIS se již dlouhodobě sleduje vývoj osídlení a zkoumají se diferenciací rozvoje jednotlivých regionů. GIS v tomto procesu plní nejen funkci uskladnění a vizualizace dat, nýbrž jeho nástroje dokážou i určit koncentrační procesy a modelovat predikce vývoje. V současnosti hojně žádanými jsou analýzy dostupnosti. Hlavním úkolem těchto studií je výpočet jak vzdálenostní, tak i časové dostupnosti do vybraných center, stanovení izochron a určení regionů pomocí spádovosti.

4.2. Analýza dostupnosti obcí

Při určování dostupnosti obcí do regionálních a mikroregionálních středisek lze postupovat v podstatě dvěma způsoby. Binek a kol. [2007] klasifikují venkovské obce podle dopravní polohy tak, že každé obci přiřazují souhrnný index na základě přítomnosti předem definovaných dopravních prvků (sjezdy z dálnice, silnice první či druhé třídy, železnice atd.). Tato metoda má své výhody, nemusí však vždy vystihovat kvalitu dostupnosti do středisek různé úrovně (obcí např. může procházet silnice první třídy, ale všechna velká města mohou být daleko). V naší práci jsme zvolili alternativní metodu. Pro každou obec byla vypočtena doba potřebná k dosažení centra při jízdě osobním automobilem. Uvažovali jsme centra na třech úrovních: krajská města jako regionální střediska, obce poskytující alespoň 3000 pracovních příležitostí jako mikroregionální ekonomická centra a obce s pověřeným obecním úřadem jako nejmenší správní mikroregionální střediska. Zatímco u krajských měst a obcí s pověřeným obecním úřadem jsme měřili jen dostupnost k nejbližšímu středisku, u středisek s pracovními příležitostmi jsme postupovali složitěji. Měřili jsme dostupnost do tří nejbližších středisek a tu jsme průměrovali. Pokud ovšem nejbližší středisko mělo více než 10 000 pracovních příležitostí, uvažovali jsme jen dostupnost k němu, pokud dvě nejbližší střediska měla více než 10 000 příležitostí, počítali jsme dostupnost jako aritmetický průměr dostupnosti do dvou nejbližších center. Tento postup nám umožnil zohlednit jak situaci obcí, které leží v okolí jednoho velkého města, tak obcí, které jsou mezi několika menšími městy s relativně velkým množstvím pracovních příležitostí, z nichž ale žádná není zcela dominantním zaměstnavatelem. V obou případech bude naměřená dostupnost dobrá.

4.2.1. Model dostupnosti individuální automobilovou dopravou

Dostupnost (angl. accessibility), v historii geografie nejprve počítaná jako tzv. frekvenční dostupnost – tedy počet spojení mezi místy –, se zhruba od poloviny minulého století stala jedním z častých témat výzkumu nejen v geografii dopravy, ale také při studiu regionálního rozvoje, sociogeografické regionalizaci a v dalších vědeckých oborech. Rozvoj GIS od 80. a 90. let 20. století umožnil prudký nárůst počtu těchto poměrně složitých geografických analýz. V dnešní době již není prakticky problém

s využitím GIS analyzovat nejen vzdálenosti mezi dvěma místy, ale také jejich časové vzdálenosti – a to i při použití dopravní sítě v případě pozemních dopravních módů či dopravních trajektorií v případě letecké či vodní dopravy.

Také samotná dostupnost se podle této metodiky může dělit na onu původní – frekvenční – a na časovou či vzdálenostní. Někteří, zejména zahraniční autoři dále užívají pro definování dostupnosti např. „potenciál příležitostí pro interakci“, tedy jinak řečeno velikost území s různými aktivitami (může být např. počet školských zařízení) v určitém dostupném čase či vzdálenosti.

Základním problémem pro výpočet dostupnosti, který byl v době bez výpočetní techniky pro některé typy dopravních sítí v podstatě nepřekonatelný, je tzv. faktor impedance [např. Spence, Linneker 1994], tedy odpor prostředí. V případě dostupnosti vzdálenostní je možné tento faktor stanovit pouhým součtem délky komunikací (linií) mezi 2 místy a v případě velmi velkého měřítka digitálních dat naměřené výsledky velmi dobře odpovídají realitě. V případě, že odporem prostředí je však čas, a je tedy třeba analyzovat časovou dostupnost, naráží výzkum na problém úzce související s rychlostí, s jakou se po dané trajektorii objekt pohybuje.

Tato transformace vzdálenost-čas není problémem v případě výpočtu dostupnosti pomocí železniční, letecké, ale také autobusové dopravy, neboť doba spojení mezi dvěma místy je dána jízdním řádem. Proto existují mapy dostupností již přes jedno století [např. Nový 1904]. Pro výpočet dostupností pomocí individuální automobilové dopravy je však zapotřebí použít výpočetní techniku a uvažovat poměrně značná zevšeobecnění.

Na plynulost dopravy, čas strávený na cestě a tedy průměrnou rychlost, kterou je nutno uvažovat v případě použití automobilu, má vliv spousta faktorů. Hudeček [2008a, b] ve své práci rozlišuje těchto faktorů 12 a jejich výčet se nezdá zdaleka být kompletní. Tyto faktory však nelze do modelu zahrnout všechny, resp. některé nemají přímý a trvalý vliv na průměrné rychlosti – a tedy dobu jízdy. Vzhledem k tématu výzkumu tak je třeba vyloučit faktory počasí, ročního období, stavu komunikace, intenzity provozu, denní doby, nehodovosti i stavu vozového parku. Pro analýzu potřebné je naopak uvážení místa vedení komunikace v intravilánu a extravilánu, typu a šířky silnice a podélného sklonu komunikací.

Obrázek 4.4. Faktory průměrné rychlosti osobního automobilu

Zdroj: Hudeček [2008a].

Podle typu silnice, tedy dle nejpodstatnější části členění silniční sítě v modelu dostupnosti, je možné pro období 2001 rozlišit dálnice (D), rychlostní komunikace (R), silnice I., II. a III. třídy a silnice ostatní. Šířka silnice je v tomto faktoru zahrnuta. Podélný sklon komunikací není uvažován v logickém smyslu „z kopce rychleji, do kopce pomaleji“. Místo toho vycházíme z normy ČSN 736101 a v ní obsaženého předpokladu o maximální bezpečné, tzv. návrhové rychlosti. Rozlišení na intravilán a extravilán je přirozeným důsledkem omezení maximální rychlosti v obci a mimo obec.

Samotné stanovení průměrných rychlostí pro jednotlivé typy a druhy komunikací je možné v zásadě třemi možnými postupy. Nejpřesnějším, ovšem v případě tohoto výzkumu nerealizovatelným je terénní průzkum. Je možné jej provést pouze na určitém konečném a velmi malém počtu komunikací. Druhým způsobem je využití již existujících softwarů (také v podstatě GIS), tzv. plánovačů cest (angl. route planner). Tyto softwary jsou však duševním vlastnictvím soukromé společnosti, a není tedy možné je využít v rozsahu, který je pro výzkum třeba. Oba výše nastíněné postupy však mohou být velmi nápomocné pro kontrolu třetího, ve výzkumu použitého způsobu.

Průměrné rychlosti byly stanoveny na základě kvalifikovaného odhadu, který přihlížel k maximální povolené rychlosti na komunikaci dané třídy a v daném místě (obec/mimo obec). V případě úseku s nadměrným podélným sklonem byla udělena penalizace, v jejímž důsledku byla průměrná rychlost vozidla snížena o 5 %. Diskutovány byly také rozdíly mezi dálnicemi a rychlostními silnicemi. Nápomocna byla i česká i zahraniční literatura [např. Gutiérrez, Urbano 1996; Brainard, Lovett, Bateman 1997].

Ačkoliv každý z výše popsáných kroků se může jevit jako nenáročný, bez velmi výkonné výpočetní techniky a specializovaného softwaru nelze v podstatě žádný z daných kroků provést. Například analýza sklonitosti silniční sítě předpokládá vytvoření tzv. digitálního modelu reliéfu – trojrozměrného (DMR) – pomocí dat z geodatabáze ArcČR firmy Arcdata Praha, která obsahují výškové členění a vrstevnice v základním intervalu 50 m. Na tento trojrozměrný model byly naneseny veškeré komunikace, jejichž souhrnná délka přesahovala 38 000 km. Silnice byly rozděleny na úseky podle toho, v jak členitém terénu vedly. Koncovým bodům byla přiřazena jejich nadmořská výška a byl dopočítán průměrný sklon daného úseku komunikace (postup je na tomto místě značně zjednodušen). Je možné podélný sklon komunikací pomocí DMR zjistit také tak, že se pro každý svah v terénu vypočítá jeho sklon, který je poté přiřazen komunikacím po něm vedoucím. Použili jsme prvně zmíněný postup, oba však podávají podobné výsledky. Je také zřejmé, že oba postupy nemohou vést k absolutně přesným hodnotám, avšak při zpětné kontrole bylo zjištěno, že výsledky velmi dobře odpovídají realitě. Drobné nepřesnosti navíc nehrají příliš velkou roli, neboť analýza podélných sklonů komunikací byla využita pouze pro rozdělení komunikací na ty se sklonem nad určitou mez (viz čtvrtý sloupec tabulky 4.1) a nepřesnosti způsobené např. intervalem vrstevnic v použitém modelu či měřítkem použitých map tak jsou zanedbatelné. Všechny výše popsané analýzy byly provedeny v softwaru ArcGIS 9.2 americké firmy ESRI, včetně extenzí 3D analyst a geostatistical analyst.

Podrobnější a detailnější popis tvorby modelu dostupnosti včetně rozsáhlé diskuse průměrných rychlostí a citací všech použitých a relevantních zdrojů je popsán v práci Hudečka [2010]. Výsledné stanovené průměrné rychlosti v modelu dostupnosti ukazuje tabulka 4.1. Jejich hodnoty byly ještě před jejich vložením do modelu na několika místech v Česku terénním průzkumem a s pomocí plánovačů cest kontrolovány.

Tabulka 4.1. Stanovené průměrné rychlosti pro model dostupnosti

Typ silnice	Obec vs. mimo obec	Počet jízdních pruhů	Sklonitost v %	Prům. rychlost r. 2001 (km/h)
Dálnice	MO	3	–	120
Dálnice	MO	2	–	115
Rychlostní sil.	MO	2	do 5	110
Rychlostní sil.	MO	2	nad 5	100
Rychlostní sil.	O	2	do 5	75
Silnice I. třídy	MO	1	do 6,5	70
Silnice I. třídy	MO	1	nad 6,5	63
Silnice II. třídy	MO	1	do 7,5	50
Silnice II. třídy	MO	1	nad 7,5	45
Silnice III. třídy	MO	1	do 8	33
Silnice III. třídy	MO	1	nad 8	30
Silnice I. třídy	O	1	–	30
Silnice II. třídy	O	1	–	20
Silnice III. třídy	O	1	–	20
Silnice I. třídy	MO	2	do 5	80
Silnice I. třídy	MO	2	nad 5	72
Silnice II. třídy	MO	2	do 5	67
Silnice II. třídy	MO	2	nad 5	60
Silnice III. třídy	MO	2	do 5	70
Silnice I. třídy	O	2	–	40
Silnice II. třídy	O	2	–	30
Silnice III. třídy	O	2	–	30

Zdroj: Hudeček [2010].

4.2.2. Řešení analýzy dostupnosti v GIS

Samotná analýza dostupnosti byla provedena pomocí extenze Network Analyst již výše zmíněného softwaru ArcGIS 9.2. Do vytvořeného modelu dostupnosti, tedy geodatabáze silniční sítě s vloženými průměrnými rychlostmi pro každý, třeba i sebekratší úsek komunikace byla vložena střediska dojížděky (destinace) a střediska vyjížděky.

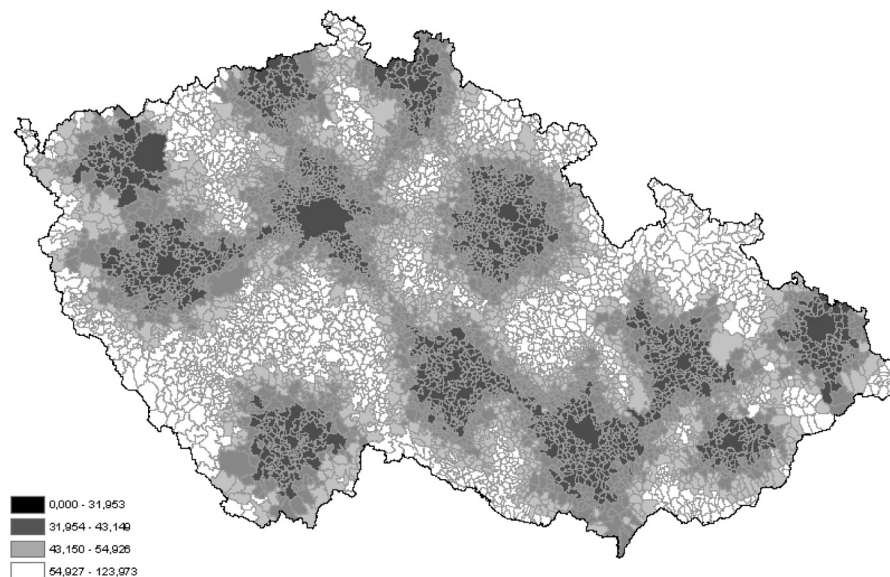
Při využití funkce OD (Origin-Destination) Cost Matrix byly hledány dojížděkové časy pro tři hierarchické úrovně: regionální, mikroregionální rovinu středisek pracovních příležitostí a pro nejnižší mikroregionální administrativní rovinu. Pro každou z 6258 obcí, které v roce 2001 v době Sčítání lidu, domů a bytů existovaly, byla vypočtena dojížděková doba do:

- a) nejbližšího krajského města (regionální úroveň) – 13 středisek, Praha je brána jako středisko Středočeského kraje;

- b) tří nejbližších měst s alespoň 3000 pracovními příležitostmi (mikroregionální úroveň středisek pracovních příležitostí) – 207 mikroregionálních středisek;
- c) nejbližší obce s pověřeným obecním úřadem (nejnižší mikroregionální administrativní úroveň) – 393 obcí.

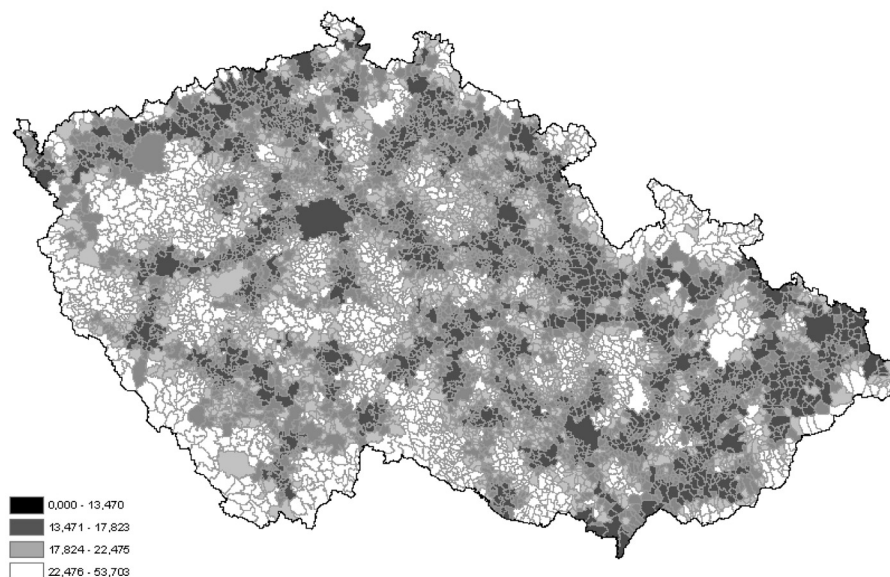
Aplikace OD Cost Matrix využívá dopravní síť (výše popsaný model dostupnosti), která je v matematickém pojetí reprezentovaná grafem sestávajícím ze souboru hran a uzlů. Každá hrana spojuje dva uzly a každý uzel může spojit více hran. V použitém modelu dostupnosti jsou hrany charakterizovány časovou vzdáleností v minutách. Za počáteční a cílový bod v síti byly dodány obce z geodatabáze ArcČR. Byla použita bodová vrstva, nikoli polygonová, u které by byl problém s hledáním přesného místa pro konec síťové analýzy. Proces hledání nejkratší cesty probíhá postupným načítáním délky (tedy času v minutách) po jednotlivých hranách. Výsledkem je nová geodatabáze spojnic mezi středisky – v grafickém podání se jedná o soustavu přímých čar spojujících dané obce. V číselném podání se jedná o hodnoty „délek“ těchto čar v minutách. Dojíždkové časy do mikroregionálních středisek pracovních příležitostí byly poté průměrovány, jak je popsáno v předchozí části této kapitoly. Obrázky 4.5, 4.6 a 4.7 zobrazují mapky obcí s naměřenou dostupností.

Obrázek 4.5. Dostupnost obcí individuální automobilovou dopravou do krajských měst (v minutách) – rozdělení do kvartilů

Zdroj: vlastní výpočty.

Obrázek 4.6. Dostupnost obcí individuální automobilovou dopravou do mikroregionálních ekonomických center (v minutách) – rozdělení do kvartilů

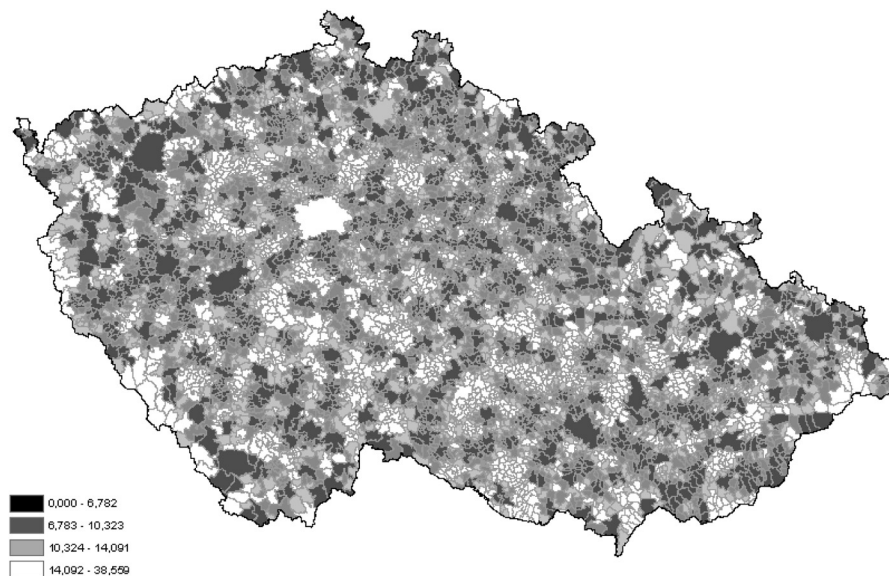

Zdroj: vlastní výpočty.

4.3. Rozdělení samosprávných a nesamosprávných sídel

Další částí analýzy, v níž jsme potřebovali využít GIS, byla komparace socioekonomické situace v samosprávných a nesamosprávných sídlech. Bylo třeba nalézt taková kritéria, která nám umožní vyhledat sídla, která tvoří vlastní teritoriální jednotku, ale nikoliv samostatnou obec, protože jsou administrativně součástí větší obce. Jako východisko nám posloužil seznam částí obcí. Část obce je evidenční sídelní jednotkou, jednotlivé obce buď tvoří pouze jedna část obce, nebo jsou členěné do několika částí obce. Část obce je vždy územně souvislá a zpravidla je i její zastavěné území souvislé. Pokud je obec tvořena několika prostorově oddělenými sídly, zpravidla každé sídlo tvoří jednu část obce. Nebylo ovšem možné pouze vzít seznam částí obcí a porovnáním se seznamem obcí klasifikovat každou část obce jako samosprávnou, nebo nesamosprávnou. V řadě případů totiž obec je sice dělena na části, rozdělení je však spíše formální a zastavěné území jednotlivých částí tvoří jeden souvislý celek. V takovém případě nelze jednotlivé části obce ztotožňovat s jednotlivými sídly. Náš cíl byl proto o něco komplikovanější. Potřebovali jsme identifikovat takové části obcí, které tvoří samosprávnou obec, avšak zároveň je jejich zastavěné území prostorově oddělené od dalších zastavěných území v obci. Jako kritérium prostorové oddělenosti jsme zvolili hranici 50 m. Pokud jsou tedy hranice zastavěného území nesamosprávné části obce odděleny alespoň 50 m volného nezastavěného prostoru od dalších zastavěných území, považujeme takovou část obce za nesamosprávné sídlo. Takto vymezená nesamosprávná sídla jsme pak rozdělili podle toho, jestli se jedná o centrální

Obrázek 4.7. Dostupnost obcí individuální automobilovou dopravou do obcí s pověřeným obecním úřadem (v minutách) – rozdělení do kvartilů

Zdroj: vlastní výpočty.

část obce, nebo o okrajovou část. Bylo možno zvolit dvě kritéria. Buď by šlo považovat za centrální část tu část obce, jejíž název se shoduje s názvem celé obce, nebo považovat za centrální tu část obce, která má nejvíce obyvatel. Zvolili jsme druhý postup. Některé části obce mají jen minimální počet obyvatel (jednotky). S údaji o takto malých sídlech by ovšem bylo obtížné pracovat, jejich situace je navíc specifická. Pro výpočty jsme proto jako dolní hranici počtu obyvatel, kterou sídlo musí mít, abychom ho zařadili do analýzy, zvolili 50 obyvatel. V souladu se zaměřením celé studie na malé obce tvoří horní hranici počtu obyvatel 2000. Tímto způsobem jsme jednotlivé části obcí rozdělili do pěti kategorií: části obcí s méně než 50 obyvateli; části obcí, které tvoří vlastní sídla a přitom jsou okrajovou součástí větší obce; části obcí, které tvoří vlastní sídla a přitom jsou centrální součástí větší obce; části obcí, které jsou zároveň sídlem a samostatnou obcí; části obcí, které nedokážeme zařadit do předešlých kategorií, protože nejsme schopni v mapě identifikovat jejich zastavěné území, případně toto území nemá dostatečnou vzdálenost od jiných zastavěných území. Ve shodě se zaměřením celého projektu jsme tuto klasifikaci provedli jen u obcí, které neleží v příměstské zóně (pro vymezení příměstských zón viz kapitolu „Statistická analýza rozvinutosti malých obcí a jejich faktorů“). Tabulka 4.2 ukazuje počet částí obcí spadajících do jednotlivých kategorií.

Tabulka 4.2. Velikostní kategorie částí obcí

Typ části obce	Počet výskytů
méně než 50 obyvatel	3641
okrajová část 50+	2428
středová část 50+	988
samostatná obec	3273
neidentifikováno	1235
celkem	11565

Zdroj: ČSÚ, CEDA, výpočty autor.

4.3.1 Identifikace samosprávných a nesamosprávných sídel pomocí GIS

Zásadním úkolem byl výběr vhodné databáze, v níž by byly rozeznatelné jednotlivé části sídel. Vektorová databáze intravilánu všech sídel ČR není bohužel k dispozici. Tematicky blízkými byly shledány datové soubory souvislé zástavby ČR. Nalezeny byly dvě potencionálně vhodné datové sady: 1) zástavba z databáze CORINE Land Cover 2006 a 2) datový soubor CEDA 150 od firmy CEDA. Obě databáze jsou ve vektorovém formátu a obsahují prostorové vymezení souvislé zástavby – a to jak rezidenční, tak i komerční. Zástavba je zde vymezena pomocí polygonového vektorového tvaru. Objekt je identifikovatelný v připojené atributové tabulce, kde jsou uloženy základní informace o každém objektu, jako např. jeho rozloha, typ zástavby a další. Geometrický tvar je asociován s atributem pomocí identifikačního kódu (ID). Tyto databáze lze zobrazit v GIS, mohou vstupovat do prostorových analýz či mohou být podkladem pro tvorbu map. Vektorový formát umožňuje efektivní atributové i prostorové vyhledávání jednotlivých mapových prvků. Databáze CORINE Land Cover vznikla na podkladě interpretace družicových snímků Landsat. Program CORINE (COoRdination of INformation on the Environment) byl zahájen v roce 1985. Iniciátorem byla Evropská komise a cílem je sběr, koordinace a zajištění kvalitních a v rámci Evropského společenství srovnatelných informací o životním prostředí a přírodních zdrojích. V roce 1991 se Evropská komise rozhodla díky programu Phare rozšířit program CORINE i na státy střední a východní Evropy. Nejmenší mapovaná jednotka má rozlohu 25 ha a minimální šířka liniového objektu je 100 m. Pro naše účely se tento parametr jevil jako velmi nevýhodný, jelikož by byla vynechána mnohá menší sídla ČR. Přesnější, a tedy vhodnější se pro naše účely ukázal datový soubor CEDA 150. Tyto digitální podklady pro vektorovou mapu České republiky vycházejí z měřítka 1:150 000 včetně polohopisu a místopisu. Jde o vhodný datový podklad pro přesné zobrazování informací na mapách v daném měřítku. Použitá databáze CEDA 150 byla aktualizována k roku 2006.

Databáze CEDA 150 byla vybrána také z toho důvodu, že je kompatibilnější s cenzovými daty. Nezbytným krokem bylo totiž vzájemné propojení cenzových dat s daty zástavby. Tímto postupem byly přidány oficiální cenzové kódy a údaje o počtu obyvatel k jednotlivým částem zástavby. K tomu byla využita funkce prostorového spoje, tzv. Spatial Join. Tato funkce dokáže spojovat databáze za podmínky prostorového ztotožnění. Pokud dva či více objektů sdílejí stejné místo v řešeném území, lze jejich atributy vzájemně spojit do jedné databáze. V případě této studie byly k dispozici polygonové podklady zástavby a v bodovém tvaru sídelní jednotky. Při prostorovém propojení se přenesla

informace z bodové vrstvy sídel na polygon zástavby, s kterým se bod prostorově protnul. Konkrétní části obcí se tak identifikovaly s určitou zastavěnou plochou. Objekty, které se prostorově nepropojily, byly vymazány. Zbývající sídla byla rozdělena na centrální a okrajové části obce.

Následným krokem byl výpočet vzdálenosti všech okrajových částí k nejbližším centrálním. Byla tedy vypočtena vzdálenost okrajových částí k nejbližší centrální části obce bez ohledu na to, zda šlo o centrální část stejné obce. K tomuto účelu byl využit nástroj „Near“ v software ArcGIS 9.3. Tento nástroj pracuje s body, liniemi či polygony a do výsledné samostatné tabulky dokáže vypočítat vzdálenost mezi zvolenými objekty. V našem případě byly vstupními daty okrajové a centrální části obcí v polygonovém tvaru. Výsledkem byla tabulka s výpočtem nejkratší vzdálenosti mezi centrálními a okrajovými částmi obcí. Získali jsme tak informace o tom, jaká je nejmenší vzdálenost mezi zastavěnou plochou jednotlivých okrajových částí obcí a centrálními částmi obcí. Za prostorově oddělená sídla jsme považovali takové okrajové části obcí, jejichž zastavěné území je vzdáleno minimálně 50 metrů od zastavěného území centrálních částí obcí. Ty části obcí, které tuto podmínku nesplňovaly, jsme z analýzy vyloučili, protože jejich statut částí obcí je s velkou pravděpodobností pouze formální a ve skutečnosti již urbanisticky srostly v jeden celek s centrální částí obce.

5. Vnitřní potenciály rozvoje menších obcí: shrnutí a závěry

Josef Bernard, Michal Illner, Jana Vobecká, Tomáš Kostecký

Provedené analýzy nám umožňují vyslovit opatrné závěry o struktuře vnitřních rozvojových potenciálů malých venkovských obcí a zhodnotit jejich vliv na rozvojové dění v obcích. Pokud hovoříme o rozvoji malých obcí, máme vedle populačního rozvoje (nebo alespoň stability) na mysli zejména rozvoj kvality života jejich obyvatel a jejich spokojenosti s životem v obci. Do těch se ovšem promítají jednak faktory spojené s kvalitou služeb, infrastruktury, bydlení, životního prostředí, ale také faktory označované jako „vnitřní kapacita obce“, které jsou spojeny zejména se sociálním prostředím obce (demografická struktura, ekonomické možnosti, příležitosti pro participaci na životě komunity, lokální identita, sociální integrace obyvatel nebo kvalita činnosti samosprávy) a s vnitřními potenciály, které může obec využít pro svůj rozvoj. Populační rozvoj či stabilita jsou s rozvojem kvality života úzce spojeny. Pokud v obci ubývá obyvatel, stěhují se pryč, obec stárne nebo vymírá, zhoršují se následně i sociální a kulturní aspekty rozvoje. Do pojmu lokální rozvoj zahrnujeme jen okrajově problematiku ekonomického rozvoje, neboť malé venkovské obce plní ekonomické funkce jen ve velmi omezené míře. Pracovní příležitosti jsou koncentrovány do měst. I z provedených případových studií vyplývá, že rozvojoví aktéři v malých obcích chápou lokální rozvoj především jako zkvalitňování služeb a prostředí v obci a také jako všeobecnou snahu o rozvoj rezidenční atraktivity obce a zlepšování demografické struktury. Naproti tomu problematika ekonomického rozvoje stojí převážně mimo jejich zorné pole.

Statistické analýzy rozvoje malých obcí ukázaly několik zjištění:

1. Z hlediska rozvinutosti malých obcí měřené pomocí množství poskytovaných služeb, kvality infrastruktury, kvality bytového fondu, míry investic z obecních výdajů a migrační atraktivity byl český venkovský prostor v období 1991–2001 poměrně homogenní a nejsou v něm výrazné rozdíly v průměrné míře rozvinutosti území jednotlivých okresů. Výjimku tvoří kvalita inženýrských sítí, které jsou více rozvinuté v okresech jižní Moravy a severozápadních Čech. Území okresů jsou nicméně poměrně velká a je možné, že podstatně vyšší míra diferenciac se projevuje v menším, mikroregionálním měřítku.

2. Dosti silnou souvislost s mírou rozvinutosti vykazuje velikost obce. Nejmenší obce vykazují ve většině indikátorů rozvinutosti a vnitřní kapacity podprůměrné hodnoty, ať už se to týká infrastruktury, služeb, migrační atraktivity, míry investic, nebo sociálních a demografických charakteristik obyvatelstva.
3. Rozvoj infrastruktury je zároveň ovlivňován dostupností do center. V dostupnějších obcích je infrastruktura více rozvinutá.
4. Vnitřní kapacita malých obcí je ve venkovském prostoru rozložena dosti nerovnoměrně, rozdíly průměrných hodnot jednotlivých okresů jsou značné. Zejména se to týká lidského a ekonomického kapitálu a také lokální politické angažovanosti a sídelní stability. Lidský a ekonomický kapitál se koncentrují především v okolí krajských měst a ve východních částech Pardubického a Královéhradeckého kraje, lokální politická participace a sídelní stabilita vykazují vyšší hodnoty v oblasti jižní Moravy a Vysočiny a rovněž ve východní části Pardubického a Královéhradeckého kraje.
5. Podařilo se prokázat určitou souvislost jednotlivých dimenzí vnitřní kapacity obcí s některými indikátory rozvinutosti obcí. Nejsilněji je s indikátory rozvinutosti propojená dimenze týkající se lidského a ekonomického kapitálu a rovněž dimenze veřejného života v obcích. Celkově je ovšem nalezená souvislost slabá.
6. Proměnné spjaté s činností místní samosprávy překvapivě nevykazují prakticky žádnou souvislost s indikátory rozvinutosti. Zabývali jsme se následujícími proměnnými: období vzniku samostatné obce, vzdělanostní struktura zastupitelstva, volební účast a množství kandidátů do zastupitelstva, personální stabilita zastupitelstva, množství získaných investičních dotací.
7. Na úrovni částí obcí se podařilo prokázat jistou, nicméně opět velmi slabou souvislost mezi administrativním statutem sídla (je, nebo není sídlem samosprávy) a různými indikátory rozvinutosti. Samosprávná sídla, zejména samosprávná sídla větší velikosti, vykazují obecně o něco příznivější rozvojové charakteristiky než sídla nesamosprávná.

Celkově lze říci, že pomocí statistických analýz se nepodařilo nalézt jednoznačné souvislosti mezi činností samosprávy a podobou politického života v obci na jedné straně a jejími rozvojovými charakteristikami na straně druhé. Přitom ale z provedených případových studií vyplývá, že samospráva malých obcí je důležitým rozvojovým aktérem na lokální úrovni. Studie potvrzují, že základním aktérem rozvojových snah je starosta, který se ovšem ve své práci opírá o zvolené zastupitele jakožto lokální experty. Vliv dalších místních aktérů je výrazně slabší. Typická je ovšem provázanost rozvojových aktérů z různých interakčních polí v obci (podnikatelé, občanské spolky) právě uvnitř samosprávy. Samospráva (starosta a ostatní zastupitelé) tak představuje přirozené ohnisko případných rozvojových aktivit. Činnost samosprávy se neomezuje jen na provoz základních služeb, ale týká se rovněž strategických, obvykle investičních projektů. Ve dvou zkoumaných obcích samospráva realizovala investiční projekty pro podporu bydlení s cílem populačního růstu a zlepšování demografické struktury obce. Rovněž udržení či rozvoj služeb, jako je základní a mateřská škola nebo např. poskytování prostor pro volnočasové vyžití, je v režii místní samosprávy. K podstatným nástrojům, které samospráva využívá a které mají velký vliv na budoucí rozvoj obce, patří územní regulace. Všechny tři zkoumané obce aktivně pracují s územním plánem při úvahách o budoucím rozvoji.

Vzhledem k dominantní roli samosprávy a k propojení podnikatelského, občanského a veřejného sektoru v zastupitelstvu obce má samospráva dobré předpoklady k tomu, aby se stala hlavním katalyzátorem vnitřních rozvojových kapacit v obci, ať už těch, které se týkají sociálního a kulturního prostřední obce (realizace kulturních a volnočasových aktivit, zapojení aktivních a kompetentních občanů, spolupráce s podnikateli, organizace a využívání brigádnické práce apod.), tak těch, které spočívají v přírodním prostředí obce (podpora turistického ruchu, vhodné využití volných pozemků, citlivá územní regulace apod.)

Výsledky statistické analýzy a případových studií tedy stojí v určitém protikladu. To není nutně příliš překvapivé, neboť oba přístupy jsou založeny na zcela odlišném analytickém pohledu. Případové studie umožňují intenzivní vhléd do konkrétních lokalit a procesů, které v nich probíhají, nicméně jejich výsledky nelze zobecnit. Pouze můžeme více či méně oprávněně předpokládat, že i v dalších typově podobných obcích mohou být rozvojové procesy a jejich aktéři podobné. Naopak statistická analýza zachycuje spolehlivě procesy týkající se celého území ČR, ovšem musí rezignovat na jejich detailní rozbor.

Vysvětlení základní odlišnosti získaných poznatků týkajících se role starosty a dalších členů samosprávy je možno hledat především na třech rovinách. První z nich je metodologická a týká se nespokojivého stavu použitého statistického modelu. Proxy proměnné, které jsou v modelu použity, nejsou příliš kvalitními indikátory těch dimenzí vnitřní kapacity obcí, které je třeba měřit. Zejména podstatné charakteristiky lokální samosprávy týkající se podoby lokálního komunitního leadershipu a neformálních institucionálních pravidel nejsou v dostupných statistických datech dobře zachyceny. Zároveň nejsme schopni statisticky spolehlivě měřit ani některé další důležité dimenze vnitřní kapacity, zejména ty, které se týkají sociální integrace nebo příležitostí pro participaci, ani celkovou spokojenost se životem v obci a kvalitu života v obci. V tomto ohledu slibují hlubší vhléd do vnitřních rozvojových kapacit malých obcí alternativní metody sběru dat, zejména dotazníková šetření.

Druhá rovina vysvětlení se týká časové dimenze. Autonomní volené samosprávy měly od prvních komunálních voleb v roce 1990 do roku 2001, k němuž byla vztažena většina proměnných v modelu, jen jednu dekádu na to, aby se projevil jejich vliv. To není mnoho. Zatímco politické charakteristiky obcí se průběžně mění s tím, jak se mění jednotlivá volební období, charakteristiky rozvinutosti obcí procházejí změnami jiným, zpravidla pomalejším tempem. Je pravděpodobné, že v dalších letech bude možné statisticky posoudit přesněji vliv samospráv na rozvoj, protože půjde zaznamenat i dlouhodobé efekty.

Poslední rovina vysvětlení se týká reálné autonomie samospráv v malých obcích. Ač formálně zastupitelstva rozhodují ve věcech samostatné působnosti obcí autonomně, v realitě je velká část jejich rozvojových rozhodnutí vázána na existující dotační programy. Pomocí dotací tak stát a kraje autonomii obcí účinně svazují, neboť nákladné investiční projekty malé obce zpravidla nemohou financovat jen z pravidelných příjmů svého rozpočtu. Vliv lokálních samospráv tak slábne ve prospěch vlivu vyšších úrovní veřejné správy.

Uskutečněné případové studie naznačují některé specifické aspekty fungování samosprávy v malých obcích, jejichž další analýza může být pro možnost zachycení efektů různých forem lokálního vládnutí podstatná. Patří mezi ně zejména problematika dominance starosty v rámci samosprávy, (ne)existence a kvalita podpůrných administrativních nástrojů, míra konfliktnosti v zastupi-

telstvech, schopnost deliberace při sporných bodech agendy, problematika kontroly exekutivy ze strany zastupitelů, míra partikulárních zájmů uvnitř zastupitelstev, schopnost akceptování konfliktu a možnosti pro zapojení občanů.

Předpokládáme, že některé projevy těchto aspektů mohou lokální rozvoj blokovat, jiné mohou být naopak ku prospěchu. Podobně je tomu s rolí starosty. Starosta plní jednak roli představitele exekutivy (ve zkoumaných obcích se o exekutivní pravomoci nedělí s radou), jednak roli administrativního pracovníka. Ke klíčovým předpokladům výkonu této dvojí role patří zřejmě jednak politické kompetence – nalézání podstatných rozvojových cílů a schopnost jejich prosazení, dosahování konsenzu mezi dílčími zájmy, jednak kompetence manažerské a administrativní – schopnost managementu projektů, schopnost dotahovat projekty do konce, orientace v dotačních řízeních. Svou roli pravděpodobně hrají i kontakty na vyšších úrovních veřejné správy. Případové studie Roztok a Vražkova prokazují významnou roli iniciativních a do jisté míry z obecního průměru se vymykajících starostů jako určitého singulárního činitele. Osobnost starosty tedy patří k dominantním rozvojovým faktorům. Podrobnější analýza souvislostí mezi jednotlivými rysy fungování samosprávy jako celku a činnosti starosty na jedné straně a rozvojovými charakteristikami malých obcí na straně druhé však zatím zůstává otevřeným úkolem.

Literatura

- Árnason, A., J. Lee, M. Shucksmith. 2004. „Understanding networks and social capital in European rural development.“ Paper presented at the conference *Improving Living Conditions and Quality of Life in Rural Europe*. Westport, Ireland, 30. 5. – 1. 6. 2004.
- Aronoff, S. 1989. *Geographic Information Systems: A Management Perspective*. Ottawa: WDL Publications.
- Athiyaman, A., N. Walzer. 2008. „Strategies to Enhance and Maintain Quality of Life: The Case of Non-metropolitan Illinois.“ *Journal of Rural and Community Development* 3 (1): 41–59.
- Beckley, T. M., D. Martz, S. Nadeau, E. Wall, B. Reimer. 2008. „Multiple Capacities, Multiple Outcomes: Delving Deeper into the Meaning of Community Capacity.“ *Journal of Rural and Community Development* 3 (3): 56–75.
- Bernard, J. 2010. „Rozvoj malých obcí a jeho faktory: Vymezení pojmů a operacionalizace.“ Pp. 79–90 in R. Bednárik, H. Jeřábek, L. Smékalová (eds.). *Aktuální otázky české a slovenské společnosti I: Sborník k 45. výročí založení Československé sociologické společnosti: Sociologie vybraných oblastí*. Brno: Tribun EU.
- Binek, J. et al. 2007. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown.
- Blažek, J. 1996. „Inter Regional Disparities in the Czech Republic During the Transition.“ *Geografie-Sborník ČGS* 101 (4): 265–277.
- Blažek, J., D. Uhlíř. 2002. *Teorie regionálního rozvoje*. Praha: Karolinum.
- Blažek, J., P. Csank. 2007. „Nová fáze regionálního rozvoje v ČR?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 945–965.
- Bonjean, Ch. M., D. M. Olson. 1964. „Community Leadership: Directions of Research.“ *Administrative Science Quarterly* 9 (3): 278–300.
- Brainard, J. S., A. A. Lovett, I. J. Batemann. 1997. „Using isochrone surfaces in travel-cost models.“ *Journal of Transport Geography* 5 (2): 117–126.
- Brennan, M. A., Flint, G. C., A. E. Luloff. 2009. „Bringing Together Local Culture and Rural Development: Findings from Ireland, Pennsylvania and Alaska.“ *Sociologia Ruralis* 49 (1): 97–112.
- Břehovský M., K. Jedlička. 1999. *Úvod do Geografických Informačních Systémů. Přednáškové texty*. [online] Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni [cit. 12. 12. 2010]. Dostupné z: <www.gis.zcu.cz/studium/ugi/e-skripta/ugi.pdf>.
- Cook, Ch. C., M. J. Bruin, B. L. Yust, S. R. Crull, M. C. Shelley, S. Laux, J. Memken, S. Niemeyer, B. J. White. 2009. „Evidence of a Housing Decision Chain in Rural Community Vitality.“ *Rural Sociology* 74 (1): 113–137.
- Cowen, D. J. 1988. „GIS versus CAD versus DBMS: What Are the Differences?“ *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing* 15 (4): 28–35.
- Čmejrek, J. 2005. „Specifika komunální politiky v malých obcích ČR.“ Pp. 72–87 in B. Dančák, P. Fiala, V. Hloušek (eds.). *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Deweese, S., L. Lobao, L. E. Swanson. 2003. „Local Economic Development in an Age of Devolution: The Question of Rural Localities.“ *Rural Sociology* 68 (2): 182–206.

- Filkins, R., J. C. Allen, S. Cordes. 2000. „Predicting Community Satisfaction among Rural Residents: an Integrative Model.“ *Rural Sociology* 65 (1): 72–86.
- Flora, C. B., J. L. Flora, S. Fey. 2004. *Rural Communities: Legacy and Change*. Boulder, CO: Westview.
- Getimis, P., N. K. Hlepas. 2006. „Aspects of Leadership Styles: An Interaction of Context and Personalities.“ Pp. 177–199 in H. Back, H. Heinelt, A. Magnier (eds.). *The European Mayor*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Gutiérrez, J., P. Urbano. 1996. „Accessibility in the European Union: the impact of the trans-European road network.“ *Journal of Transport Geography* 4 (1): 15–25.
- Hampl, M., V. Gardavský, K. Kühnl. 1987. *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha: Univerzita Karlova.
- Hampl, M. 2007. „Regionální diferenciacie současného socioekonomického vývoje v České republice.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 889–910.
- Harding, A. 1998. „Elite Theory and Growth Machines.“ Pp. 35–53 in D. Judge, G. Stoker, H. Wolman (eds.). *Theories of Urban Politics*. London: Sage.
- Havlíček, T., P. Chromý, V. Jančák, M. Marada. 2005. „Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí.“ Pp. 6–25 in M. Novotná (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. 2007. Praha: Český statistický úřad.
- Hladík, P. 2005. „Budování kapacit komunit.“ Pp. 98–108 in V. Majerová (ed.). *Český venkov 2005: Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Hřebík, S., V. Třebický. 2007. *Manuál zpracování a využití sady indikátorů rozvoje pro malé obce: Zrcadlo místní udržitelnosti*. Praha: EnviConsult, s.r.o.
- Hudeček, T. 2008a. *Akcesibilita a dopady její změny v Česku v transformačním období: Vztah k systému osídlení*. Diplomová práce. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta UK.
- Hudeček, T. 2008b. „Model časové dostupnosti individuální automobilové dopravy.“ *Geografie – Sborník ČGS* 113 (2): 140–153.
- Hudeček, T. 2010. *Dostupnost v Česku v transformačním období*. Praha: ČGS. (v tisku)
- Illner, M. 2006. „Velikost obcí, efektivita jejich správy a lokální demokracie.“ Pp. 15–26 in Z. Vajdová, D. Čermák, M. Illner. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Jeřábek, M. (ed.). 2001. *Reflexe regionálního rozvoje pohraničí české republiky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kaufman, H. 1959. „Toward an Interactional Conception of Community.“ *Social Forces* 38 (1): 8–17.
- Keating, M. 1998. „Size, Efficiency and Democracy: Consolidation, Fragmentation and Public Choice.“ Pp. 117–134 in D. Judge, G. Stoker, H. Wolman (eds.). *Theories of Urban Politics*. London: Sage.
- Kolář, J. 2003. *Geografické informační systémy 10*. Praha: Vydavatelství ČVUT.
- Kostecký, T. 2002. „Vývoj české společnosti v devadesátých letech 20. století v regionálním pohledu.“ Pp. 11–33 in T. Kostecký, J. Stachová, D. Čermák. *Region a politika*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, T. 2005. *Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – Patterns, Trends, and the Relation to Suburbanization and Its Socio-Spatial Patterns*. Sociologické studie / Sociological Studies 05:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Kováč, I. 2000. „LEADER, a New Social Order, and the Central- and East-European Countries.“ *Sociologia Ruralis* 40 (2): 181–189.
- Luloff, A. E., J. C. Bridger. 2003. „Community Agency and Local Development.“ Pp. 203–213 in D. L. Brown, L. E. Swanson (eds.). *Challenges for Rural America in the Twenty-First Century*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.
- Maguir, D. J., P. Longley, M. F. Goodchild, D. W. Rhind. 1991. *Geographical Information Systems*. New York: The Geo-information Group.

- Macháček, J. 2008. „Koncept místního rozvoje.“ Pp. 210–222 in *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Majerová, V. (ed.). 2005. *Český venkov 2005: Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Majerová, V. (ed.). 2008. *Český venkov 2008: Proměny venkova*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Marada, M. 2001. „Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy.“ *Geografie – Sborník ČGS 106* (1): 12–24.
- MMR. 2000. *Strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: MMR.
- MMR. 2006. *Strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: MMR.
- Moravanská, K. 2009. „Koncept spoločenstva v sociológii alebo spoločenstvo stále živé?“ *Sociológia – Slovak Sociological Review 41* (4): 380–396.
- Musil, J., J. Müller. 2006. *Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení*. Praha: CESES, FSV UK.
- Nový, V. 1904. *Isochronická mapa Čech – s úvodem o isochronách vůbec*. Praha: Zeměvědná společnost.
- Ouředníček, M. (ed.). 2006. *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.
- Perlín, R. 2000. „Představitelé veřejné samosprávy jako aktéři lokálního rozvoje: Sociologický průzkum mezi starosty venkovských obcí okresů Písek a Tábor.“ Pp. 133–150 in J. Kubeš (ed.). *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
- Perlín, R., S. Kuldová. 2008. „Typology of rural areas.“ Pp. 487–509 in V. Majerová (ed.). *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Venkov je náš svět*. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- Perlín, R., A. Šimčíková. 2008. „Criteria of a successful rural municipality.“ *Europa XXI* (17): 29–44.
- Perlín, R., Z. Kučera, S. Kučerová. 2010. „Nástin typologie venkova.“ [online] Příspěvek přednesený na semináři *Venkov 2010 (PřF UK)*. Praha, 4. 2. 2010 [cit. 1. 4. 2010]. Dostupné z: <<http://geography.cz/wp-content/uploads/2010/02/perlín-ceske-venkovy.pdf>>.
- Purdue, D. 2001. „Neighbourhood governance: leadership, trust and social capital.“ *Urban Studies 38* (12): 2211–2224.
- Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ray, C. 1999. „Reconsidering the evaluation of endogenous development: two qualitative approaches.“ *CRE Working Paper 39*. Newcastle: Centre for Rural Economy, University of Newcastle.
- Ray, C. 2000. „Editorial: The EU Leader Programme: Rural Development Laboratory.“ *Sociologia Ruralis 40* (2): 163–171.
- Shortall, S., M. Shucksmith. 1998. *Integrated rural development: issues arising from the Scottish experience*. Aberdeen: University of Aberdeen.
- Shucksmith, M. 2000. „Endogenous development, social capital and social inclusion: perspectives from LEADER in the UK.“ *Sociologica Ruralis 40* (2): 208–218.
- Spence, N., B. Linneker. 1994. „Evolution of the motorway network and changing levels of accessibility in Great Britain.“ *Journal of Transport Geography 2* (4): 247–264.
- Summers, G. F. 1986. „Rural Community Development.“ *Annual Review of Sociology 12*: 347–371.
- Swindell, D. 2000. „Issue Representation in Neighborhood Organizations. Questioning for Democracy at the Grassroots.“ *Journal of Urban Affairs 22* (2): 123–137.
- Tilly, C. 1973. „Do Communities Act?“ *Sociological Inquiry 43* (3–4): 209–238.
- Vajdová, Z., D. Čermák, M. Illner. 2006. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:2. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Vobecká, J. 2009. „Dojíždkový přístup k vymezení městského, příměstského a venkovského obyvatelstva v České republice.“ *Demografie 50* (1): 14–23.
- Vobecká, J. 2010. *Spatial Dynamics of the Population in the Czech Republic, 1989–2007*. Dizertační práce. Praha, Dijon: Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, UMR INRA-AgroSup Dijon Université de Bourgogne.

Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva

Vystoupil, J. et al. 2006. *Atlas cestovního ruchu České republiky*. Praha: MMR.

Wilkinson, K. P. 1991. *The Community in rural America*. Westport: Greenwood Publishing.

Wismer, S. 1999. „From the Ground up: Quality of Life Indicators and Sustainable Community Development.“ *Feminist Economics* 5 (2): 109–114.

Další zdroje:

Internetové stránky obce Verměřovice – <http://www.vermerovice.cz>

Bulletin Vražkovský kurýr, různá čísla

Internetové stránky obce Vražkov – <http://mesta.obce.cz/web/index.asp?u=18574>

Internetové stránky obce Roztoky – <http://www.obec-roztoky.cz/>

Shrnutí

Cílem předkládaných Sociologických studií je nabídnout teoretický rámec pro analýzu endogenních rozvojových potenciálů malých venkovských obcí (do 2000 obyvatel) a tento rámec aplikovat na situaci venkovských obcí v České republice.

V první kapitole, která představuje teoretický úvod celé studie, představuje Josef Bernard stručně problematiku endogenního lokálního rozvoje venkovských obcí a její souvislost s konceptem rozvoje komunit (community development). Ukazuje rovněž, jak z teoretických předpokladů o endogenním rozvoji vychází iniciativa LEADER jakožto jeden z dotačních programů EU pro podporu rozvoje venkova. Dále se autor zabývá různými přístupy k vymezení lokálního rozvoje a českými empirickými výzkumy, které z těchto koncepcí vycházejí – ekonomický rozvoj; komplexní rozvoj, spojený často s výzkumem periferních území; a též rozvoj komunit. Problematiku rozvoje komunit představuje podrobněji. Obec zde představuje lokální komunitu, jež disponuje různorodými vnitřními potenciály, které je schopna využít pro dosažení svých rozvojových cílů nebo pro adaptaci na měnící se externí podmínky. V jednotlivých obcích ovšem může být komunita rozvinuta více či méně. Obce s rozvinutější komunitou jsou lépe schopny definovat společné cíle a usilovat o jejich dosažení. Komunita je založena především na síti interakcí mezi jednotlivými aktéry uvnitř obce. Dále autor přibližuje roli starosty a ostatních členů samosprávy jakožto komunitních leaderů. Na konci kapitoly autor prezentuje rozvojový model zahrnující jako nezávislé proměnné vnější – strukturální a polohové – rozvojové faktory, jako zprostředkující proměnné jednotlivé dimenze vnitřní kapacity komunity a dimenze rozvoje jednotlivých funkcí obce a jako závislou proměnnou rozvoj kvality života a spokojenosti se životem v obci.

Ve druhé kapitole Josef Bernard a Tomáš Kostecký představují statistickou analýzu vnitřních rozvojových potenciálů malých venkovských obcí, resp. sídel. Nabízejí přehled a klasifikaci využitelných indikátorů jednotlivých rozvojových faktorů a dimenzí rozvoje. Za pomoci dostupných statistických dat (cenzová data, volební statistika, statistika měst a obcí, demografická statistika, výkazy obecních rozpočtů, registr ekonomických subjektů, statistiky nezaměstnanosti, polohové informace) pak částečně operacionalizují teoretický model z první kapitoly a provádějí jeho statistickou analýzu pomocí hierarchického lineárního modelování. Nalézají pět potenciálních dimenzí vnitřní kapacity obcí – dimenze vzdělání a ekonomiky, dimenze intenzity interakcí a veřejného dění, dimenze věku a reprodukce, dimenze politické participace a sídelní stability, dimenze nestability zastupitelstva. Tyto dimenze jsou syceny celkem 16 statistickými ukazateli dostupnými pro všechny obce v ČR. Autoři ukazují, že model dokáže zachytit určitý vliv vnitřních kapacit komunit na rozvinutost jednotlivých funkcí obce (vybavenost základními službami, existence základní infrastruktury, podíl domů

postavených za posledních 20 let, podíl investičních výdajů, migrační atraktivita), ovšem naměřený vliv je velmi slabý. Ty součástí vnitřní kapacity, které souvisejí bezprostředně s lokálním vládnutím, nevykazují žádný statisticky měřitelný vliv. Pomocí analýzy jsou autoři dále schopni zachytit regionální diferenciaci rozvojových potenciálů venkovských obcí a dalších rozvojových indikátorů. K zásadním faktorům ovlivňujícím rozvoj malých venkovských obcí patří především jejich velikost, z polohových faktorů hraje roli dostupnost obce do center různé řádovostní úrovně, sídelní kompaktnost a částečně též horská poloha. Rovněž hospodářské problémy regionu, v němž obec leží, mají vliv na její rozvoj. Znevýhodněné jsou zejména velmi malé obce s méně než 200 obyvateli. Dále autoři porovnávají rozvojové charakteristiky malých venkovských sídel vybavených vlastní samosprávou a sídel, která vlastní samosprávou vybaveny nejsou a tvoří část větší obce. Samosprávná sídla, zejména samosprávná sídla větší velikosti, vykazují obecně o něco příznivější rozvojové charakteristiky než nesamosprávná sídla stejné velikosti, rozdílly však nejsou velké.

Další kapitola je souhrnem tří kvalitativních případových studií zachycujících podobu lokálního vládnutí a rozvojové potenciály ve třech vybraných malých obcích – ve Verměřovicích (Bernard), Vražkově (Illner) a Roztokách (Vobecká). Provedené případové studie jsou založeny na rozhovorech s hlavními aktéry veřejného dění v obcích a na zúčastněném pozorování na jednáních zastupitelstev. Verměřovice leží z regionálního hlediska ve spíše periferním území, ovšem jejich mikroregionální dostupnost je velmi dobrá. Vražkov a Roztoky jsou z regionálního hlediska položeny výhodněji, ale Roztoky mají právě z mikroregionálního pohledu dostupnost nepříliš kvalitní. Vražkov leží v těsné blízkosti dálnice, a může tedy teoreticky profitovat z poměrně dobré dostupnosti.

Studie ukazují na zcela dominantní roli starosty jakožto rozvojového aktéra. Ve zkoumaných obcích dochází k personální provázanosti rozvojových aktérů z různých interakčních polí v obci (podnikatelé, občanské spolky) uvnitř samosprávy.

Vzhledem k dominantní roli samosprávy a k propojení podnikatelského, občanského a veřejného sektoru v zastupitelstvu obce má samospráva dobré předpoklady k tomu, aby se stala hlavním katalyzátorem vnitřních rozvojových kapacit v obci, ať už těch, které se týkají sociálního a kulturního prostředí obce (realizace kulturních a volnočasových aktivit, zapojení aktivních a kompetentních občanů, spolupráce s podnikateli, organizace a využívání brigádnické práce apod.), tak těch, které spočívají v přírodním prostředí obce (podpora turistického ruchu, vhodné využití volných pozemků, citlivá územní regulace apod.). Hlavním rozvojovým cílem, který jsme zaznamenali, je udržení či zvyšování počtu obyvatel spojené se snahou o zlepšování demografické struktury obyvatel. Tomuto cíli slouží jak lokální projekty zaměřené přímo na podporu výstavby rodinných domů, tak nepřímou též snaha o udržení služeb a příležitostí k volnočasovému vyžití v obci. Budování infrastruktury je ve zkoumaných obcích spíše druhořadé, neboť základní infrastruktura již vystavěna je. Strategie získávání nových rezidentů se prozatím zdá být úspěšná, do budoucna se však se zhoršujícími demografickými prognózami může ukázat jako problematická. O lokální ekonomický rozvoj ve smyslu vzniku lokálních pracovních příležitostí obce příliš neusilují, neboť převážná většina jejich obyvatel za prací vyjíždí do okolních měst a obec je chápána především jako rezidenční lokalita.

Případové studie dokumentují rovněž omezení, kterým je lokální samospráva vystavena. V českém systému financování obcí je totiž při snaze o realizaci rozvojových projektů velmi silně závislá na dotacích poskytovaných vyššími úrovněmi veřejné správy. Její autonomie je tak výrazně omezena.

Případové studie Roztok a Vražkova prokazují významnou roli iniciativních a kompetentních starostů jako určitého singulárního činitele. Podrobnější analýza souvislostí mezi jednotlivými rysy fungování samosprávy jako celku a činnosti starosty na jedné straně a rozvojovými charakteristikami malých obcí na straně druhé však zatím zůstává otevřeným úkolem.

Závěrečná kapitola je metodologickým doplňkem studie. Její autoři představují geoinformační systémy a možnosti jejich využití v různorodých sociálních analýzách, zejména v analýzách lokálního rozvoje. Podrobně se věnují využití geoinformačních systémů ve statistických analýzách obsažených v druhé kapitole studie – výpočtu dostupnosti obcí individuální automobilovou dopravou a identifikaci prostorově oddělených nesamostatných sídel.

Summary

The aim of this volume of *Sociological Studies* is to put forth a theoretical framework with which to analyse the endogenous developmental potential of small rural municipalities (up to 2000 inhabitants) and apply this framework to the situation of rural municipalities in the Czech Republic.

The first chapter presents the theoretical introduction to the study. Josef Bernard briefly explains what endogenous local development of rural communities is and how it relates to the concept of community development. He describes how the LEADER initiative, an EU subsidy programme supporting rural development, emerged out of the theoretical premises of endogenous development. He then examines the various ways in which local development is defined and some Czech empirical studies based on the terms of those definitions: economic development; complex development, often associated with the study of peripheral regions; and community development. The issue of community development is then presented in more detail. In this study, a municipality is a local community that possesses various internal capacities that it can draw on to achieve its development goals or to adapt to changing external conditions. Naturally, the level of community development can vary from one community to the next. Municipalities with a strong level of community are better able to define their common goals and work to achieve them. Community itself is founded on a network of interactions between individual actors within the municipality. The author describes the role of the mayor and other members of the local authority as community leaders. At the end of the chapter the author presents a community development model that includes external – structural and spatial – factors of development as independent variables, the dimensions of a community's internal capacities and the dimensions of the development of individual functions of a municipality as intermediate variables, and the development of quality of life and satisfaction with life in the community as a dependent variable.

In the second chapter, Josef Bernard and Tomáš Kostelecký present a statistical analysis of the internal development potential of small rural communities or settlements. They provide an overview and classification of available indicators of the different factors and dimensions of development. Drawing on statistical data (census data, election statistics, urban and municipal statistics, demographic statistics, municipal budget statements, the register of economic entities, unemployment statistics, location) they then partially operationalise the theoretical model described in the first chapter and statistically analyse it using hierarchical linear modelling. They identify five possible dimensions of the internal capacities of municipalities: the dimension of education and economics, the dimension of the intensity of interactions and public affairs, the dimension of age and reproduction, the dimension of political participation and settlement stability, and the

dimension of municipal council instability. These dimensions are saturated by a total of 16 statistical indicators available for all the municipalities in the CR. The authors show that the model reveals some effect of a community's internal capacities on the level of development of a municipality's individual functions (how well equipped with basic services the municipality is, the existence of basic infrastructure, the number of buildings built in the past twenty years, the share of investment expenditures, migration attractiveness), but the measured effect is very weak. Those dimensions of internal capacity that are directly connected with local government show no statistically measurable effect. With the aid of the analysis the authors are also able to capture the regional differentiation of the development capacities of rural municipalities and other development indicators. A municipality's size is one of the basic factors influencing the development of small rural municipalities, and among spatial factors a role is played by the municipality's accessibility to other variously ranking centres in the spatial hierarchy, settlement density, and to some extent even altitude. A municipality's development is also influenced by whatever economic problems exist in the region in which it is located. Very small municipalities with a population under 200 people are particularly disadvantaged. The authors compared the development features of small rural settlements that have their own local authority with those that do not and form part of a larger municipality. The self-governing settlements, especially the larger ones, generally show more positive development characteristics than non-self-governing settlements of equal size, though the differences between the two are not great.

The next chapter summarises the results of three qualitative case studies of local government and the development potential of three selected small municipalities: Verměřovice (Bernard), Vražkov (Illner) and Roztoky (Vobecká). The case studies are based on interviews with the main actors in public affairs in the municipalities and on participant observation of meetings of the municipal councils. From a regional perspective, Verměřovice occupies a location on the periphery, but its microregional accessibility is very good. Vražkov and Roztoky are better situated in a regional perspective, but in a microregional perspective Roztoky's accessibility is not very good. Vražkov lies in close proximity to a motorway and thus in theory could profit from relatively good accessibility.

The study found the mayor to be a primary actor in regional development. In the municipalities in the study diverse interactional fields are often connected by dominant development actors belonging in several of them (business people, civic associations).

Given the dominant role of the local authority and the links between the business, civic, and public sectors within the municipal council the local authority is in a good position to be the primary catalyst of a municipality's internal development capacities, whether this refers to the capacities in the social and cultural environment of the municipality (organising cultural and leisure-time activities, engaging active and qualified citizens, cooperation with business people, organisation and use of volunteer work, and so on), or the potential that lies in the municipality's natural environment (promoting tourism, making appropriate use of vacant land, sensitive zoning regulation, etc.) The authors found a primary development goal to be that of maintaining or increasing the population size while also striving to improve the demographic structure of the population. This goal is served by local projects that aim directly to support the construction of family homes and indirectly to maintain services and opportunities for leisure-time activities in the municipality. The construction of infrastructure is more of a secondary goal in municipalities, as basic infrastructure has already been built. Strategies to obtain new residents so far seem to have

been successful, but negative demographic forecasts could pose a problem for them in the future. Municipalities do not put too much effort into local economic development in the form of developing local job opportunities as most people living in municipalities commute to work in neighbouring towns and the municipality primarily serves a residential function.

The case studies also document the constraints on local authorities. In the Czech system of financing municipalities, local authorities attempting to implement development projects are heavily dependent on subsidies provided from the upper levels of public administration. This puts considerable constraints on their autonomy.

The case studies on Roztoky and Vražkov show the important role played by enterprising and qualified mayors as a singular type of actor in development. However, a more detailed analysis made of the connections between the individual features of the functioning of a local authority as a whole and the work of the mayor on the one hand and the development characteristics of small municipalities on the other is a task that has yet to be undertaken.

The final chapter forms a methodological supplement to the study. The authors describe geoinformation systems and their possible uses in various types of social analyses, especially analyses of local development. The authors focus on the use of geoinformation systems in the statistical analyses contained in the second chapter of the study – calculating the traffic accessibility of municipalities and identifying individual settlements.

Zusammenfassung

Ziel der vorliegenden soziologischen Studien ist es, einen theoretischen Rahmen für die Analyse endogener Entwicklungspotentiale kleiner ländlicher Gemeinden (bis 2000 Einwohner) zu bieten und diesen auf die Situation ländlicher Gemeinden in der Tschechischen Republik anzuwenden.

Im ersten Kapitel, der theoretischen Einleitung zur Studie, stellt Josef Bernard kurz die Problematik der lokalen endogenen Entwicklung ländlicher Gemeinden im Zusammenhang mit dem Konzept der kommunalen Entwicklung (Community Development) vor. Dabei zeigt er gleichfalls auf, wie das EU-Förderprogramm zur Unterstützung der Entwicklung des ländlichen Raumes LEADER von den theoretischen Voraussetzungen der endogenen Entwicklung ausgeht. Der Autor befasst sich des weiteren mit verschiedenen Definitionsansätzen der lokalen Entwicklung und mit der tschechischen empirischen Forschung, die von diesen Konzepten ausgeht – wirtschaftliche Entwicklung; umfassende Entwicklung, oft verbunden mit einer Forschung zu Peripherien, sowie kommunale Entwicklung. Die Problematik der kommunalen Entwicklung wird detaillierter vorgestellt. Die Gemeinde stellt hier ein lokales Gemeinwesen dar, das über verschiedene innere Potentiale verfügt, die sie zur Erreichung ihrer Entwicklungsziele oder zur Anpassung an sich verändernde Bedingungen nutzen kann. In einzelnen Gemeinden kann die kommunale Entwicklung jedoch mehr oder weniger stark ausgeprägt sein. Gemeinden mit einem entwickelten Gemeinwesen sind besser in der Lage, gemeinsame Ziele zu definieren und an deren Erreichung zusammenzuarbeiten. Das Gemeinwesen basiert insbesondere auf dem Netzwerk der Interaktionen zwischen den einzelnen Akteuren innerhalb der Gemeinde. Der Autor erläutert des weiteren die Rolle des Bürgermeisters und weiterer Mitglieder der Selbstverwaltung sowie der Führungspersönlichkeiten in der Gemeinde. Am Ende des Kapitels präsentiert der Autor ein Entwicklungsmodell, das als unabhängige Variablen die äußeren – strukturellen und lageabhängigen – Entwicklungsfaktoren umfasst, als vermittelnde Variablen die einzelnen Dimensionen der internen Kapazitäten des Gemeinwesens und die Dimension der Entwicklung der einzelnen Funktionen der Gemeinde sowie als abhängige Variable die Entwicklung der Lebensqualität und der Zufriedenheit mit dem Leben in der Gemeinde.

Im zweiten Kapitel stellen Josef Bernard und Tomáš Kostelecký eine statistische Analyse der inneren Entwicklungspotentiale kleiner ländlicher Gemeinden bzw. Siedlungen vor und bieten eine Übersicht und Klassifizierung verwendbarer Indikatoren der einzelnen Entwicklungsfaktoren und -dimensionen. Mit Hilfe verfügbarer statistischer Daten (Zensusdaten, Wahlstatistiken, Statistiken von Städten und Gemeinden, demografische Statistiken, Angaben aus Gemeindehaushalten, Angaben aus Handelsregistern, Arbeitslosenstatistiken, Lageangaben) wird das theoretische Modell des ersten Kapitels teilweise operationalisiert und mit Hilfe eines hierarchisch-linearen Modells stati-

stisch analysiert. Die Autoren finden fünf potentielle Dimensionen interner Kapazitäten von Gemeinden vor – die Dimension der Bildung und Ökonomie, die Dimension der Intensität von Interaktionen und öffentlichem Geschehen, die Dimension des Alters und der Reproduktion, die Dimension der politischen Partizipation und der Siedlungsstabilität sowie die Dimension der Instabilität der Gemeindevertretung. Diese Dimensionen werden mit insgesamt 16 statistischen Indikatoren gesättigt, die für alle Gemeinden in Tschechien zur Verfügung stehen. Die Autoren zeigen, dass das Modell in der Lage ist, einen gewissen Einfluss der internen kommunalen Kapazitäten auf die Entwicklung der einzelnen Gemeindefunktionen aufzuzeigen (Verfügbarkeit grundlegender Dienstleistungen, Vorhandensein der grundlegenden Infrastruktur, Anteil der in den vergangenen 20 Jahren erbauten Häuser, Anteil an Investitionsausgaben, Migration), wobei der gemessene Einfluss jedoch nur sehr schwach ist. Jene Teile der internen Kapazitäten, die unmittelbar mit der lokalen Regierung zusammenhängen, weisen keinen statistisch messbaren Einfluss auf. Mit Hilfe einer entsprechenden Analyse sind die Autoren in der Lage, die regionale Differenzierung der Entwicklungspotentiale ländlicher Gemeinden sowie weitere Entwicklungsindikatoren zu erfassen. Zu den grundlegenden, die Entwicklung kleiner ländlicher Gemeinden beeinflussenden Faktoren gehört insbesondere die Größe der Gemeinde, bei den Lagefaktoren spielt insbesondere die Erreichbarkeit von Zentren verschiedener Größenordnung, die Kompaktheit der Besiedelung und teilweise auch die Gebirgslage eine Rolle. Gleichfalls wirken sich Wirtschaftsprobleme der Region, in der sich die jeweilige Gemeinde befindet, auf die Entwicklung aus. Benachteiligt sind insbesondere kleine Gemeinden mit weniger als 200 Einwohnern. Des weiteren vergleichen die Autoren die Entwicklungscharakteristiken kleiner ländlicher Siedlungen, die über eine eigene Selbstverwaltung verfügen, mit Siedlungen, die als Teil einer größeren Gemeinde über keine eigene Selbstverwaltung verfügen. Siedlungen mit Selbstverwaltung, insbesondere jene mit größerer Einwohneranzahl, weisen im Allgemeinen bessere Entwicklungscharakteristiken als Siedlungen ohne Selbstverwaltung, wobei die Unterschiede jedoch nicht sehr groß sind.

Das weitere Kapitel stellt eine Zusammenfassung dreier qualitativer Fallstudien dar, in denen lokales Regierungswesen und Entwicklungspotentiale anhand dreier ausgewählter kleiner Gemeinden aufgezeigt werden – es handelt sich um die Gemeinden Verměřovice (Bernard), Vražkov (Illner) und Roztoky (Vobecká). Die durchgeführten Fallstudien basieren auf Gesprächen mit den Hauptakteuren des öffentlichen Geschehens in den Gemeinden sowie auf aktiver Beobachtung von Sitzungen der Gemeindevertretungen. Die Gemeinde Verměřovice liegt in regionaler Hinsicht eher peripher, die mikroregionale Erreichbarkeit ist jedoch sehr gut. Die Gemeinden Vražkov und Roztoky sind in regionaler Hinsicht günstiger gelegen, wobei jedoch insbesondere die mikroregionale Erreichbarkeit der Gemeinde Roztoky nicht sehr gut ist. Die Gemeinde Vražkov liegt in Nähe der Autobahn und könnte daher theoretisch von einer relativ guten Erreichbarkeit profitieren.

Die Studie zeigt die dominante Rolle des Bürgermeisters als Entwicklungsakteur auf. In den untersuchten Gemeinden kommt es zu einer, die verschiedenen Interaktionsfelder (Unternehmen, Bürgervereinigungen) übergreifenden personellen Verknüpfung der Entwicklungsakteure innerhalb der Selbstverwaltung.

In Anbetracht der dominanten Rolle der Selbstverwaltung und der gegenseitigen Verknüpfung des unternehmerischen, bürgerlichen und öffentlichen Sektors in der Gemeindevertretung hat die Selbstverwaltung gute Voraussetzungen dafür, der Hauptkatalysator der internen Entwicklungskapazitäten der Gemeinde zu werden, seien es Kapazitäten bezüglich des sozialen und kulturellen Um-

felds der Gemeinde (Realisierung von Kultur- und Freizeitaktivitäten, Einbindung aktiver und kompetenter Mitbürger, Kooperation mit Unternehmen, Organisation und Nutzung freiwilliger und kurzfristig beschäftigter Helfer u.ä.), als auch jener Kapazitäten, die im natürlichen Umfeld der Gemeinde bestehen (Förderung des Fremdenverkehrs, geeignete Nutzung von Freiflächen, sensible Raumplanung u.ä.) Das Hauptentwicklungsziel, das wir bemerken konnten, ist die Erhaltung bzw. Erhöhung der Einwohnerzahl im Zusammenhang mit einer Verbesserung der demografischen Einwohnerstruktur. Diesem Ziel dienen sowohl lokale Projekte zur Förderung des Hausbaus, als auch indirekt die Bemühung um die Aufrechterhaltung von Dienstleistungen und Freizeitmöglichkeiten in der Gemeinde. Der Aufbau der Infrastruktur steht in den untersuchten Gemeinden eher an zweiter Stelle, da die grundlegende Infrastruktur bereits vorhanden ist. Die Strategie der Gewinnung neuer Bewohner erscheint bislang erfolgreich, in Zukunft kann sie sich durch sich verschlechternde demografische Prognosen jedoch als problematisch erweisen. Eine lokale wirtschaftliche Entwicklung im Sinne der Entstehung neuer Arbeitsplätze streben die Gemeinden eher nicht an, da die meisten Bewohner ihren Arbeitsplatz in den umliegenden Städten und Gemeinden haben und die örtliche Gemeinde eher als Wohnort gesehen wird.

Die Fallstudien dokumentieren gleichfalls die Einschränkungen, denen die örtliche Selbstverwaltung ausgesetzt ist. Im tschechischen Finanzierungssystem der Gemeinden sind diese nämlich bei der Realisierung von Entwicklungsprojekten stark von Fördergeldern aus höheren Verwaltungsebenen abhängig, was die Autonomie der Gemeinden empfindlich einschränkt.

Die Fallstudien der Gemeinden Roztoky und Vražkov zeigen die wichtige Rolle aktiver und kompetenter Bürgermeister als singulärer Akteure auf. Eine eingehende Analyse der Zusammenhänge zwischen den einzelnen Grundzügen der Arbeit der Selbstverwaltung als Ganzem und der Tätigkeit des Bürgermeisters auf der einen und den Entwicklungscharakteristiken kleiner Gemeinden auf der anderen Seite bleibt jedoch eine offene Aufgabe.

Die Schlusskapitel bietet eine methodologische Ergänzung der Studie. Die Autoren stellen hier ein Geo-Informationssystem und die Möglichkeiten seiner Nutzung in verschiedenen Sozialanalysen, insbesondere Analysen der lokalen Entwicklung vor. Detailliert wird die Nutzung von Geo-Informationssystemen in den statistischen Analysen im zweiten Kapitel der Studie behandelt – Berechnung der Erreichbarkeit der Gemeinden durch individuellen Automobilverkehr und Identifizierung räumlich getrennter nicht selbständiger Siedlungsgebiete.

O autorech

Mgr. Josef Bernard

josef.bernard@soc.cas.cz

Studuje v doktorském studiu na Katedře sociologie FF UK, působí v oddělení Lokální a regionální studia v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. Soustředí se na problematiku lokálního rozvoje, sociologie venkova, občanské participace a veřejné správy, zejména se zaměřením na lokální samosprávu. Externě přednáší sociologii pohraničních oblastí pro studenty sociologie UHK.

RNDr. Tomáš Hudeček, Ph.D.

hudecek@dr.com

Působí jako odborný asistent na Katedře aplikované geoinformatiky a kartografie, kde přednáší a vede cvičení geografické a tematické kartografie. Jeho vědecko-výzkumnou činností je sledování dostupnosti v Česku v období 1918 až 2020.

JUDr. Michal Illner

michal.illner@soc.cas.cz

Je vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., působí v oddělení Lokální a regionální studia. Externě přednáší sociologii města na Fakultě sociálních věd UK a základy sociologie pro studenty geografie na Přírodovědecké fakultě UK. Zabývá se prostorovými aspekty sociálního rozvoje, sociologickou problematikou měst a regionů, lokální politikou a územní veřejnou správou. Publikuje doma i v zahraničí a je spoluautorem řady knižních publikací o této problematice.

RNDr. Tomáš Kostecký, CSc.

tomas.kostecky@soc.cas.cz

je vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., vedoucí oddělení Lokální a regionální studia. Dlouhodobě se zabývá prostorovými aspekty lidského chování, lokální, regionální a komparativní politikou, politickými důsledky metropolizace a suburbanizace. Pravidelně publikuje v domácích i zahraničních odborných časopisech a knihách.

RNDr. Přemysl Štych, Ph.D.

stych@natur.cuni.cz

Je odborným asistentem katedry aplikované geoinformatiky a kartografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ve své výzkumné a pedagogické činnosti se věnuje převážně aplikacím GIS a dálkovému průzkumu Země ve výzkumu dlouhodobých změn využití krajiny (Land Use/Land Cover Change). Dalšími oblastmi jeho zájmu jsou monitoring a modelování životního prostředí či sociální a regionální geografie. V geoinformační oblasti úzce spolupracuje s Evropskou kosmickou agenturou (ESA) a NASA.

Mgr. Jana Vobecká

jana.vobecka@soc.cas.cz

Je studentkou doktorského studia demografie na Přírodovědecké fakultě UK v Praze a na Université de Bourgogne v Dijonu. Ve své výzkumné práci se zaměřuje na prostorové aspekty demografického chování a socioekonomických charakteristik obyvatel. Vedle toho se také věnovala studiu demografického chování Židů v Čechách v minulosti. V současné době pracuje jako odborná pracovnice Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., v oddělení Lokální a regionální studia.

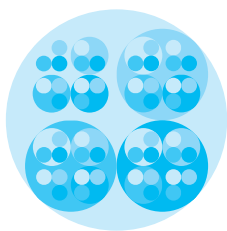
Sociologické studie/Sociological Studies

- SS 09:10 T. Lebeda, K. Malcová, T. Lacina. Volby do Senátu 1996 až 2008; 84 s., 180 Kč
- SS 09:9 I. Bayer, J. Kolářová, M. Kolářová, M. Vávra. Zobrazování nerovností a hodnotová poselství v časopisech pro děti a mládež; 127 s., 302 Kč
- SS 09:8 Z. Mansfeldová, L. Linek (eds.). Český parlament ve druhé dekádě demokratického vývoje; 160 s., 245 Kč
- SS 09:7 J. Chaloupková. Rodinné a pracovní dráhy mladých z holistické perspektivy; 119 s., 186 Kč
- SS 09:6 D. Čermák (ed.). Aplikace principů partnerství a participace v prostředí malých měst České republiky; 99 s., 196 Kč
- SS 09:5 J. Stachová, J. Bernard, D. Čermák. Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání; 121 s., 194 Kč
- SS 09:4 A. Křížková (ed.). Genderová segregace českého trhu práce. Kvantitativní a kvalitativní obraz; 115 s., 199 Kč
- SS 09:3 T. Kostecký, V. Patočková, M. Illner. Problémové čtvrti ve městě a politiky k jejich regeneraci – případová studie Prahy; 108 s., 195 Kč
- SS 09:2 D. Hamplová, B. Řeháková. Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí; 139 s., 189 Kč
- SS 09:1 T. Lebeda, K. Vlachová, B. Řeháková. První volby do Senátu. Analýza voleb do Senátu Parlamentu České republiky v roce 1996; 108 s., 173 Kč
- SS 08:5 M. Kolářová, K. Vojtíšková: Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti; 101 s., 182 Kč
- SS 08:4 J. Šafr, J. Hauberer (eds.): Social Distances and Stratification: Social Space in the Czech republic; 108 s., 245 Kč

- SS 08:3 N. Simonová, P. Soukup: Evolution and Determination of Educational Inequalities in the Czech Republic between 1955 and 2002 in the European Context; 59 s., 190 Kč
- SS 08:2 Z. Vajdová (ed.): Aktéři rozvoje regionu – Orlicko; 123 s., 196 Kč
- SS 08:1 L. Linek, P. Lyons: Politická informovanost občanů: teorie, měření a role při zkoumání politických postojů; 131 s., 212 Kč
- SS 07:11 H. Maříková (ed.), M. Vohlídalová: Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci; 103 s., 173 Kč
- SS 07:10 P. Nejd, D. Čermák (eds.): Participace a partnerství v místní veřejné správě; 124 s., 198 Kč
- SS 07:09 A. Křížková (ed.), Z. Sloboda, R. Dudová, H. Maříková: Podmínky rodičovství v podnikovém prostředí v mezinárodním srovnání; 104 s., 179 Kč
- SS 07:08 J. Vobecká, T. Kostecký (eds.): Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna; 60 s., 127 Kč
- SS 07:07 R. Dudová, Š. Hastrmanová: Otcové, matky a porozvodová péče o děti; 129 s., 203 Kč
- SS 07:06 Y. Kostecká, J. Bernard, T. Kostecký: Zahraniční migrace vědců a výzkumníků a nástroje k jejímu ovlivnění; 117 s., 196 Kč
- SS 07:05 P. Tabery: Reprezentace různých forem rodinného a pracovního života v ženských a mužských časopisech; 75 s., 137 Kč
- SS 07:04 J. Večerník (ed.): The Czech Labour Market: Changing Structures and Work Orientations; 166 s., 291 Kč
- SS 07:03 R. Dudová (ed.): Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života; 165 s., 213 Kč
- SS 07:02 Z. R. Nešpor: Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu; 89 s., 143 Kč
- SS 07:01 P. Matějů, P. Soukup, J. Basl: Educational Aspirations in a Comparative Perspective. The Role of Individual, Contextual and Structural Factors in the Formation of Educational Aspirations in OECD Countries; 53 s., 112 Kč
- SS 06:14 A. Křížková (ed.), H. Maříková, H. Hašková, J. Bierzová: Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita; 105 s., 215 Kč

- SS 06:13 H. Hašková (ed.), J. Pomahačová: Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže; 107 s., 198 Kč
- SS 06:12 M. Tuček (ed.), I. Bayer, L. Gatnar, P. Machonin, M. Sedláčková, J. Šafr, O. Špaček: Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti; 189 s., 275 Kč
- SS 06:11 K. Čada, A. Červinková, M. Linková, D. Řeháčková, T. Stöckelová: Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média; 75 s., 111 Kč
- SS 06:10 Y. Leontiyeva (ed.), P. Ezzeddine-Lukšíková, T. Hirt, M. Jakoubek, J. Kocourek, L. Pažejová: Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové); 95 s., 123 Kč
- SS 06:09 J. Šafr: Social Standing and Lifestyle in Czech Society; 64 s., 97 Kč
- SS 06:08 G. Šamanová, M. Škodová, J. Vinopal: Obraz vědy v českém veřejném mínění; 110 s., 260 Kč
- SS 06:07 J. Šafr, M. Sedláčková: Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření; 93 s., 199 Kč
- SS 06:06 L. Linek, Š. Pecháček: Základní charakteristiky členské základny KDU-ČSL; 48 s., 144 Kč
- SS 06:05 D. Hamplová (ed.), K. Zeman, B. Řeháková, V. Polášek, E. Soukupová: Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti; 92 s., 116 Kč
- SS 06:04 H. Hašková (ed.), P. Šalamounová, H. Víznerová, L. Zamykalová: Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě; 153 s., 249 Kč
- SS 06:03 P. Rakušanová, B. Řeháková: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu; 80 s., 140 Kč
- SS 06:02 Z. Vajdová, D. Čermák, M. Illner: Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990; 108 s., 109 Kč
- SS 06:01 Z. R. Nešpor, J. Večerník (eds.): Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie; 278 s., 282 Kč
- SS 05:06 J. Stachová: Občanská společnost v regionech České republiky; 51 s., 71 Kč
- SS 05:05 P. Rakušanová: Civil Society and Civic Participation in the Czech Republic; 47 s., 113 Kč
- SS 05:04 A. Křížková (ed.), R. Dudová, H. Hašková, H. Maříková: Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie; 91 s., 156 Kč

- SS 05:03 T. Kostecký, J. Vobecká (eds.): Regionální elity 2004; 152 s., 150 Kč
- SS 05:02 T. Kostecký: Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – Patterns, Trends and the Relation to Suburbanization and Its Socio-Spatial Patterns; 104 s., 206 Kč
- SS 05:01 B. Řeháková: Measuring Value Orientations with the Use of S.H. Schwartz's Value Portraits; 47 s., 113 Kč
- SS 04:11 J. Černý, M. Sedláčková, M. Tuček: Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989; 101 s., 121 Kč
- SS 04:10 M. Hájek (ed.): Hierarchy as the Strength and Weakness of Communist Rule. The Legacy of Communist Rule IV: A Volume of Papers from the Seminar Held in Prague on September 11–12, 2003; 167 s., 187 Kč
- SS 04:09 K. Vlachová, B. Řeháková: Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie; 39 s., 71 Kč
- SS 04:08 A. Křížková: Životní strategie podnikatelek a podnikatelů na přelomu tisíciletí; 63 s., 112 Kč
- SS 04:07 J. Chaloupková, P. Šalamounová: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě; 60 s., 94 Kč
- SS 04:06 D. Hamplová: Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory; 43 s., 81 Kč
- SS 04:05 Z. R. Nešpor (ed.): Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství; 115 s., 114 Kč
- SS 04:04 J. Večerník: Structural Tensions in the Interface between the Labour Market and Social Policy in the Czech Republic; 87 s., 116 Kč
- SS 04:03 T. Kostecký, D. Čermák: Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour; 57 s., 148 Kč
- SS 04:02 S. Pikálková (ed.): Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika / 2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině; 152 s., 191 Kč
- SS 04:01 L. Linek: Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice; 73 s., 109 Kč

ČSDA

Český sociologický datový archiv (ČSDA) je pracoviště Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Jeho hlavním cílem je uchování a zpřístupnění elektronických datových souborů z projektů sociologického výzkumu pro jejich další použití v akademickém výzkumu a při výuce. Mezi další cíle archivu patří podpora sekundární analýzy dat ze sociologických výzkumů a podpora pro speciální výzkumné projekty. ČSDA je členem Evropské rady sociálně vědních datových archivů CESSDA.

ČSDA na Internetu: <http://archiv.soc.cas.cz/>

- přístup k datům ze sociologických výzkumů: Elektronický katalog dat obsahuje základní informace o výzkumných projektech, datových souborech a jejich proměnných a dotazníky a kódovníky v elektronické podobě. Datové soubory z archivu je možné objednat a získat prostřednictvím Internetu, vybrané datové soubory jsou přístupné „on-line“ bez předchozí objednávky. Data jsou poskytována ve formátu pro SPSS, případně v dalších formátech vhodných pro statistické zpracování dat.
- vybrané publikace Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.: Řada publikací je dostupná „on-line“ v elektronické podobě, další je možné prostřednictvím Internetu objednat.
- adresář internetových odkazů z oblasti sociálních věd: Adresář [www](http://www.soc.cas.cz/) odkazů na další zdroje sociálních dat a užitečné informace z oblasti sociálních věd.

Data a výzkum — SDA Info, recenzované odborné periodikum

SDA Info se věnuje problematice sekundární analýzy sociologických dat: poskytuje přehled o datových službách, přináší informace o výzkumných projektech a zabývá se metodologií analýzy dat. Bulletin vychází nepravidelně od roku 1999 a je distribuován zdarma na cca 200 adres z oblasti sociálního výzkumu, univerzit a médií. Zaslání je možno zajistit v Sociologickém datovém archivu na výše uvedené adrese. Starší čísla jsou dostupná v elektronické podobě na Internetu: <http://archiv.soc.cas.cz/czech/bull-cz.phtml>

CSDA SOCIOLOGICAL DATA ARCHIVE

Institute of Sociology, Jilská 1, 110 00 Praha 1; tel. 210 310 231; fax 222 221 658

e-mail: archiv@soc.cas.cz; Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

CSDA collects computerised data files from sociological surveys. Its main objective is to make Czech sociological data publicly available for academic, educational and other non-commercial purposes. Other activities of the Archive include the promotion of data dissemination and secondary analysis, and support for special research projects. CSDA is a member of the CESSDA (Council of European Social Science Data Archives). An electronic data catalogue and access to services is provided via the Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 210 310 231, fax: 222 221 658, e-mail: archiv@soc.cas.cz, Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i.

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

V jednotlivých číslech naleznete:

- stati zabývající se otázkami teoretické sociologie
- stati o transformaci střední a východní Evropy
- články z příbuzných oborů, jako je sociální politika, politická sociologie, demografie, regionální rozvoj, gender, sociální práce apod.
- překlady zajímavých textů zahraniční provenience
- přehledové stati
- metodologické články
- studentské práce
- recenze, anotace, informace o dění v sociologické obci, zprávy z konferencí a další zajímavosti

Časopis je veden v *Journal Citation Reports*® (JCR) – *Social Sciences Edition*, *ISI Web of Knowledge*™, *Social Sciences Citation Index*® (SSCI) a v dalších scientometrických a bibliografických databázích Thomson Reuters, USA.

Obsah časopisu (od roku 1993) a úplné znění statí (od roku 1995) je uveřejněno na internetu na adrese <http://sreview.soc.cas.cz/>.

Vychází 6 x ročně (4 x česky, 2 x anglicky).

Cena jednoho výtisku je od roku 2010 85 Kč bez DPH.

Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce, Jilská 1, 110 00 Praha 1,
tel. +420 222 221 761, +420 210 310 217, 218,
fax +420 222 220 143
e-mail: sreview@soc.cas.cz, prodej@soc.cas.cz

Sociologická knihovna

Knihovna vznikla oddělením od Knihovny Filozofického a Sociologického ústavu AV ČR, která byla zničena povodní v létě 2002. Po dlouhé době, která byla vyplněna snahou o náhradu velkých ztrát na knižním fondu působených povodní a budováním nových prostor v přízemí budovy Sociologického ústavu AV ČR v Jilské ulici, se zejména díky darům mnoha domácích i zahraničních jednotlivců i institucí podařilo nově vybudovat samostatnou Sociologickou knihovnu. Je koncipována jako moderní oborová knihovna a má sloužit jak vědeckým pracovníkům, tak studentům a široké akademické veřejnosti. Dary a příspěvky na její další budování jsou vítány. V souvislosti s otevřením nové knihovny v dubnu 2004 vydal Sociologický ústav AV ČR publikaci, která zachycuje její budování od povodní až k jejímu zpřístupnění veřejnosti v dubnu 2004.

Kde nás najdete?

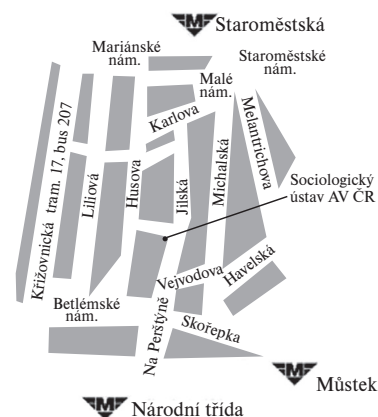
V centru Prahy v blízkosti metra B – stanice Národní třída,
v budově Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i.,
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: +420 222 221 753,
221 183 111 (provolba)
fax: +420 222 220 143
e-mail: socmail@soc.cas.cz
URL: <http://www.soc.cas.cz>

Otevírací doba:

pondělí – čtvrtek 9–18 hodin
pátek 9–14 hodin

Kontakty:

Mgr. Nela Hesová: tel. 210 310 568, Nela.Hesova@soc.cas.cz
RNDr. Lumír Gatnar: tel. 210 310 567, Lumir.Gatnar@soc.cas.cz
Ing. Eva Mikolášová: tel. 210 310 568, Eva.Mikolasova@soc.cas.cz
Mgr. Radka Taucová: tel. 210 310 567, Radka.Taucova@soc.cas.cz
Studovna: tel. 210 310 569, knihovna@soc.cas.cz

Jana Stachová

Občanská společnost v regionech České republiky

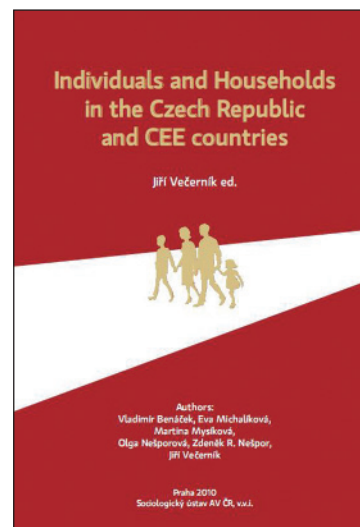
V sociálních vědách existuje mnoho nejrůznějších pojetí občanské společnosti. V této disertační práci občanskou společností autorka rozumí společnost občanů, kteří se občansky angažují a sdružují ve veřejném prostoru, odděleném od prostoru soukromého na straně jedné a od státu a trhu na straně druhé. Definice občanské společnosti přivádí do hry nestátní neziskový sektor, který představuje všechny možné podoby formálního lidského sdružování. Občanskou společnost jako takovou nelze sice omezit pouze na dobrovolně formálně se sdružující občany, nicméně neziskový sektor je v této práci považován za jednu z nejvýznamnějších dimenzí občanské společnosti. Cílem disertační práce je identifikace faktorů ovlivňujících rozvoj jedné z klíčových dimenzí občanské společnosti, neziskového sektoru, a to v regionálním pohledu. Případová studie neziskového sektoru v kraji Vysočina a Karlovarském kraji ukazuje, že jsou to jak faktory sociokulturní, tak faktory socioekonomické a institucionální, které mají vliv na podobu občanské participace a neziskového sektoru, a že vliv některých těchto faktorů způsobuje regionální diferenciaci na úrovni krajů. Rozsah publikace je 93 stran. Cena publikace je 121 Kč bez DPH.

Jiří Večerník ed.

Individuals and Households in the Czech Republic and CEE countries

Kniha se zaměřuje na demografické a socioekonomické chování jedinců a domácností v České republice po roce 1989, které porovnává se situací v dalších zemích EU, v první řadě zemích středovýchodní Evropy. Pojednávávané oblasti zahrnují formování rodiny a životní trajektorie, rozdíly ve výdělcích a příjmovou nerovnost, postavení sebezaměstnaných a rodinných firem, a také spojitost náboženské příslušnosti jedinců a rodin.

Rozsah publikace je 218 stran. Cena publikace je 204 Kč bez DPH.

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 222 221 761, 210 310 217, fax: 222 220 143
e-mail: prodej@soc.cas.cz

Další informace o publikacích vydaných v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.: <http://publikace.soc.cas.cz/>

Martin Lux (ed.), Petr Sunega, Martina Mikeszová, Tomáš Kostelecký

Standardy bydlení 2007/2008

Faktory vysokých cen vlastnického bydlení v Praze

Monografie *Standardy bydlení 2007/2008* navazuje na úspěšnou řadu dříve vydaných monografií se stejným názvem (avšak jiným vrocením) vydaných Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i., v letech 2003 až 2005 a kopíruje jejich formální strukturu. Účel těchto monografií je zejména poskytnout hlubší vhled do fungování trhu bydlení, opřený o empirický důkaz (například dotazníkové šetření, ekonometrické modelování nebo kvalitativní sociologický výzkum), mezinárodní komparaci či experiment; monografie rovněž před svým vydáním prochází recenzním řízením. Hlavním cílem projektu s názvem „Trh s bydlením v metropoli prizmatem ekonomické sociologie: „tranzitivní“ faktory vysokých cen vlastnického bydlení v Praze“ bylo odhalit, zdali existují takové „tranzitivní“ (dočasné, netržní, neospravedlnitelné) faktory, které by mohly přispívat k vysokým cenám vlastnického bydlení v Praze, resp. k vysoké hodnotě indikátoru *P/I* u starších i nových bytů v Praze, a odhadnout vliv takových faktorů. Rozsah publikace je 206 stran. Cena publikace je 333 Kč bez DPH.

Martin Lux, František Kuda (eds.)

Regionální rozdíly v dostupnosti bydlení v České republice

Předkládaná monografie „Regionální rozdíly v dostupnosti bydlení v České republice“ se snaží, a to za využití nových metodických přístupů, alternativních datových zdrojů a nových pohledů na tuto problematiku, postihnout vývoj regionálních rozdílů ve finanční a fyzické dostupnosti bydlení v naší zemi, a to zejména mezi roky 2000 a 2006. Jelikož vývoj regionálních rozdílů v dostupnosti bydlení může mít i velmi významné negativní sociální či ekonomické dopady, které budou řešitelským týmem analyzovány v budoucnu, může tato monografie sloužit nejen jako důležitý informační zdroj o vývoji dostupnosti bydlení u nás či jako odborná publikace navrhuující nové metodické postupy relevantní pro vědeckou komunitu, které je prioritně určena, ale také jako důležitý podklad při rozhodování o budoucím směřování bytové či celkové hospodářské politiky naší země. Rozsah publikace je 193 stran. Cena publikace je 209 Kč bez DPH.

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 222 221 761, 210 310 217, fax: 222 220 143
e-mail: prodej@soc.cas.cz

Další informace o publikacích vydaných v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.: <http://publikace.soc.cas.cz/>

Zdenka Vajdová (ed.)

Místní společenství Orlicka

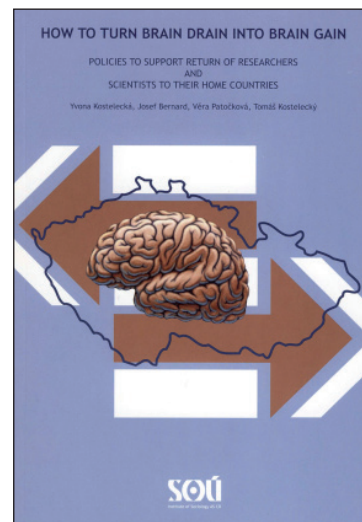
Cílem publikace je představení regionu Orlicko ve vědecko-výzkumných pracích několika týmů, které se podílejí na řešení projektu Rozvojové zájmy pohraničí. Region Orlicko je v projektu případovým územím pohraničí. Geograficky a společensky je region Orlicka vymezen obcemi Sdružení obcí Orlicko v Pardubickém kraji, v okrese Ústí nad Orlicí. Region je představen v několika vzájemně provázaných aspektech. Historie, geonika, ekonomika a sociologie, každý obor svými metodami vytváří obraz Orlicka v širších souvislostech času a prostoru. Vnímání pohraničí skupinami české populace v současnosti kontrastuje s pohraničím 50. let 20. století, kdy procesy kolektivizace zemědělství zanechávaly v dosídlovaném a doosídlovaném území důsledky patrné v regionu dodnes. Ekonomika, demografie, geografie regionu popsané veřejně dostupnými současnými daty vytvářejí obrys současné situace Orlicka jako pohraničního regionu s jeho problémy periferie. Rozvojové příležitosti jsou spatřovány v turistice. Sociologická šetření v regionu přinesla poznatky o heterogenitě Orlicka a významu symptomu outsidera v území. Rozsah publikace je 139 stran. Cena publikace je 192 Kč bez DPH.

Yvona Kostecká, Josef Bernard, Věra Patočková,
Tomáš Kostecký

How to Turn Brain Drain into Brain Gain

Policies to Support Return of Researchers and Scientists to Their Home Countries

Ve snaze obstát na globálním trhu práce s nejkvalifikovanějšími pracovníky zavádí mnoho států různé typy cílených politik pro zlepšení migrační bilance vysoce kvalifikovaných pracovníků. Publikace poskytuje systematický přehled o politikách, kterými se snaží různé země podnítit vědce a výzkumníky působící v zahraničí k návratu zpět do vlasti, případně alespoň usnadnit přenos informací, know-how a zkušeností ze zahraničí zpět do země. Vychází ze studia textů publikovaných ve vědecké literatuře, textů publikovaných institucemi, které mají programy tohoto typu ve své agendě, ze studia internetových stránek informujících potenciální uživatele o programech a z osobní korespondence a rozhovorů s profesionály zabývajícími se danou problematikou. Dosavadní zkušenosti s aplikací politik snažících se ovlivnit migraci vysoce vzdělaných odborníků ukazují, že největší šance na úspěch mají komplexně pojaté migrační politiky kombinující individuální přístupy zaměřené na jednotlivé vědce a strukturální přístupy snažící se o změnu podmínek pro vědu a výzkum, a to v zemích, které sice nepatří mezi nevyspělejší, ale mají dostatečně silnou základnu domácí vědy, patří mezi země relativně bohaté a jejichž ekonomika vykazuje známky stabilního růstu. Rozsah publikace je 101 stran. Cena publikace je 274 Kč bez DPH.

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00
Praha 1, tel.: 222 221 761, 210 310 217, fax: 222 220 143
e-mail: prodej@soc.cas.cz

Další informace o publikacích vydaných v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.: <http://publikace.soc.cas.cz/>

<http://www.socioweb.cz/>

<http://www.soc.cas.cz/>

SOU Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

english Home >> Výzkumná oddělení Vyhledávání

Lokální a regionální studia

Kdo jsme	Vedoucí oddělení: RNDr. Tomáš Kostecký, CSc.	Další informace
Projekty	Členové oddělení: Mgr. et Mgr. Daniel Čermák	Oddělení
Aktuality	JUDr. Michal Illner	Řešené projekty
Lidé	Mgr. Věra Patočková, M.A.	ukončené projekty
Hosté	PhDr. Jana Stachová, Ph.D.	
Knihovna	PhDr. Zdenka Vaidová	
Výroční zprávy	RNDr. Jana Vobecká, Ph.D.	
Akreditace	Mgr. Josef Bernard	
Odkazy	Mgr. et Mgr. Renáta Mikešová	
Výzkumná oddělení		
Publikace a periodika		
CVVM		
Datový archiv		
Akademické konferenční centrum		

Oddělení se zabývá lokálními a regionálními souvislostmi vývoje ve společnosti. Jedním z hlavních cílů jeho výzkumných aktivit je zjištění souvislosti mezi teritoriálně specifickými faktory – lokálními a regionálními – a formováním hodnot, postojů a politických orientací. V současné době se oddělení podílí na řešení několika výzkumných projektů.

Co si myslí vědci se zahraniční pracovní zkušeností o vědě v České republice a ve světě? Proč se vrací nebo nevracejí zpět do České republiky? Základní informace o výsledcích dotazníkového šetření mezi vědci v projektu NÁVRAT.

Samospráva malých obcí a jejich endogenní rozvojový potenciál

„Samospráva malých obcí a jejich endogenní rozvojový potenciál“ je projekt naplánovaný na rok 2009–2011. K důležitým otázkám týkajícím se fungování obecní samosprávy, které mají kromě teoretického významu rovněž zásadní praktický dopad, patří souvislost mezi výkonem samosprávy a endogenním rozvojovým potenciálem obcí. Endogenní rozvojový potenciál představuje souhrn vnitřních podmínek a zdrojů dané obce, které mohou stimulovat ekonomický, demografický a kulturní rozvoj. Česká republika se vyznačuje velmi rozřízněnou strukturou obcí. Smysluplnost a fungování této samosprávy v nejmenších obcích se dlouhodobě diskutuje. Nabízí se otázka, nakolik může samospráva malých venkovských obcí ovlivňovat jejich rozvoj. Projekt pomocí kvantitativního i kvalitativního přístupu analyzuje souvislosti mezi výkonem samosprávy malých venkovských obcí a jejich rozvojovým potenciálem. Projekt je finančně podporován GA AV ČR.

Partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib

„Partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib“ je projekt jehož cílem je poznání toho, jak lokální společenství rozumí pojmům participace a partnerství, v jakém rozsahu jsou umožněny, jakými prostředky se participace realizuje a jaké struktury partnerství se mezi jednotlivými aktéry utvářejí. Projekt je podpořen Ministerstvem školství,

Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva

Josef Bernard (ed.)

Edice Sociologické studie/Sociological Studies 10:01

Řídí: Marie Čermáková

Překlady: Robin Cassling, Daniel Meier

Korektura: Pavel Kořínek

Redakce: Marta Svobodová

Návrh edice a obálka: Zdeněk Trinkewitz

Sazba: Petr Teichmann

Tisk a vazba: ERMAT Praha, s. r. o., Praha 4

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad 200 výtisků

1. vydání

Praha 2010

Prodej zajišťuje Tiskové a ediční oddělení

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

tel.: 222 221 761, 210 310 217, 218, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz